

T.C.

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

İTALYA'DA MÜSLÜMAN FETİHLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Merve KARAGÖZ

Çorum - 2023

İTALYA'DA MÜSLÜMAN FETİHLERİ

Merve KARAGÖZ

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Mehmet AZİMLİ

Çorum 2023

KABUL VE ONAY

Merve KARAGÖZ tarafından hazırlanan “İtalya’da Müslüman Fetihleri” adlı tez çalışması .../.../..... tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından **oy birliği** ile Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Mehmet AZİMLİ

.....

Doç. Dr. Fatih GÜZEL

.....

Dr. Öğr. Üyesi Halil YAVAŞ

.....

Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun .../.../..... tarih ve sayılı kararı ile’ın Anabilim Dalında Yüksek Lisans derecesi alması onanmıştır.

Prof. Dr. Muhammed Asif YOLDAŞ
Enstitü Müdür V.

TEZ BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan ederim.

(İmza)

Merve KARAGÖZ

İTALYA'DA MÜSLÜMAN FETİHLERİ

Merve KARAGÖZ

ORCID: 0000-0001-5603-9017

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Yüksek Lisans Tezi

Ocak 2023

ÖZET

Bu tezin amacı, Müslümanların İtalya üzerine yapmış olduğu fetihler hakkında bilgi vermektir. Bu sebeple önce İtalya'nın coğrafyası ve Müslümanların fethine kadar bölgede hakim olan topluluklarından kronolojik sıraya göre bahsedilmiştir. Ardından Sicilya Adası'nın fethi sonrası İtalya topraklarına yapılan fetihlere değinilmiştir.

Müslümanların İtalya'da Ağlebîler ile başlayan fetihlerden, onların kurmuş olduğu emirliklerden, Ağlebîler'in bölgedeki hakimiyetine son vererek yerlerine geçen Fatımîlerden ve Norman hakimiyetinde varlıklarını devam ettiren Müslümanlardan bahsedilmiştir.

Müslümanların bu süreçte Sicilya ve İtalya'da medeniyete yapmış olduğu katkılar ile Rönesansa etkileri de ele alınmıştır.

Anahtar Kavramlar: İtalya, Sicilya, Ağlebîler, Fatımîler, Normanlar

Bilim Kodu: 60303

MUSLIM CONQUESTS IN ITALY

Merve KARAGÖZ

ORCID: 0000-0001-5603-9017

HITIT UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL

Master of Science Thesis

January 2023

ABSTRACT

The aim of this thesis is to give information about the conquests of the Muslims on Italy. For this reason, the geography of Italy and the communities that dominated the region until the conquest of the Muslims were mentioned in chronological order. Then, following the conquest of Sicily, conquests on the lands of Italy were mentioned.

The conquests of the Muslims in Italy that started with the Aglebis, the emirates they established, the Fatimids who ended the Aglebis domination in the region and replaced them, and the Muslims who continued their existence under the Norman rule were mentioned.

In this process, the contributions of Muslims to civilization in Sicily and Italy and their effects on the Renaissance are also discussed.

Key Terms: Italy, Sicily, Aglebis, Fatimids, Normans

Science Code: 60303

TEŞEKKÜR

Öğrencisi olmaktan onur duyduğum ve kendisini İslam Tarihi alanında idol olarak gördüğüm çok değerli hocam Prof. Dr. Mehmet AZİMLİ'nin yüksek lisans eğitimim boyunca bana ışık olan ilminden, tez dönemimde göstermiş olduğu özveri, sabır ve güven veren desteğinden dolayı müteşekkirim.

Hayatıma dahil olduğundan beri beni daha güçlü ve daha anlayışlı bir hale getiren, öğrettiğim kadar kendisinden çok şey öğrendiğim çok değerli sevgili kızım Hafsa'nın bu tez sürecinde göstermiş olduğu anlayış için minnettarım.

Manevi ve akademik desteğini her daim aldığım, aradaki mesafeye rağmen her zaman yanımda hissettiğim canım dostum Diler TÜRKOĞLU'na şükranlarımı sunarım.

Lisans eğitimimden itibaren yüksek lisans yapmam konusunda içime bu şevki düşüren sevgili babam Ömer TAŞDELEN'e, manevi desteğiyle yanımda olan sevgili anneme, kardeşlerime ve eşime sonsuz teşekkür ederim.

Son olarak bu alanda atıf yaptığım çalışmaların çok değerli sahiplerine teşekkür eder, Başöğretmenimiz Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'e saygılarımı ve minnetlerimi sunarım.

Merve KARAGÖZ

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
RESİMLER DİZİNİ.....	ix
HARİTALAR DİZİNİ.....	x
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

İSLAM FETİHLERİ ÖNCESİ İTALYA

1.1. Coğrafya.....	5
1.2. İtalya'nın Kısa Tarihi.....	8
1.2.1. Etrüskler.....	9
1.2.2. Roma İmparatorluğu.....	11
1.2.3. Ostrogotlar- Bizans- Lombardlar.....	15

2. BÖLÜM

MÜSLÜMAN YÖNETİMİNDE İTALYA

2.1. Ağlebîler.....	20
2.1.1. Napoliyle İttifak (836).....	21
2.1.2. Taranto Emirliği (840).....	22
2.1.3. Calabria'nın Fethi (840).....	23
2.1.4. Roma Seferi (846).....	24
2.1.5. Bari'nin Fethi (840).....	25
2.1.6. Taranto (880) ve Calabria'nın (885) Düşüşü.....	29
2.1.7. Gariglionna Emirliği (882-915).....	31

2.2. Fâtımîler (910-947)	32
2.3. Normanlar	41
2.3.1. I. Roger (1071-1101)	45
2.3.2. Apulia Dükklüğü (1085-1127)	46
2.3.3. II. Roger (1118-1154).....	48
2.4.3. II. William (1171-1189).....	50
2.4.4. II. Friedrich (1194-1250).....	52

3. BÖLÜM

MEDENİYETE KATKILAR

3.1. Bilimsel ve Sanatsal Katkı.....	56
3.2. Ticarete Etki	60
3.3. Rönesansa Katkı.....	63
3.4. İtalya'daki Mütercimler	65
SONUÇ	71
KAYNAKÇA	72
EKLER	78
EK-1 İtalya Yarımadası	78
Ek-2 Etrüsklerin En Geniş Yayılma Alanı	79
Ek-3 Toskana Bölgesi	80
Ek-4 Lidya Bölgesi	81
Ek-5 827-909 Tarih Aralığında Müslümanların Sicilya ve İtalya'daki Konumları	82
Ek-6 Ragusa (Dubrovnik) Şehri	83
Ek-7 Rafel'in Resmetmiş Olduğu Ostia Deniz Savaşı	84
Ek-8 II. Roger'a Ait İpek Pelerin (Kûfî Yazılı)	85
Ek-9 İdrisî'nin Dünya Haritası	86
Ek-10 San Giovanni degli Eremiti Manastırı	87

Ek-11 İdrisî Tarafından II. Roger İçin Çizilen Dünya Haritası (1154).....	88
Ek-12 II. Roger'ın Taç Giyme Sahnesi (Martorana Kilisesi Duvarında Mozaikle İşlenmiş).....	89
Ek-13 Castel del Monte Kalesi.....	90

RESİMLER DİZİNİ

Resimler	Sayfa
Resim 2.1. Rafel'in resmetmiş olduğu Ostia Deniz Savaşı.....	84
Resim 2.2. II. Roger'a Ait İpek Pelerin (Kûfî Yazılı).....	85
Resim 2.3. İdrisî'nin Dünya Haritası.....	86
Resim 2.4. San Giovanni degli Eremiti Manastırı	87
Resim 2.5. İdrisî tarafından II. Roger için çizilen dünya haritası (1154)	88
Resim 2.6. II. Roger'ın Taç Giyme Sahnesi (Martorana Kilisesi Duvarında Mozaikle İşlenmiş).....	89
Resim 2.7. Castel del Monte Kalesi.....	90

HARİTALAR DİZİNİ

Haritalar	Sayfa
Harita 2.1. İtalya Yarımadası	78
Harita 2.2. Etrüsklerin En Geniş Yayılma Alanı	79
Harita 2.3. Toskana Bölgesi	80
Harita 2.4. Lidya Bölgesi.....	81
Harita 2.5. 827-909 Tarih Aralığında Müslümanların Sicilya ve İtalya'daki Konumları	82
Harita 2.6 Ragusa Şehri	83

SİMGELER VE KISALTMALAR

Kısaltmalar

Bkz	Bakınız
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
yy.	Yüzyıl
b.	İbn, bin
bin	oğlu
ö.	Ölüm tarihi
MÖ	Milattan Önce
MS	Milattan Sonra
H.z.	Hazreti

GİRİŞ

Ağlebî Devleti, 796-902 yılları arasında Tunus'ta Abbasilere bağlı kurulmuş bir hanedanlıktır. Kayrevan merkezli bu emirlik Abbasiler adına hutbe okutur, Abbasiler adına para bastırır hatta topladığı ganimetlerin bir kısmını da Bağdat'a gönderirdi. İbrahim b. Ağleb Tunus'ta güvenliği sağladıktan sonra güçlü bir donanma kurdu. Bu donanmanın amacı denizden gelebilecek saldırıyı önlemektir ve Bizans'a karşı Akdeniz'de hakimiyet mücadelesi veriyordu.¹

Müslümanlar tarafından 669 yılından 794 yılına kadar Sicilya'ya yirmiden fazla sefer düzenlenmişti. Bu seferlerde Müslümanların amacı fetihten çok Bizans'ın gücünü kırmak olduğu için ganimet toplayıp geri dönüyorlardı. Sonrasında 40 yıl boyunca adaya sefer düzenleyemeyen Müslümanlara karşı Bizans tedbirini alarak, adayı kale ve hisarlarla koruma altına aldı. Fakat Sicilya'da Bizans'ın içinde bulunduğu siyasi karışıklık ve Müslümanların dini motivasyonu, buraya yeniden yönelmelerine neden olmuştu.

Hristiyanlığın merkezi Vatikan'a yakın olan Sicilya adası, Müslüman için dini motivasyon aracıydı. Ayrıca Akdeniz ticaretinin Ada üzerinden kontrol altında tutulması, Müslümanlar için ekonomik motivasyondur. Bunun yanı sıra Bölgenin jeopolitik konumu, tarımsal ve doğal kaynakların zenginliği Müslümanları cezbeden nedenlerdir. Böylece Akdeniz'in en önemli ve en büyük adası olan Sicilya, IX. Asırda Ağlebîler'in fethi ile Arapların hakimiyeti altına girecektir.²

Müslümanlar, Sicilya'nın Palermo şehrini 831 yılında fethettikten sonra İtalya'ya da seferler düzenlemeye başladılar. İtalya seferleri için Sicilya Adası bir üs vazifesi görür oldu. İtalya Kuzey-Orta-Güney olmak üzere üç bölgeden oluşuyordu. Kuzey İtalya'daki Lombard Krallarının kendi aralarında iç karışıklık yaşıyor olmaları, Müslümanları Güney İtalya'ya yöneltmişti. Fakat yine de Müslüman Araplar, IX. Ve X. Yüzyıllarda Kuzeydeki Cenova'ya kadar ilerlemiş hatta 846 yılında Vatikan'ı yağmalamışlardı.³

Sicilya Adası, 917 yılında Tunuslu Şii Fatımilerin, 948 yılında ise Fatımîlerden bağımsız Kelbî hanedanına bağlı emirliğin hakimiyeti altına girmiştir. 1071 yılında Normanların egemenliğine girdikten sonra da Müslüman-Norman ilişkisi başlamış ve bu süreçte birlikte Müslümanlar bilim, sanat, mimari, askeri ve ekonomik alanlarda gelişme göstermişlerdir.

Tezimizin bölümlenmesine gelince; İtalya ve Sicilya stratejik konumu itibariyle birçok millete ev sahipliği yapmış bir bölgedir. Bu nedenle Tezin Birinci Bölümünde; İtalya'nın coğrafi

¹ Robert Mantran, *İslam'ın Yayılış Tarihi (VII-XI. Yüzyıllar)*, çev. İsmet Kayaoğlu (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1981), 145.

² Fatih Güzel, "Norman İstilasına Kadar Sicilya ve Güney İtalya'da Müslümanlar", *Tarih ve Siyaset Bilimi Araştırmaları* (Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2019), 81.

³ Warwick Ball, *Arabistan'dan Öteye: Fenikeliler, Araplar ve Avrupa'nın Keşfi*, çev. Ahmet Aybars Çağlayan (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, ts.), 211.

özelliklerinden ve bölgeye göçlerle gelen toplulukların oluşturduğu toplumlardan bahsedilmiştir.

İkinci bölümde; Müslümanların yönetiminde İtalya anlatılmıştır. Konumuz her ne kadar İtalya olsa da Sicilya'daki faaliyetlerden bahsedemeden geçemedik. Zira Müslümanların Sicilya fethiyle İtalya'da hakimiyet alanı oluşturdukları aşıkardır. Normanların hakimiyetine kadar Müslümanların siyasi güçlerinden, Normanların fethiyle de Müslümanlar ile olan ilişkilerinden bahsettik.

Üçüncü bölümde; Müslümanların bölgeye sunmuş olduğu bilgi birikimlerini konu alarak medeniyete sunduğu katkıları ele aldık. Rönesans'a dahi etki edecek bilgi birikimlerinin neler olduğuna değindik.

Tezde kullanılan kaynaklar başta İslam Tarihi kaynakları olmak üzere konuyla ilgili tarih kitaplarından yararlanılmıştır. Çalışmamıza kaynaklık eden temel eserlerden bazıları şunlardır;

Tarihi kaynaklar olarak:

Halîfe b. Hayyât (ö. 854), et-Tarih: 720, 725 ve 736 yıllarında Sicilya'ya yapılan seferlerden bahsetmektedir.

İbn Kuteybe (ö. 889), *el-İmâme ve's-Siyâse*: Eşraf Gazasında Musa b. Nusayr'ın Kuzey Afrika üzerinden Sicilya Adasına yaptığı seferle elde ettiği bol miktarda ganimet ve adadaki bir şehri fethettiğinden bahsetmektedir.

Belâzüri (ö. 892); *Fütûhu'l Büldân*: Ağlebîler'in Sicilya fethinden ve Güney İtalya (Arzu'l-Kebîre)'ya yaptıkları seferden bahsederek, kurulan emirliğe değinmiştir.

İbnü'l-Esir (ö. 1233); *el-Kamil fi't Tarih*: 727 yılından 902 yılına kadar Sicilya Adasıyla ilgili çoğu konuya değinmiştir. Sicilya'dan sonra İtalya'ya yönelen Ağlebî yönetiminin kurmuş olduğu emirliklerin detaylı bilgileri bu eserde mevcuttur. Bu yüzden çalışmamızın temel kaynaklarının başında gelmektedir.

Ayrıca; İbn Rüsteh (ö. 913); *el-Alâku'n-Nefise, Mesudî* (ö. 956); *et-Tenbîh ve'l-İşrâf*, Muhammed bin Ahmed Mukaddesî (ö. 1000); İslam Coğrafyası (Ahsenü't-Takâsim), İbn Cübeyr (ö. 1217); *Endülüs'ten Kutsal Topraklara*, İbn Havkal (ö. 977); *10. Asırda İslam Coğrafyası*, İdrisî (ö. 1165); *Kadim Dünya Coğrafyası* gibi coğrafi eserler çalışmamızda önem teşkil etmektedir.

Çağdaş araştırmalar olarak:

Aziz Ahmed (ö. 1978); *A History Of Islamic Sicily*: Hz. Osman ile başlayıp Ağlebîler'in fethi de dahil olmak üzere Sicilya üzerine yapılan akınlardan bahsetmiştir. Güney İtalya topraklarına yapılan Müslümanların fetihleriyle ilgili detaylı bilgiler sunmuştur.

Michele Amari(ö. 1889) *Storia dei Musulmani di Sicilia*: İtalyan bir yazardır. Arap kaynaklarından faydalanarak Sicilya ve İtalya ile ilgili bilgiler mevcuttur.

Le Baron Bazancourt (ö. 1865) *Histoire de la Sicilie Sous la Domination des Normands*: Normanların egemenliği altında Sicilya ve İtalya'dan bahsetmektedir.

Martino Mario Moreno(ö. ?), *Sicilya'da Müslümanlar*: Çalışmamızda bu eserin çevirinden faydalandık. Abdulhalik Bakır ve Aydın Çelik'in "el-Müslimûn fi Sıkiyye" isimli Arapça eserinin tercümesidir. Bu eserde Sicilya'nın coğrafyasından, Ağlebîler'in adayı fethinden ve Normanlarla birlikte Sicilya ve İtalya'da son bulan Müslüman hakimiyetinden bahsetmektedir.

Alex Metcalfe; *The Muslims of medieval Italy*: Çalışmamızda önem teşkil eden bir eserdir. Müslümanların Akdeniz'deki varlığından, Sicilya ve İtalya'daki hakimiyetlerinden, Ağlebîlerden sonra gelen Fatımî yönetiminden ve Normanlardan bahsetmektedir.

Tez ve makale olarak:

Sicilya ve İtalya ile ilgili tez çalışması ve makaleler mevcuttur. Her biri farklı alanlar üzerinde yaptıkları çalışmalar ile literatüre önemli katkılar sunmuştur. Bunlar;

Gülmis Vesile Canik, *Sicilya'da Müslümanlar (827-1243)*- Yüksek Lisans Tezi: Müslümanların Sicilya'daki faaliyetlerini ele almış ve adanın o dönemdeki sosyal, siyasi, dini yapısından bahsetmiştir. Normanların Sicilya'daki faaliyetlerine de kısaca değinmiştir. Daha çok batılı kaynaklardan yararlanmışır.

Mevlüt Poyraz, *Sicilya Adası ve Güney İtalya'nın Müslümanlar Tarafından Fethi (652-909)*- Doktora Tezi: İstifade ettiğimiz bu çalışma, Ağlebî dönemine ait Sicilya adası ve Güney İtalya'daki fetihler ele alınmıştır. 909 ile sınırlandırmış olduğu tarih nedeniyle Fatımî döneminden bahsetmemiştir.

Mehmet Azimli, *Sicilya'daki İslam Medeniyetinin Avrupa'ya Etkileri, (2009)*: Bu makale Sicilya'nın Ağlebîler tarafından fethi ile başlayıp, İslam Medeniyetinin Sicilya yoluyla Avrupa'ya etkilerinden bahsetmiştir. Bu etkileri siyasi, mimari, ilmi, zirai, endüstriyel, dil ve edebiyat başlıkları altında ele almış ve Müslümanların Rönesansa ve modern bilimin doğuşuna zemin hazırladığını vurgulamıştır. Yazar ayrıca Müslümanların Sicilya'daki varlıklarının, Güney İtalya bölgesine ilerlemeleri yönünde önem arz ettiğini ifade etmiştir.

Ömer Tokuş, *Fâtımîler ile Sicilya ve Güney İtalya Arasındaki Münasebetler, (2014)*: Makale Ağlebîler'in tersanelerini ve donanmalarını ele geçiren Fâtımîler'in Sicilya ve Güney İtalya üzerine yaptıkları seferler ve bu süreçte Bizans ile mücadelelerinden bahsetmektedir.

Yusuf Yıldız, *15. Yüzyıla Kadar Sicilya ve İtalya'da Müslümanlar (2017)*: Makale Sicilya'nın Müslüman fethiyle başlamış, daha sonra adadaki Norman hakimiyetini konu almıştır. Bunları anlatırken spesifik konulara değinmiş ve makalesini II. Friedrich'in Lucera'da kurmuş olduğu

Müslüman kolonisinden bahsederek sonlandırmıştır. Bu makalede sadece batılı kaynaklar kullanılmıştır.

Çalışmamız için faydalandığımız çok sayıda kitap, makale ve tezden burada ayrıntılarıyla bahsetmek mümkün değildir. Kaynakçada ilgili çalışmalar sunulmuştur. Başta Hitit Üniversitesi Kütüphanesi veri tabanı olmak üzere diğer üniversitelerin ve İSAM Kütüphanesinin veri tabanları ile YÖK Ulusal Tez Merkezi ve TDV'nin yayınladığı İslam Ansiklopedisi maddelerinden yararlanılmıştır.

1. BÖLÜM

İSLAM FETİHLERİ ÖNCESİ İTALYA

1.1. Coğrafya

Dağlık bir bölge olan İtalya Yarımadası'nın kuzeyinde, batıdan doğuya doğru uzanan Alp Dağları yer alır. Alp dağlarının anakara üzerinde en yüksek noktaları: Rosa (4634 m.), Gran Paradiso (4061 m.), Ortles (3899 m.), Viso (3841 m.), Adamello (3554 m.)'dur. Bunun yanı sıra kuzeyden güneye yarımada boyunca uzanan Apenin (Apenin) sıra dağları, 1200 kilometreyi aşan uzunluğuyla Messina Boğazı'nı geçtikten sonra Sicilya adasında da yer alır. Apenin dağlarının en yüksek noktaları ise Monte Corno ile (2914 m.) Monte Amaro'dur (2795 m.)⁴

İtalya Akdeniz'e uzanan bir yarımadadır. Batısında Tiren, doğusunda Adriyatik Deniz'i vardır. En önemli nehirleri arasında Po (Lat. Padus), Arnus (Arno) ve Tiberis (Tiber) bulunmaktadır. Po Nehri, Adriyatik Denizi'ne dökülürken, diğer ikisi Tiren Denizi'ne dökülür. Bununla birlikte İtalya'ya yakın mesafede yer alan bazı adalar bulunmaktadır. Batıda Sardinya yer alırken, güney ucunda Sicilya adası vardır. Messina Boğazı, İtalya ile Sicilya Adasını birbirinden ayırmaktadır.⁵ Sicilya ise nüfusu yoğun olan önemli bir adadır. Akdeniz'in en büyük adasıdır (çevresi 500 mil⁶) ve ticaret yollarının kavşağında yer alır. Verimli topraklara sahiptir.⁷

İtalya yarımadası her ne kadar dağlık bir bölge olsa da ovaları önemlidir. Kıyı boyunca verimli alanlara sahip olan yarımadanın en önemli ovası, Akdeniz ikliminin hüküm sürdüğü çok verimli bir alan olan Po'dur. Po Nehrinin suları ile sulanabilmesi ovayı verimli hale getirmiştir. Po Vadisi'ne nispeten daha düz olan Lombard Ovası da yarımada için oldukça önemlidir. Daha güneyde Campagna, Napoli Körfezi'nde ve Apulia'da (Puglia) da düzlükler var fakat bunlar diğerleri kadar büyük değildir.⁸

İtalya yarımadası coğrafi olarak üç kısımda incelenebilir. Bunlar; Kuzey, Orta ve Güney bölgeleridir. Bunlar içinde coğrafi kolaylık ve ticari akış sebebiyle Orta ve Güney İtalya daha fazla önem arz etmektedir. Bu önemli alanlar Orta İtalya'da Etruria, Umbria Picenum, Latium iken, Güney İtalya'da Campania, Samnium, Apulia, Lucania, Bruttium ve Calabria'dır.

İtalya yarımadasının dağlık coğrafyasından olsa gerek, halkın dağınık yerleşime sahip olduğu görülmektedir. Nüfusun artışı nedeniyle yerleşim alanı oluşturmak amacıyla ormanlık alanlar

⁴ Talip Küçükcan, "İtalya (Fiziki ve Beşeri Coğrafya)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 22 Eylül 2021), 446.

⁵ Oğuz Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 181-182.

⁶ İbn Rüşteh, *el-A'lâku'n-Nefise*, çev. Ali Fuat Ekber (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 104.

⁷ Muhammed bin Ahmed Mukaddesî, *İslam Coğrafyası (Ahsenüt-Takâsim)*, çev. Ahsen Batur (İstanbul: Selenge Yayınları, 2015), 246; Mahmut H. Şakiroğlu, "Sicilya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 138.

⁸ Jeremy Black, *Kısa İtalya Tarihi*, çev. Ekin Duru (İstanbul: Say Yayınları, 2020), 11.

kesilince bölge için en önemli sorunlardan biri olan heyelan olayları çoğalmıştır. Özellikle yarımada'nın yüksek kesimleri çorak ve aşınmış durumdadır. Vadilerin sarp, nehirlerin kullanışsız olması ulaşımı zorlaştıran etkenler arasında yer almaktadır. Zamanla yapılan modern köprüler vadilere geçişi kolaylaştırmıştır.⁹ Örneğin Alplerden, Clabria'ya gitmek için aşılması gereken sıra dağlar vardır. Bu dağları aşmak veya çevresini dolanmak için çok zaman gerekiyordu. Yine Calabria'dan Sicilya adasına gitmek için Messina Boğazı'nı geçmek çok risklidir ve boğazı geçişlerde çok ciddi sorunlar yaşanmaktaydı. Ters esen ya da hiç esmeyen rüzgâr bunun en önemli nedeniydi.¹⁰ Nitekim bu zor durum mitolojiye de yansımıştır. Homeros'un *Odyseia*'sında altı başlı deniz canavarı Scylla ile girdap şeklini alan deniz canavarı Charybdis'den bahseder. Messina Boğazını geçmek isteyenler ya Charybdis'den geçmek zorundadırlar ya da Scylla ile yüzleşmeleri gerekmektedir. Efsaneye göre; dar bir boğazın zıt taraflarında yaşayan iki yaratık aslında o günün coğrafyasına ve girdapların ne kadar korkutucu olduğuna ışık tutmaktadır.¹¹

İtalya yarımadasının jeolojik oluşumları nedeniyle volkanik patlamalar yaşanmaktadır. Sicilya adasında yer alan Etna yanardağı¹² ki -burası Avrupa'nın en yüksek yanardağı olarak bilinir-; anakarada yer alan Vezüv yanardağı volkanik patlamalara örnek gösterilebilir. Her iki yanardağ da önemli yerleşim alanlarına yakın yerlerde bulunmaktadır. Çünkü volkanik araziler verimli topraklara sahiptir. Bundan dolayı tehlikeli bile olsa yanardağın çevresine yerleşim alanlarıyla dolmaktadır. Hatta Vezüv yanardağının patlaması neticesinde Pompeii ve Herculaneum kentleri MS. 79'da büyük kayıplar yaşamıştır.¹³

Ülkenin bazı şehirleri eskiden beri ekonomi, tarım, ticaret, sanayi, ulaşım gibi önemli özelliklere sahiptir. İslam coğrafyacısı İdrisî, bölgedeki önemli bazı şehirleri şöyle aktarır;

Ravenna; Venedik ülkesinin tam merkezinde yer alan, halkının ise deniz savaşında yetenekli olduğu bir şehirdir.¹⁴

Cenova; küçük bir nehir kıyısında yer alan, köyleri, imaretleri, mezarları, meyveleri çok olan bir şehirdir. Şehrin insanları çoğunlukla zengin, tüccar, kolay ve zora hazırlıklı, denizde ve karada hareket etmeyi bilen yetenekli bir halktır. Savaş manevraları yüksek ve itibarları özellikle Frenk halkı tarafından övülen bir şehirdir.

Pisa (Piza); Roma'nın merkezinde yer alan, büyük çarşılarla ve geniş bahçelere sahip bir şehirdir. Ziraatı bereketli, toprakları verimli, surları bol, kaleleri yüksek, tarihi etkileyici şehirlerden biridir. Halkı gemi yapımında uzmandır ve deniz savaşlarına hazırlıklıdırlar. Nehir

⁹ Black, *Kısa İtalya Tarihi*, 12.

¹⁰ Black, *Kısa İtalya Tarihi*, 13.

¹¹ Homeros, *Odyseia*, çev. Azra Erhat - A. Kadir (İstanbul: Can Yayınları, 2011), 216-219.

¹² Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-İşrâf*, çev. Mithat Eser (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020), 81.

¹³ Black, *Kısa İtalya Tarihi*, 15.

¹⁴ İdrisî, *Kadim Dünya Coğrafyası*, çev. Ramazan Şeşen (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2021), 126.

üzerinde bulunan un değirmenleri sürekli çalışmaktadır. Tarımda kendini geliştirmiş olan bölge cam ürünlerinde de İtalya'nın ticaretinde etkili olmuştur. Pisalılar denizciliğe önem verdikleri için deniz içi ulaşım araçlarına ilgileri fazladır. Bundan dolayı en fazla gemi sayısına sahip şehirdir. Bu gemiler ticari olduğu kadar askeri alanda da yetkindirler. Hangi amaçla olursa olursun her daim yelken açmaya hazırdırlar.¹⁵

Roma; etrafı ve arazisi geniş büyük bir şehirdir. İki tane büyük surlara sahiptir. Surların içinde bakırdan hendekler bulunur. Büyük bir çarşısı ve tarihi açıdan da önemli yere sahip ST. Petros ve St. Pavlos adlarına ait kilise yer alır. Bu kilisenin içinde havarilerden Petros ve Pavlos'un mezarları bulunmaktadır. Bundan dolayı Hristiyanlar için Roma şehri önemli bir yere sahiptir. Çarşıları, caddeleri beyaz ve mavi mermerlerden döşenmiştir. Şehrin içinde bine yakın hamam vardır. Roma'ya bağlı merkezlerin sayısı fazladır. Avart, Malmiyar, Vasto, Mont-Yeni ve Kastel bunlar arasında yer alır.¹⁶

Calabria-Puglia; Taranto ve Napoli arasında kalan bölgelerdir. Bu iki bölgedeki şehirler eminiyet ve ticaret bakımından oldukça gelişmiştir. Ticari hacimleri de fazladır.

Bari; Roma'nın merkezinde yer alan, körfezin içinde bir şehir. Halkı gemi yapımında uzmandır. Taranto ve Brindisi kadar Roma döneminde büyük bir değer atfetmese de IX. Yy'dan sonra önem kazanmıştır. Büyük ve gelişmiş bir liman şehridir.

Taranto; İtalya'ya sefer yapan gemilerin kullanmış olduğu bir limandır. Aynı zamanda tüccarlar için de depo vazifesi görmektedir. Büyük ve gelişmiş bir imana sahiptir. Deniz aşırı seferler yaptığı için mal ve ürün bakımından zengindir. Şehir tarihi bakımdan da zengindir ve körfezi bile büyük olduğu için körfezin çevresinde şehirler yer almaktadır. Hatta körfezinde de limanlar vardır ve gemilerin yanaşması için oldukça müsait limanalardır.¹⁷

Brindisi; üç tarafı denizlerle çevrili bir şehirdir. Coğrafi konumu nedeniyle verimli ve geniş topraklara sahiptir.¹⁸

Gaeta; IX. Yüzyılda yapılan liman muhtelif zamanlarda tamir ve tadilata girmiştir. Güvenli olması açısında kaptanlar kış aylarında bu limanda gemilerini demirlemektedirler. Denizi ve karası güvenli olan bu liman askerler açısından da güvenli bölge olarak bilinmektedir. Burada aynı zamanda tersane de bulunmaktadır.¹⁹

¹⁵ İdrisî, *Kadim Dünya Coğrafyası*, 128.

¹⁶ İdrisî, *Kadim Dünya Coğrafyası*, 129.

¹⁷ İdrisî, *Kadim Dünya Coğrafyası*, 133.

¹⁸ İdrisî, *Kadim Dünya Coğrafyası*, 138.

¹⁹ İdrisî, *Kadim Dünya Coğrafyası*, 133.

1.2. İtalya'nın Kısa Tarihi

İtalya'da insan varlığının ilk izleri Paleolitik Çağ'a kadar yani Eski Taş Çağı olarak da bilinen zamana kadar gitmektedir. 30.000 yıl önce Roma yakınlarında Neanderthal insanının kafatası ve çakmaktaşı aletleri bulunmuştur. Bu izler bize İtalya'nın tarih öncesi ile ilgili önemli deliller sunmaktadır. Neolitik Çağ ile ilgili arkeolojik kazılarda daha çok buluntular yer almışsa da en önemli bilgileri M.Ö. 2000 yılını kapsayan Tunç Çağı ile sağlanabilmektedir. İsminden de anlaşılacağı üzere bakır ve kalayın karışımı ile meydana gelen tuncun kullanıldığı dönemi ifade eder.²⁰

Demir Çağı ile İtalya'ya yeni göçlerin başladığı görülmektedir. Latium bölgesine yerleşen insanların Latince'nin eski bir şivesinin kullanıldığı ve tunç işçiliğinde de üst düzey oldukları anlaşılmaktadır. Latin diye adlandırdığımız bu topluluk, bölgenin tarıma elverişli olması nedeniyle yerleşik yaşamı benimsediler. Hatta başka göçmenler de buraya yerleşmeye başladı. Özellikle Tiber Nehrinin Roma'ya yakın olan tepelerinin yerleşim yeri olarak kullanıldığı görülmektedir. Palatinus Tepesi ile Forum Vadisi ilk etapta yerleşim alanı olarak seçildi. Sonraki süreçlerde ise Quirinalis, Esquilinus ve Capitolium tepelerine iskanla gerçekleşti.²¹

M.Ö. 2000-1500 yılları arasında Hint-Avrupa dillerini konuşan topluluklar da bölgeye yerleşmeye başladı. Yeni göçlerin varlığı sırasıyla Etrüskler, Vizigotlar, Hunlar, Vandallar, Ostrogotlar, Lombardlar, Araplar, Normanlar olarak görülmüştür. Doğu kültürünün izleri yavaş yavaş İtalya'ya yerleşmiştir. M.Ö. 6. Yüzyılda Etrüsklerin hakimiyetine son veren Romalılar, M.Ö. 264 yılında bölgenin tamamına hakim oldular. Büyük Hun İmparatoru Attila'nın M.S. 451'de tarih sahnesine çıkmasıyla Batı Roma İmparatorluğu yıkılmıştır. M.S. 5. Yüzyılda Germen İmparatoru Odoacer tarafından yarımada işgal edilir. M.S. 6. Asrın başlarında Ostrogotlar ve diğer yarısında Lombardlar'ın istilasına uğramıştır. Lombardların I. Aribert ile Hristiyanlaşması papalık üzerindeki etkilerini artırmıştır. Papa III. Stephanus'un teklifiyle Fransa Kralı Charlamagne 773 yılında bölgeye girerek 800 yılında Papa III. Leo'nun elinden taç giymiştir. Taç giyme adeti 962 yılında Papa XII. Jean tarafından I. Otto'ya giydirilerek tekrarlanmıştır. Böylelikle Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu kurulmuştur. Bu yeni dönem varlığını XI. yüzyılın sonuna kadar devam ettirmiştir.²²

²⁰ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, 184.

²¹ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, 185.

²² Ahmet Kavas, "İtalya (Tarih)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 03 Ekim 2021), 446.

1.2.1 Etrüskler

Etrüskler, milattan önce 10. ve 1. yüzyıllar arasında İtalya'nın Toska²³'na bölgesinde yaşamış antik bir topluluktur. Toskana daha sonra Avrupa Rönesans hareketlerinin başlangıç noktası olan bir merkez haline gelecektir.²⁴ Etrüskler kendilerini Rasenna olarak adlandırmış olsalar da Mısır kayıtlarında Turuşka veya Tursk olarak yer almıştır.²⁵ Yunanlılar ise Tirhenler olarak isimlendirmişlerdir. Hatta batıda yer alan Tirhen/Tiren Denizi de Etrüsklere ithafen Yunanlılar tarafından verilmiştir. Romalılar ise Turski (Tuski) olarak isimlendirmişler ve Toskana bölgesinin ismi de Romalılar tarafından Tuski (Etrüsk) topluluğundan esinlenerek verilmiştir.²⁶

Etrüsklerin ortaya çıkışlarıyla ilgili bilim insanlarında farklı görüşler öne sürülmüştür. Bunlardan bir kısmı milattan önce iki bin yıldan beri bu topluluğun İtalya'da var olduğunu dile getirirken, diğer bir kısmı Lydia bölgesinden (Anadolu yani Küçük Asya) geldiklerini ifade etmektedir.²⁷ Ortaya atılan görüşleri detaylı bir şekilde inceleyecek olursak şunları söyleyebiliriz:

1. “Etrüskler İtalya'nın yerli halkıdır ve yarımada yerleşen Hint-Avrupa göçmenleriyle karışarak Romalıları oluşturmuşlardır” tezini ortaya atan Pallottino uzun süre Ortodoks Etrüskoloji doktrini olarak kabul edildi. Fakat Villanovan gibi “ilkel bir topluluktan hızlı bir şekilde Etrüsk gibi değerli ve estetik sanat eserlerine geçilmeyeceğini” öne sürenler ikinci bir tez ortaya attılar.²⁸
2. “Etrüskler'in anavatanı Küçük Asya'dır (Anadolu), Türklerle aynı kökene sahiptirler ve bazı sebeplerden dolayı İtalya yarımadasına göçler gerçekleştirmişlerdir” görüşüne ispat niteliğinde de şu yorumlar dile getirilmiştir: Herodot; Milattan Önce 8. Yüzyılda Anadolu'da yaşanan kıtlık sebebiyle Toskana bölgesine göçler gerçekleştirdiği, hatta bu göçlerin Firavun Merneptah kitabesinde yer aldığı, göç eden topluluklara da Turvalılar (Turşa) denildiğini belirtmiştir. Herodot'a yakın bir görüş ise; Milattan önce 8. Yüzyıllarda meydana gelen Truva savaşları nedeniyle Akhalardan kaçan toplulukların Toskanaya gerçekleşen göçleridir ifadesidir. Diğer bir yorum; Etrüsklerin bir grubu Anadolu'dan (Turlar) diğer bir grubu Karadeniz'den (Sakalar) göçen iki farklı Türk boyundan meydana geldiğidir. Son olarak Etrüsklerle Pelasgların aynı topluluk olduklarını da dile getirmişlerdir.²⁹

²³ Toskana'nın Batısında Tiren Denizi, kuzeybatısında Liguria yer alır. İtalya'nın Merkez bölgesinde olup, özerklik verdiği bölgeden biridir.

²⁴ Aynur Çınar, “Tarihte Kaybolmuş Bir Medeniyet: Etrüskler Ve Etrüsk Dini” 84/299 (2020), 45.

²⁵ Çınar, “Tarihte Kaybolmuş Bir Medeniyet: Etrüskler Ve Etrüsk Dini”, 46.

²⁶ Larissa Bonfante - Judith Swaddling, *Etrüsk Mitleri*, çev. Birgül Açıkıldız (Ankara: Phoenix Yayınları, 2011), 11.

²⁷ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, 186.

²⁸ Çınar, “Tarihte Kaybolmuş Bir Medeniyet: Etrüskler Ve Etrüsk Dini”, 48.

²⁹ Adile Ayda, *Etrüskler Türk Mü İdi?* (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1974), 43.

Öne sürülen ikinci görüş, yapılan arkeolojik ve antropolojik çalışmalarla desteklenmektedir. Prof. E. Pittard isimli ünlü antropolog “*Les Races et l’Histoire*” kitabında, İtalya yarımadasında dört farklı ırk tipine rastladığını ifade eder. Yuvarlak kafataslı (brakisefal) olanların Etrüsk kökenli olduğunu; Hint-Avrupa kökenli olan İtalya’nın ise uzun başlı (dolikosefal) olduğunu ve bu nedenle Etrüsklerin bölgeye dışarıdan geldiğini belirtir. Ayrıca Türklerin yuvarlak kafatasına sahip olmaları nedeniyle, Etrüsklerle Batı Anadolu’daki Alp ırkları arasında bağlantı kurar. Prof. Dr. Calvin Kephart da Etrüsklerin Türk olduğunu ifade eder.³⁰

Arkeolojik kazılar sonucunda ortaya çıkan eserlerde Türklerle Etrüsklerin benzerlik taşıdığı görülmektedir. Örneğin Etrüsk Müzesinde sergilenen kuyrukları birbirine bağlanmış iki at dikkat çekmektedir. Bu eserle, Etrüsklerin yerli halk olmadığı, çünkü Hint-Avrupa topluluklarında böyle bir geleneğin bulunmadığı, bu uygulamanın sadece Türk geleneklerinde var olduğu bilinmektedir. Zaten Etrüsklerin arkeolojik kazılarında, ortaya çıkan hayvan heykeli tarzlarının da İskit ve Altay Türklerine ait hayvan heykeli tarzlarına benzediği görülmektedir.³¹

Bununla birlikte Etrüsklerin 26 karakterden oluşan Etrüsk dilinin Sümerceye (Ural-Altay dil ailesi) benzediği yönündeki çalışmalar dil yapıları hakkında bilgi vermektedir. Etrüskçe’nin sondan eklemeli dil yapısı, edatlar ile fiilleri çekimlemeleri, sıfat kullanım alanları ve cümle yapıları görüşe ispat niteliğindedir. Sağdan sola doğru yazılan Etrüsk alfabesi, Yunan alfabesini kendi gramerlerine uyarladıkları görüşünü de çürütmektedir. Ama biz Etrüsk alfabesinin, Latin alfabesinin temelini attığını söyleyebiliriz. Arkeolojik, antropolojik ve dil bilim çalışmalarının yanı sıra genetik çalışmalarda da benzerlikler yer almaktadır. Dr. Vernesi’nin yapmış olduğu genetik araştırmasında Etrüsklerin DNA yapılarının Türklere çok benzediği yönündeki çalışmalar da yer almaktadır.³²

VII. yüzyılda İtalya’ya hâkim olan Etrüskler, Po Vadisinden başlayarak Napoli ve Campania’ya doğru fetihler gerçekleştirdiler. Bu göçmenler ilerlerken yerli halka izledikleri politika değişiklik gösteriyordu. Bazen baskı ve şiddet yolunu seçerken bazen barışçıl yollarlar yarımada yerleşiyorlardı.³³ M.Ö. 7. ve 6. Yüzyıllar Etrüskler için denizcilik alanında ilerledikleri devirlerdi ve Batı Akdeniz’in tamamına hakimlerdi. Korsika adasına sahip olan Etrüskler, güçlü donanmalarının yanı sıra korsanlarıyla da Yunan denizcilerini tehdit eder duruma gelmişlerdi. Bu duruma sessiz kalmayan Yunanlılar (Foçalılar) M.Ö. 535’de karşı karşıya geldi. Etrüskler Aleria’da Yunanlılara karşı büyük bir zafer kazandı.³⁴

Milattan önce VII. Yüzyılın sonlarına doğru birçok latin yerleşim alanlarına egemen olunduğu gibi Roma’da tehlike altına girmiş oldu. Etrüsklerin Roma’yı hedef almaları için çok önemli

³⁰ Mustafa Solmaz, *Biçimbilim ve Sözdizim Açısından Etrüsk Dili* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 5.

³¹ Çınar, “Tarihte Kaybolmuş Bir Medeniyet: Etrüskler Ve Etrüsk Dini”, 50.

³² Çınar, “Tarihte Kaybolmuş Bir Medeniyet: Etrüskler Ve Etrüsk Dini”, 51.

³³ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, 185.

³⁴ Ayda, *Etrüskler Türk Mü İdi?*, 10.

nedenleri vardır. Bunlardan biri Latium'a hakim olma istekleri. Ayrıca Etrüsklere sınır ve Tiber Nehrine sahip bir şehir olması nedeniyle de Roma çok kıymetliydi. Çünkü Tiber Nehrinden Latin Ovasına geçebilecek daha değerli bir ulaşım imkanı yoktu. Bütün bu sebepler Roma'nın Etrüsk hakimiyetine girmesine neden oldu. Etrüsklerin ilk Kralı Tarquinius Priscus milattan önce yaklaşık 616-579 yılları arasında Roma'da denetim ve kontrolü kendinde toplandı. Şehir kültürünü iyi bilen Etrüskler köyden kente göçü hızlandırdı ve bu durum Roma için lehine gerçekleşen bir durum meydana getirmişti. Bununla ilgili birkaç örnek verecek olursak; bataklık olarak bilinen Forum Vadisine, Cloaca Maxima ismiyle bir kanalizasyon oluşturuldu, bataklık drenaj sistemiyle kurutuldu ve kamu yararına hizmete sunuldu; Tiber Nehri üzerine inşa edilen Pons Sublicus isimli ahşap köprü inşa edildi; Etrüsk tarzında Jüpiter Capitolium ismiyle bir tapınak inşası gerçekleşti; Kentin çevresine surlar döşendi.³⁵ İtalya içindeki yerleşim yerlerinin planlı iskanlarında Etrüsklerin katkısı oldukça önemlidir.³⁶

Etrüskler en güçlü dönemlerini Milatta Önce 530 civarında yaşadılar. Fakat 200 yıl boyunca Galyalılar'ın kuzeyden güneye doğru ilerlemeleri, Güneyde ise Romalıların ya da yerel İtalya halkının direnişi ve bunun neticesinde Roma'nın M.Ö. 350'de Etruria bölgesinin güneyini zapt etmesi ile zayıfladılar. Alplerin kuzeyinde yaşayan Galyalılar (Keltler) güneye doğru yöneldiler ve MÖ 390'da Roma'yı yağmaladılar. I.Dionysos'un (MÖ 405-367) yönetimindeki Sirakuza kenti, Sicilya'nın büyük kısmını ele geçirerek Milattan önce 380'de İtalya'nın güneyine doğru genişledi.³⁷

1.2.2 Roma İmparatorluğu

Başlangıçta ufak bir yerleşim olan Roma, Etrurya Tiber Vadisinin aşağı kesiminde güçlenmeye başladı. Batıdaki Yunanlılarla mücadele etmekten yorgun düşen Etrüskler daha fazla direnememişti. Roma başlangıçta Tarquinius hanedanına mensup krallar tarafından yönetiliyordu. Latin hakların ayaklanması başarılı olunca son Tarquin'i MÖ. 509'da kovarak cumhuriyeti kurdular. Tüm Antikçağ kentleri gibi bu cumhuriyet de oligarşik bir yönetime sahipti.³⁸ Romalılar kuruluş tarihi olarak MÖ. 753 yılını baz alarak Romulus tarafından kurulduğunu iddia etmektedirler. Kuruluş tarihinde farklı görüşler yer alsada bizim için önem teşkil eden Etrüsklerle olan bağlarıdır. Romulus ve ikizi Remus'un hayatına ilişkin bahsedilen emziren kurt efsanesi, Roma'nın ilk çağlarının Etrüsklerle bağlantısını göstermektedir. Çünkü Etrüsklerin inancında da kurda çok büyük saygıları olduğu bilinmektedir.³⁹

³⁵ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, 188.

³⁶ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, 182.

³⁷ Black, *Kısa İtalya Tarihi*, 18.

³⁸ Black, *Kısa İtalya Tarihi*, 19.

³⁹ J.M. Roberts, *Avrupa Tarihi*, çev. Fethi Aytuna (İstanbul: İnkılab Yayınları, 2015), 69.

İtalya tarihine baktığımızda ülkenin hep savaşlarla şekil aldığını görüyoruz. Romalılar da güçlü savaşçılardandı. Askerlerine süratle hareket etmelerini sağlayan bir disiplin içinde eğitim vermekteydiler. Testudo (kaplumbağa oluşumu) tarzında planlı askeri birlikler oluşturmakta ve kuşatmalarda, cephelerde etkili manevralar gerçekleştirmekteydiler. Bununla birlikte yol ve kaleler inşa ederek askeri ortamlarda mevzilendikleri, bu nedenle de harekât düzenlemekte çok başarılı oldukları bilinmektedir.⁴⁰

Romalılar Etrüsk Birliği'ne bağlı zengin ve güçlü Vei şehri MÖ 396'da ele geçirdiler. Roma hakimiyeti altındaki şehirlerle yapmış olduğu ittifak sonucunda, kuzeyinde meydana gelen Kelt saldırılarını püskürttü. Kellere karşı kazanmış oldukları zaferin üzerine Romalılar, İtalya içerisindeki gelişmelerini hızla sürdürdüler. Roma ve Yunan kolonileri arasında gerçekleşen anlaşmazlık savaşa dönüşünce Yunan Kolonisi, Epir Kralı Pirus'dan yardım istedi. MÖ 280'de fillerle desteklediği ordusuyla Yunan yerleşim bölgeleri adına Pirus saldırıya geçti. Pirusa karşı zafer kazanan Roma, İtalya'da bir birlik oluşturdu. Zorlu süreçlerden geçerek birliği oluşturdu. Roma bu süreçte ciddi direnişlerle karşılaştı. Roma ve Samnitlerin güçleri eşit olduğu için ülke içindeki en büyük rakibi de Samnitlerdi. Zorlu mücadeleler neticesinde Samnitlere karşı galibiyet kazanan Roma, Samnitleri ittifaka zorladı. Ayrıca İtalya'nın güneyindeki Yunan kentlerine Taranto'ya baskı uyguladı. Roma Latin vatandaşları önemli makamlara getirerek koloniler oluşturdu. Özellikle Apeninleri aşip Roma'dan Capa'ya ulaşan Via Appia MÖ 312'de inşa etti. Roma MÖ 280'de Heraclea Savaşını ve MÖ 279'da Ausculum Savaşını Pirus'a karşı kaybedince, intikamını MÖ 275'de Maleventum'da aldı. Maleventum bu zaferden sonra Benevento olarak değiştirildi. Pirus'un Epir'e geri dönmesiyle Roma, MÖ 272'de Tarentum'u da ele geçirdi ve diğer Yunan kolonileriyle anlaşma yaptı. Bununla birlikte MÖ 220'de inşa etmiş olduğu Roma'dan Adriyatik sahilindeki Rimini'ye kadar ulaşan Via Flaminia yolunu uzattı. Bu şekilde İtalya'nın büyük bir kısmına Roma hakim oldu.⁴¹

Roma, Yunanlılar karşısında kazandığı zaferle MÖ 3. Yüzyılda Kartaca'ya rakip olmasına neden oldu. Tunus yakınlarında yaşayan, kökeni Fenike olan ve batı Akdeniz'de bir gücü temsil eden Kartacalılar, MÖ 410-415 yılları arasında Sicilya'nın batısını ve Agrigento şehrini işgal etmiş, bununla birlikte Yunan kentlerini ele geçirerek Palermo'ya yerleşmişlerdir. Yerleşim merkezi olarak da Sardiya'nın güneyinde yer alan Caralis ve Tharros şehirleri olmuştur.⁴²

Büyük bir deniz gücüne sahip olan Kartaca, İtalya'nın batısı ve ticaret limanları için bir tehdit unsuruydu. Roma ve Kartaca arasında uzun bir dönemi kapsayan Pön⁴³ savaşları gerçekleşti. MÖ 264-241 yılları arasında çeşitli aralıklarla Roma, Sicilya'ya hâkim olmak için Kartacalılarla mücadele etti. İlk Pön Savaşı MÖ 241 yılında sona erdi ve deniz gücünden yoksun olan Roma,

⁴⁰ Black, *Kısa İtalya Tarihi*, 19.

⁴¹ William H. McNeill, *Dünya Tarihi*, çev. Alaeddin Şenel (İstanbul: İmge Kitabevi, 2007), 218; Black, *Kısa İtalya Tarihi*, 20.

⁴² Black, *Kısa İtalya Tarihi*, 21.

⁴³ Latince Fenikeliler için Pön kullanılır.

bu savaşı bir deniz gücü haline geldi. Sicilya adasını Kartaca kaybederken, adanın batı kesimi Roma'nın ilk eyaleti oldu. Bu olaydan sonra İtalya cumhuriyet yönetiminin bir parçası veya müttefiki oldu.⁴⁴ Kartaca'nın Sicilya'yı boşalması, paralı askerleri ayaklandırdı. Kartaca'nın iç karışıklığını fırsata çeviren Roma, MÖ 227'de Korsika ve Sardinya'yı ele geçirdi.⁴⁵

Daha sora İspanya'nın güneyinde ve doğusunda Kartaca ile Roma yeniden karşı karşıya geldi. İkinci Pön Savaşına (MÖ 218-201) neden olan olay, İspanya'da Yeni Kartaca (günümüzde Cartagena) şehrini kurarken Ebro Nehri kıyılarına yaklaşmalarıdır.⁴⁶ Roma'yı harekete geçiren bu durum, İspanya kıyılarındaki şehirlerden birine saldırmasıyla savaş başlamış oldu. Kartaca ordusunun en önemli generali Hanibal filleriyle birlikte Roma'nın İtalya'daki merkezine saldırmaya karar verdi. MÖ 218'de amacına ulaşmak için Fransa'nın güneyinden ilerleyerek Alpleri geçti ve İtalya'da Romalılara saldırdı. Hanibal'ın filleriyle Alpleri geçmesi olağanüstü bir mücadele olarak anılmış olsa da Alpleri geçebilen sadece bir tane fildi ve o da çok kısa bir zaman sonra öldü.⁴⁷ Romalıların yenilgisiyle sonuçlanan savaştan sonra zorlu bir dönem başladı. Müttefiklerin bile yalnız bıraktığı Romalılar, mücadeleden vazgeçmedi ve eski güçlerini yeniden elde etti. Bu olayla Kartacalılar 12 yıl yaşadığı İtalya'dan sürgün edildiler.⁴⁸

MÖ 2. Yüzyılda Roma imparatorluğunun Po Vadisini ele geçirmesiyle, İtalya'nın tamamına hakim oldular. Kartacanın mağlubiyeti sonrasında, Sicilya'da bağımsız olan Yunan Devleti Sirakuza'nın da tehlike altında olduğunu gösteriyordu. Kendini güvende hissetmeyen Sirakuza Kartaca ile ittifak yaptı. Yapılan ittifak fayda vermedi ve Sirakuza yıkıldı. Böylelikle Sicilya da Romalılar'ın eline geçmiş oldu.⁴⁹ Romanın galibiyeti Batı Akdeniz'e ve İspanyanın batı ve güneyine hakim olmasını sağladı. Roma artık çok geniş bir alana egemen olmuş⁵⁰ ve bu tarihten sonra imparatorluk halini almıştı. Sicilya, Sardinya ve İspanya'dan gelen altın ve köleler Romanın elini güçlendiriyordu.⁵¹ Fakat bu güç Roma'yı istilalara karşı koruyamamıştı.

Gaiseric komutasındaki Vandal Kralı, Roma'nın egemenliğinde olan Kartacayı 439 yılında ele geçirerek başkenti yaptı. İki yıl sonra Sicilya'ya ulaştı fakat Attila'nın Trakya'ya düzenlemiş olduğu akınlar nedeniyle yönünü Sicilya'dan çekti. 442'de Roma'nın Vandallarla yapmış olduğu anlaşma gereğince, Kuzey Afrika'nın büyük bir kısmını Vandallara bırakmak zorunda kaldı. Ancak Vandallar bununla yetinmedi ve Kartaca'dan ellerinde kalan gemiler ile yeniden yapmış oldukları gemilerle birlikte Sicilya'ya yeniden baskınlar düzenlediler. Gaiseric'in filosu 445'de Ostiaya ulaşarak Romayı yağmalayama başladı. Balear ve Korsika adaları Vandallar tarafından

⁴⁴ Roberts, *Avrupa Tarihi*, 79.

⁴⁵ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, 202.

⁴⁶ Roberts, *Avrupa Tarihi*, 79.

⁴⁷ Harun Akyer, *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi* (İstanbul: Gelişim Yayınları, 1986), 5961.

⁴⁸ Roberts, *Avrupa Tarihi*, 79.

⁴⁹ Roberts, *Avrupa Tarihi*, 80.

⁵⁰ Murat Kılıç, "Hannibal'in Savaş Taktiklerine Genel Bir Bakış" 3/5 (2018), 27.

⁵¹ Roberts, *Avrupa Tarihi*, 80.

zapt edildi ayrıca Campania'ya da akınlar düzenlendi. Artık işgalleri kalıcı hale geldi ve Sicilya, İtalya her yıl baskına uğruyordu. Batı Roma İmparatorluğu Vandalları püskürtmek için çok mücadele vermiş olsa da bir sonuç alamadı. Aynı zamanda Doğu Roma İmparatorluğu da aynı başarısızlığa uğradı. Ancak 474 yılında bir barışa varıldı.⁵²

Gaiseric'in ölümü Vandalların gücünü azaltabildi. Bunu gören Roma I. Justinianus'un 533'te komutanı Belisarios tarafından Konstantinopolis'te hazırlanan büyük bir donanma sayesinde Mauritania (Afrika ülkesi)'yi geri aldı. Bu zaferden sonra Sardinya, Korsika, Balear, Adaları ve Sicilya yeniden Roma'nın (yani Bizans) egemenliğine girdi.⁵³

Bunların yanı sıra Kavimler Göçü'nün (MS 300-700) dünya tarihi açısından ne kadar önemli olduğu herkesin malumudur. Sicilya ve İtalya'yı da etkisi altında bırakan bu olaya değinmeden geçemezdim. 440 yılında Vandallar, 488'de Ostrogotlar Sicilya'yı hakimiyetleri altına aldılar. Kuzey Afrika 533 yılında Vandallardan, 535'te de Ostrogotlar'dan geri alınabildiği için Sicilya adasına hakimiyet sağlandı. Doğu Roma için Sicilya, Ostrogotlarla yaptığı mücadelede bir üs olarak kullanıldı.⁵⁴

Roma'yı yıpratın en önemli konulardan biri de Büyük Hun İmparatoru Attila ile yaptığı mücadele olmuştur. Attila, milattan sonra 451 yılında Roma'nın Aquilia şehrini kuşattı. Şehir üç ay boyunca direndi. Bu direniş karşısında Hun ordusu kıtlık ve hastalık yüzünden sıkıntı yaşasa da Aquilia'yı almayı başarmıştı. Şehri harabe yığına çevirip herkesi öldürdükten sonra İtalya'ya girmişti. Pavia ve Milan şehirleri korkudan şehrin kapılarını açmışlardı. Fakat Altinum, Padova, Vicenza, Brixia, Bergamo gibi şehirler yakılıp, yıkılmıştı.⁵⁵ 395 yılında Doğu ve Batı olmak üzere iki kola ayrılan Roma imparatorluğu, bu olayla bir kolunu kaybetmiş oldu. Batı Roma İmparatorluğunun yıkılmış olması İtalya'ya büyük zararlar verdi. 476'da Odacer kendi krallığını ilan etti. 6. Yüzyılın başında Ostrogotlar, ikinci yarısında da Lombardlar tarafından istila edildi ve Bizans kalıntıları yok edildi. Odacer'in uzun süre devam ettiremediği krallığına Ostrogotlar son verdi. 493 yılında İtalya'da Ostrogot Krallığı kuruldu.⁵⁶ 653-661 yılları arasında Lombard Kralı I. Aribert papalık üzerinde etkili olmaya başladı. Çünkü yönetimi esnasında Lombardlar Hıristiyanlaşmaya başladı ve 756 yılında papalığın etkisi ile Lombardlar bağımsız bir devlete dönüştü.⁵⁷

⁵² David Abulafia, *Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları*, çev. Nurettin Elhüseyni (İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 2005), 155.

⁵³ Abulafia, *Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları*, 155.

⁵⁴ Semra Kaya, *Ağlebî Devleti ve Akdeniz'deki Faaliyetleri (809-909)* (Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 71.

⁵⁵ Gyula Nemeth, *Attila ve Hunları*, çev. Şerif Başstav (Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1982), 115.

⁵⁶ Fatih Gürcan, *Sorularla Avrupa Tarihi* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2020), 202.

⁵⁷ Kavas, "İtalya (Tarih)", 446.

1.2.3 Ostrogotlar - Bizans - Lombardlar

Hun İmparatorluğu'nun 454 yılı Nedao Muharebesi'nde yenilmesinden sonra Ostrogotlar Panunya'ya yerleşti. Burası Roma sınırlarının içerisine Ostrogotların ilk yerleşim alanı olmuştur.⁵⁸ Ostrogot Kralı Büyük Theoderick, İtalya'yı fethetmiş olmasına rağmen Roma etkisinden kurtulamamışlardı. Sivil idare ve kurumlarında Roma'nın hâlâ izleri mevcuttu. Yani İtalya tek yönetici fakat iki halktan oluşmaktaydı. Din açıdan bile ikiye ayrılan İtalya'da Romalı halk Katolik mezhebini kabulleniyorken, Ostrogotlar Ariyanizm mezhebini kabullenmişlerdi. Ariyanizm ile Katolikler'in arasında ciddi sorunlar varken, ülke genelinde bu iki inancın hakim olması dinsel bir hoşgörünün varlığını ispat niteliğindedir. Ülkede sadece ordu Ostrogotlardan oluşmaktaydı ve ordu içindeki düzen, organizasyon ve hukuk ostrogotların yönetimindeydi. Adriyatik kıyıları ile Sırbistan ve Bosna'ya da hakim olmuşlardı.⁵⁹

Doğu Roma için İtalya çok önemli bir yere sahipti. Büyük Roma'nın merkezi olan İtalya'nın kaybedilişi, Bizans'ın Büyük Roma hedefine ulaşamaması demekti. İtalya'da kontrolü sağlayabilmek için önce Sicilya'ya yeniden hakim olması gerekiyordu.⁶⁰ Bizans İmparatorluğu, yıkılan Batı Roma İmparatorluğundan sonra kendisini Büyük Roma'nın mirasçısı olarak görüyordu. Nitekim bu hedefleri doğrultusunda İtalya ile ilişkilerini iyi tutmaya çalıştılar. Zira coğrafi konumları nedeniyle zaten ilişkilerinin iyi olması gerekiyordu. Avrupa ülkelerinden ziyade doğu mallarını en fazla ithal eden şehir İtalya idi. Yani İtalya'da doğu ile ilişkilerini sıkı tutması gerekiyordu. Ayrıca Roma İmparatorluğunun Ravenna ve Venatya'ya sahip olması bu ilişkide büyük bir etkisi vardı.⁶¹

Doğu Roma imparatoru Justinianos 535 yılında, ordusuyla birlikte Dalmaçya'ya saldırdı. En önemli komutanı Belisarius ise Sicilya'yı işgal etti. Ostrogotların üzerine iki koladan saldırı düzenlenerek başarı alındı. 536 yılında Belisarius Calabria'ya geçti. Justinianos her yıl İtalya'ya gönderdiği deniz kuvvetleriyle Ostrogotları yıpratıyordu. Belisarius'un denizde sağladığı başarı Ostrogotların Ravenna'ya çekilmesine neden olmuştu. Belisarius Ravenna planı dahilinde Osimoya ilerledi.⁶² Aynı zamanda Rimni'ye de askeri filosunu gönderdi. Po vadisinde ve Adriyatik kıyılarında kazanmış olduğu zaferler Ravenna'nın sıkıştırılmasına neden oldu. Açlıkla savaş veren Ravenna pes etmek zorunda kaldı. Böylelikle 540 yılında Ostrogotların başkenti Ravenna Belisarius'a teslim oldu.⁶³

541 yılında yeni Ostrogot kralı Totila, İtalya'ya yapılan saldırıları önleyebilmek için deniz gücüne ihtiyacı olduğunu anladı ve kısa zamanda orduyu düzeltti. 542'de Bizans kuvvetlerini

⁵⁸ John B. Bury, *Barbarların Avrupa'yı İstilas*, çev. İslam Kavas - Yusuf Akbaba (İstanbul: Kronik Yayınları, 2020), 125.

⁵⁹ Gürçan, *Sorularla Avrupa Tarihi*, 202.

⁶⁰ Seyhun Şahin, "Bizans'ın Büyük Roma'yı Yeniden Kurma İdeali ve İtalya-Sicilya Siyaseti." 9/1 (2013), 104.

⁶¹ Kaya, *Ağlebi Devleti ve Akdeniz'deki Faaliyetleri (809-909)*, 80.

⁶² Abulafia, *Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları*, 156.

⁶³ Alexander A. Vasilev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, çev. Arif Müfid Mansel (Ankara: Maarif Matbaası, 1943), 238.

yenerek Günay İtalya'ya ilerledi ve Napoliyi kuşattı. Bunun üzerine İustinianos, Maksiminos komutasındaki filo Sirakuzaya gönderildi, ardından Napoliye geçti. Filodaki gemilerin birçoğu batırıldı ve bu olayla Totila'nın denizdeki üstünlüğü ispatlanmış oldu. 543 yılında da Napoli teslim oldu. Bunu gören Belisarios İustinianos'tan yeni bir ordu istedi. Totila ise Romaya geçerek kentin denizle bağlantısı kesti.⁶⁴

545-552 yılları arasında Totila'nın Roma kuşatması devam etti. İustinianos bu süreçte kente ikmal sağlamaya çalıştı. Her ne kadar girişimleri boşa çıksa da Roma'nın teslim olmaması için yeterli malzeme gönderebilmişti. Totila yarımada'nın büyük bir bölümünü elinde tutarken, Bizanslıların Roma, Ravenna, Otranto, Crotone ve Ancona gibi kentlerdeydiler. Fakat 551 yılında Senigallia açıkların gerçekleşen Roma zaferi büyük rol oynadı. Savaşın gidişatını tersine çeviren olaylardan biri, Belisarios'un yerine Narses'in komuta etmesi, diğeri Totila'nın vefatı ve bir diğeri ise birlikleri taşıyacak yeterli sayıda geminin olmaması, ordunun Andriyatik kıyısını yürüyerek geçmesine neden oldu. Belisarios, Gotlar arasında çıkan çekişmeleri fırsat bilerek Catana'dan Sicilya adasını kuşattı. 552 yılında Sicilya'nın Bizans'a bağlanmasını sağladı.⁶⁵

Balisarios'un Sicilya'ya zaferi asıl amacına ulaşmak için güzel bir sonuç oldu. İtalya hakimiyetini baz alan planında Sicilya'yı bir üs olarak kullandı. Fakat Sicilya'da Gotlara karşı vermiş olduğu zaferin nedeniyle yıpranan ordusu İtalya'da yeteri kadar direnç gösteremedi. Çekilmek zorunda kalan Belisarios Justinian tarafından görevinden alındı ve yerine Narses geçti. Narses'in zaferi ise 554 yılında İtalya, Dalmaçya ve Sicilya'yı Bizans hakimiyetine almak oldu.⁶⁶ Ardından 561 yılında Verona ve Brescia'daki son Ostrogot garnizonları teslim oldu. Böylece Bizans imparatorluğu İtalya'nın tamamını ve bütün adaları, ayrıca Akdeniz'in batı kesimindeki Languedoc ve Provence hariç diğeri kıyı şeridi bir kez daha denetimlerine geçti. Bu olaydan sonra Akdeniz birliği sağlandı fakat uzun sürmedi. Bu sefer Lombardlar bir tehdit unsuru olarak kendini gösterdi.⁶⁷

568 yılında Lombard İtalya'yı istila etmeye başla. Tabi bunun bir sebebi vardı. Tuna çevresinin Avar hakimiyetine girmesi, Lombardları İtalya'ya yöneltmişti. İtalya'nın kuzeyinde Aquileia halkı Lombardlardan kaçarken lagünlerdeki adaya yerleştiler ve böylelikle Venedik'i kurdular. Kuzey İtalya'nın iç kesiminde yer alan kentlerin peş peşe düşmesi, imparatorluğun gücünü azalttı ve sadece kıyı mevzileri elinde kaldı. Pavia'da 571'de ellerinden çıktı. Lombardlar Pavia'yı merkez olarak belirlediler. Bununla birlikte aynı yıl Lombardlar Güney İtalya'da Benevento dukalığını, Orta İtalya'da Spoleto dukalığını kurdular. Yedi yıl içinde de İtalya'nın büyük bir bölümü Lombardların egemenliğine girdi. Bu bölgelere de "Langobardia Minor" yani küçük Lombardiya ismini verdiler. İmparatorluk sınırları artık Ravenna psikoposluğu ile güney

⁶⁴ Abulafia, *Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları*, 156.

⁶⁵ Şahin, "Bizans'ın Büyük Roma'yı Yeniden Kurma İdeali ve İtalya-Sicilya Siyaseti.", 104.

⁶⁶ Vasilev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, 174.

⁶⁷ Abulafia, *Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları*, 157-158.

batı yönünde Apulia ve Calabria'nın büyük bir bölümünü içine alarak Romaya kadar giden şeridi kapsamaktadır. İmparatorluğun sınırları iki yüzyıl içinde iyice küçüldü. I. Aribert döneminde (653-661) Lombardlar Hıristiyanlığı kabul etti ve papalık üzerinde etki etmeye başladı. Bu durum ülkelerin tarihinde sürekli önem teşkil etmiştir. Bu gelişme ile papalık harekete geçti ve Roma 8. Yüzyılda papaların hakimiyetine girdi. 751 yılında Ravenna kaybedildi. Elllerinde sadece Apulia ve Calabria'nın güney kesimi kaldı. Lombardlar kıyı kesimlerin denetimi için hiç saldırıya geçmediler. İtalya'yı darmadağın ettiler fakat Akdeniz gücüne ulaşamadılar. Bu nedenle Akdeniz ulaşımı imparatorluğun elinde kaldı.⁶⁸

Lombardaların gücünü Karolenj (Fransa) Kralı Charlemagne kırdı. Papa III. Stephanus'un daveti üzerine Charlemagne 773'de İtalya'ya bir sefer düzenledi. Bu tarihler arasında bölgenin denetimini ekle geçirdi. Papa III. Leo'da 800 yılında Kral Charlemagne'ye imparatorluk tacı giydirdi. Charlemagne Lombard Krallığını resmi olarak yıkmadı, bu krallığın unvanını kendisi kullandı. Charlemagne'den sonra kurulan diğer devletlerin hükümdarları da bu unvanı kullandı.⁶⁹

962 yılında I. Otto'ya Papa XII. Jean tarafından imparatorluk tacı giydirilerek kutsal Roma-Germen İmparatorluğu kuruldu. Bu imparatorluk İtalya'da XI. yüzyılın sonuna kadar devam etti.⁷⁰ Batı Roma İmparatorluk yönetimi ortadan kaldırılınca, kilise bizzat kendi örgütü içinde il ve eyalet kuruluşlarında Roma İmparatorluğunu devam ettiriyorlardı. Kilisenin yüksek görevlileri köklü senatör ailelerden oluştuğu için Roma İmparatorluğu'na duydukları saygı ve sadakatlerini muhafaza ediyorlardı. 476 yılında yaşanan olayların hiçbir önemi yoktu ve Kilise içinde halen Roma Hukuku uygulanıyordu. Tek fark eskiden Ravenna'daki imparatora tabi iken artık İstanbul'dakine tabi olmalarıydı. Bizans açısından Roma, Kudüs, Antakya ve İskenderiye patriğine oranla daha önemliydi.⁷¹

İmparatorluğun verdiği mücadele bitmiyordu ve 626 yılında Avarlar ve Sasanililer'in Konstantinopolis'i kuşatmışlardı. Kuşatma başarısız oldu ve Sasani İmparatorluğu Herakleios'un Ninova yakınlarında gerçekleştirmiş olduğu başarı sayesinde gerçekleşti. Doğu'yu güvence altına alan Konstantinopolis, yeniden denizlerdeki egemenliğini sağlamış ve Vizigotlar, Franklar ve Lombardlar artık tehdit unsuru olmaktan çıkmıştı. Fakat imparatorluk için bu huzur ortamı çok uzun sürmedi. Halid b. Velid'in komutasındaki Müslüman kuvvetler 636 yılında Yermük Muharebesinde kazanmış oldukları zaferle İmparatorluk ordusunu yok ettiler. Peşinden Suriye ve Filistin'i geçirerek 640-642'de Mısır'ı aldılar. Böylelikle Akdeniz dünyasının dinsel birlikleri bozuldu ve Müslüman akınları peş peşe devam etti.⁷²

⁶⁸ Abulafia, *Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları*, 158; Gürcan, *Sorularla Avrupa Tarihi*, 203.

⁶⁹ Gürcan, *Sorularla Avrupa Tarihi*, 203.

⁷⁰ Kaya, *Ağlebî Devleti ve Akdeniz'deki Faaliyetleri (809-909)*, 82.

⁷¹ Henri Pirenne, *Hz. Muhammed ve Charlemagne*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2006), 245.

⁷² Abulafia, *Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları*, 159.

2. BÖLÜM

MÜSLÜMAN YÖNETİMİNDE İTALYA

İslamiyet'ten önce Güney Arabistan halkının inşa etmiş olduğu gemiler sayesinde Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'nda devam eden deniz ticaretinin varlığı, Arapların denize yabancı olmadığını göstermektedir. Hicaz, Suriye ve Irak sınırlarında yaşayan Araplar, her ne kadar denize yabancı olsalar da İslam fetihlerine baktığımızda; denize ve denizcilikle ilgili faaliyetlere hızla adapte oldukları görülmektedir. Suriye, Mısır ve Akdeniz sahil boyu şeridinin fethi sayesinde, donanma filoları sahip olmuşlardır. Bizans'la denizlerde verilen mücadele Müslüman Arapları, deniz gücünün varlığına ikna etmiş ve donanma oluşturmuşlardır. Bu bağlamda ilk deniz filosu Halife Osman döneminde inşa edilmiştir.⁷³

Bu donanma ile Muaviye, ilk deniz seferini gerçekleştirerek, 649 yılında Kıbrıs Adasını ele geçirmiştir. Bizans'a karşı Anadolu'nun güneyinde gerçekleştirilen Zâtü's-savârî ya da es-Savarî Gazvesinde de (655) büyük bir başarı elde edilmiştir. Elde edilen bu zaferle Bizans'ın hakim olduğu Doğu Akdeniz'de artık Müslümanlar söz sahibi olmuştur. Donanma komutanı Konstantin ise bu yenilgisinden sonra Sicilya'ya gitmiştir. Ancak burada da halk büyük bir tepkiyle kendisine karşılık vermiştir. Sicilya halkı "*Hıristiyanlığı rezil ettin, adamlarımızı da yok ettin. Eğer Araplar bizim üzerimize gelecek olsalar onları buradan çevirmek mümkün değildir.*" diyerek Konstantin'i öldürmüşler ve yanındaki diğer denizcileri de Konstantiniyye'ye göndermişlerdir.⁷⁴

Sicilya halkının bu korkusu doğaldır, zira Müslümanlar Hz. Osman döneminde Muaviye'nin komutanı Muaviye İbn Hüdeyc el-Kindî es-Sekûnî tarafından 649 ve 652 yıllarında Sicilya kuşatılmış fakat başarılı olunamamıştır.⁷⁵ Müslümanlar bu galibiyet ile Orta ve Batı Akdeniz'deki akınlarını başlatmışlardır. 669 yılında yapılan kuşatmada ise şehrin kiliselerinde birikmiş kıymetli eşyalar ve esirler ganimet olarak alınmıştır.⁷⁶ Yaklaşmakta olan Bizans donanmasıyla karşı karşıya gelmek istemeyen Müslümanlar, ganimetleri toplayıp geri dönmüşlerdir.⁷⁷ 704 yılında İfrikiyye lideri Mûsâ b. Nusayr'ın⁷⁸ görevlendirmiş olduğu komutanları tarafından Pantelleria (Kuzey Afrika ile Sicilya arasında olup Arapça'da Kussîre olarak geçer) adası fethedilmiştir. Bu süreçte ise Müslüman orduları Cebelitarık Boğazını

⁷³ Bernard Lewis, *Tarihte Araplar*, çev. Hakkı Dursun Yıldız (İstanbul: Anka Yayınları, 2003), 155.

⁷⁴ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi El Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi*, çev. Ahmet Ağırakça (İstanbul: Bahar Yayınları, 1991), 3./124.

⁷⁵ Kudâme İbn Cafer, *Kitabü'l Harac*, çev. Ramazan Şeşen (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2018), 64.

⁷⁶ Philip K. Hitti, *Siyâsî ve Kültürel İslam Tarihi*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1980), 3/958.

⁷⁷ Ambroxio Huici Miranda, "İberya Yarımadası ve Sicilya", çev. Kasım Turhan - Ufuk Uyan, *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1997), 3/319.

⁷⁸ Câsim el-Ubûdî, "Mûsâ b. Nusayr", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2020), 224.

Berberilerden oluşan bir orduyla 710-711 yılları arasında geçerek Endülüs fethine başlamışlardı.⁷⁹

Müslümanlar, İfrîkiyye’de güçlendikçe Sicilya’ya yaptıkları akınlarda artış olmuştur. Bunun nedeni Hem Bizans hem de Hıristiyanların İfrîkiyye’ye saldırıları esnasında Sicilya’yı üs olarak kullanmaları ve gerektiğinde oraya sığınmalarındadır. Bu durum Müslümanları önlem almaya sevketmiş ve İfrîkiyye’ye yapılan akınları durdurabilmek için Sicilya’nın ele geçirilmesinin gerekliliği konusunda bir fikir birliği oluşmuştur.

Bu bağlamda Emevilerin İfrîkiyye valileri Hassân b. Nu’mân⁸⁰ ve Mûsâ b. Nusayr öncelikle bir önlem almak gerekçesiyle Tunus limanına kale inşa ettirdiler. Sicilya’ya yapılan seferlerde bu kaleyi bir hareket noktası olarak kullanacaklardır. 705-708 yılları arasında Mûsâ b. Nusayr ile birçok Arap ileri gelenlerin katılımı ile gerçekleşen “Eşraf Gazası” adını verdikleri seferler düzenlenmiştir.⁸¹ Bu harekât neticesinde 1000 kişilik esir ve ganimet toplanarak getirilmiş ve pazarda satılmıştır. Orduda bulunanlar bu seferde her biri 100 dinar altın kazanmışlardır. Dahası Müslümanlar Sicilya’nın doğusundaki Siraküza’ya girerek ganimet toplayıp ayrılmışlardır. Bu dönemde yapılan savaşlar genellikle yerleşim amaçlı olmayıp sadece ganimet alındıktan sonra geri dönmüştür.⁸²

Yezit b. Ebi Müslim (720) ve Abdülmelik b. Kutn (731) ile Müslüman akınlara devam etmiştir. 736 yılında Kasem b. Avâne Evveliye’yi ele geçirmiştir.⁸³ 740 yılında ise Müslümanlar hedeflerini biraz daha büyütülmüştür. Sirakuza şehri Habîb İbn Ebu Ubeyde’nin komutasında büyük bir orduyla kuşatılmıştır. Halk bu orduya bütün malını vermeye razıdır fakat ordu ise kaleyi ele geçirip adanın içlerine girmeye hazırlanmaktadır. Ancak İfrîkiyye’de çıkan Berberi ayaklanması nedeniyle Müslümanlar geri dönmek zorunda kalmıştır.⁸⁴

Bu olaydan sonra Mağrib Emirleri ile Ağlebiler, Sicilya adasını fethetme konusuna ara vererek Bizans ile süresi 10 yıl olan ticaret ve barış antlaşması imzaladılar. Ancak İbrahim İbn Ağleb ve oğlu Ebu’l-Abbas bu antlaşmaya uymayınca Bizans donanması çok yıkıcı bir saldırı yaptı. Bunun üzerine Ebu’l-Abbas bir 10 yıl daha bu anlaşmayı uzatmak zorunda kaldı. Antlaşmaya göre; esirler geri verilecek, İfrîkiyye ile Sicilya arasında gerçekleşen ticarete engel olunmayacaktı. Fakat 4 veya 5 yıl sonra Ebu’l-Abbas’ın kardeşi Ziyâdetullah b. Abdullah,

⁷⁹ Bekir Karlığa, *İslam Düşüncesi’nin Batı Düşüncesi’ne Etkisi* (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2004), 156; Kaya, *Ağlebi Devleti ve Akdeniz’deki Faaliyetleri (809-909)*, 74.

⁸⁰ Nadir Özkuyumcu, “Hassân b. Nu’mân”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 398.

⁸¹ İbn Kuteybe, *el-İmâme ve’s-Siyâse*, çev. Cemalettin Saylık (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020), 383.

⁸² Martino Mario Moreno, “Sicilya’da Müslümanlar”, çev. Abdulhalik Bakır - Aydın Çelik 5/1 (2007), 171.

⁸³ Halife b. Hayyât, *et-Tarih*, çev. Ömer Sabuncu - Mahmut Sabuncu (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019), 276-294.

⁸⁴ Alex Metcalfe, *The Muslims of Medieval Italy* (Edinburg: Edinburg University Press, 2009), 8.

Muhammed b. Abdullah komutanlığında Sicilya adasına bir ordu göndererek antlaşmayı ihlal etti.⁸⁵

2.1. Ağlebîler

Sicilya'ya Müslüman Arapların yapmış olduğu seferler 720, 727, 728, 730, 732, 752 ve 753 yıllarında kendini göstermiştir. Bir süre Afrika'da yaşanan sorunlar sebebiyle durulmuş fakat 756'da Emevî Emîri I. Abdurrahman'ın İber Yarımadasına hakimiyeti sonrası, Endülüs'ün hakimiyetinin Ağlebîler açısından zora girmesi sebebiyle olsa gerek Sicilya'ya yönelmişlerdir. Sicilya Adası ilk kez 820 yılında Ağlebî hükümdarlarından Hakem'in amca oğlu Muhammed İbn Abdullah İbn Ağleb tarafından kuşatılmış ancak fethedilememiştir.⁸⁶

Bizans imparatoru II. Mihael tarafından 826 yılında Sicilya Valisi olarak görevlendirilen Konstanin Souda, Bizans'ın deniz kuvvetleri komutanını yani Euphemios'u tutuklamak istemiştir. Tutuklamak istemesinin nedeni olarak İtalyan ve Bizans kaynaklarında iki farklı görüş yer almaktadır. Bunlardan biri; Sicilya Valisinin nişanlısını Euphemios'un elinden alması ve bu olayla ikili arasında düşmanlık oluşmasıdır.⁸⁷ Diğer ise; Euphemios'un manastırdan bir rahibeyi kaçırması nedeniyle, Valinin Euphemios'u cezalandırma kararı almasıdır.⁸⁸

Nedenleri ne olursa olsun gerçek şu ki; Euphemios isyan ederek Sirakuza'yı işgal etmiştir. Bu işgal karşısında Sirakuza, Bizans kuvvetleri tarafından muhasara altına alınınca Ağlebî Emîri Ziyadetullah'dan yardım istemiştir. Ziyadetullah aslında Berberi sorunlarıyla ilgilendiği için yardım etme yönünde tereddütler yaşamıştır. Euphemios ise İfrikiyye'de (Tunus) Ziyadetullah'la görüşerek, bölgenin verimli topraklara sahip olduğunu ve jeopolitik konumu itibarıyla adaya hakim olunması gerektiği yönünde Emir'i ikna etmeye çalışmıştır.⁸⁹ Yine de Emir tam ikna olamamış ve Kayrevan'da devletin ileri gelen isimleriyle görüşmeler gerçekleştirmiştir. Toplantıda iki görüş ortaya çıkmıştır. İlk görüş, Bizans ile yaptıkları antlaşmayı hatırlatarak buna riayet etmeleri gerektiği yönündeyken; diğer görüş, yardım etmeleri gerektiği yönündeydi. İki görüş ortak bir payda da buluşamadığı için konuyu Kayrevandaki Kadı'ya götürdüler. Kadı Ebû Abdullah Esed İbn'ul-Furat'ın cihat konusunda ve anlaşmayı bozma konusunda olumlu fetva vermesi üzerine, hükümdar kadıyı ordu komutanlığına getirerek, emrine 10.000 piyade, 700 süvari ve yaklaşık 100 gemi vererek

⁸⁵ Moreno, "Sicilya'da Müslümanlar", 171.

⁸⁶ Zeki Tez, *İslam'ın Batı Cephesi* (İstanbul: Hayykitap Yayınları, 2014), 105.

⁸⁷ Michele Amari, *Storia dei Musulmani di Sicilia* (Firenze: Felice le Monnier Yayınları, 1854), 262-263.

⁸⁸ Stephen O'shea, *İnanç Denizi - Ortaçağ Akdenizinde İslam ve Hıristiyanlık*, çev. Egemen Demircioğlu (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011), 122.

⁸⁹ Abdulhalik Bakır, *Ortaçağ Tarihi ve Medeniyetine Dair Çeviriler II* (Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2008), 682.

Sicilya'nın fethi için görevlendirmiş oldu.⁹⁰ I. Ziyadetullah 827'de Sicilya'ya başlattığı bu seferle iki asırdan fazla devam edecek olan Müslüman yönetiminin ilk adımını oluşturdu.⁹¹

Esed İbnu'l-Furât, 17 Haziran 827'de Sicilya Mazerâ'ya (Tunus'a en yakın bölge) çıkarma yaptı. Müslümanlar arasında ortaya çıkan veba salgını nedeniyle Kadı Esed İbnu'l-Furat burada hayatını kaybetti. İbnu'l Furat'ın yerine geçen komutan Muhammed ibn Ebu'l-Cevârî, Bizans'ın direncine karşı koyamayacağını anlayınca kuşatmayı kaldırdı.⁹²

Ağlebi Hükümdarı I. Ziyadetullah'ın 827'deki Sicilya muhasarası ile başlayan bu mücadele, 831'de Sicilya'da başkent yapacakları Palermo'nun ele geçirilmesiyle taçlandı. Palermo'nun fethinde Müslümanlar Endülüs'ün yanında Afrika'dan da yardım aldılar. Sicilya bundan sonra Müslümanlar için bir üs haline alacak ve İtalya yarımadasına doğru ilerlemelerine vesile olacaktı. Bizans ise Sicilya'da hem karada hem de denizde güçlü bir şekilde direnç göstermeye devam ediyordu.⁹³

Ancak Bizans'ın deniz gücü, 827'de Girit ve 870'de Malta Müslümanları tarafından ele geçirilince kırılacaktır. Bu fetihler, Bizans'ın Batı Akdeniz'deki hareket olanağını kısıtlamış ve üs olarak kullandığı bölgelerden mahrum kalmasına neden olmuştur. Bu nedenle de Sicilya ve Sardinya adaları Bizans tarafından kaderlerine terk edildi.⁹⁴

2.1.1. Napoliyle ittifak (836)

Bu süreçte Sicilya toprakları ardı ardına Müslümanların hakimiyetine girdi. Müslümanlar, düşmanın gücünü kırmak ve Sicilya'daki hakimiyetlerini kaybetmemek amacıyla İtalya yarımadasına yöneldiler.⁹⁵ İtalya'da karışıklık çıkararak hakimiyet alanlarını genişletmek istiyorlardı. Güney İtalya Bizans'ın egemenliği altındaydı.⁹⁶ Kuzey İtalya'daki Lombard Krallarının kendi aralarında iç karışıklık yaşadıkları bir dönemde, Müslümanlar bu ihtilaflardan faydalanarak güneye hakim olmak istiyorlardı. 836 yılında Güney İtal'yadaki Benevento Dükü Sikadoros'un Napoli'yi işgal etmesi üzerine Napoli Dükü Andria para ödemeye zorlandı.⁹⁷

Bunun üzerine Andria, Sicilya'daki Müslümanlardan yardım istedi. Sicilya Emiri, İtalya'ya girebilmek için bu talebi geri çevirmedi. Napoli ordusuyla birlikte Müslümanlar da Benevento

⁹⁰ Karlığa, *İslam Düşüncesi'nin Batı Düşüncesi'ne Etkisi*, 157.

⁹¹ Franco Cardini, *Avrupa ve İslam*, çev. Gürol Koca (İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2004), 24.

⁹² Pirenne, *Hız. Muhammed ve Charlemagne*, 182.

⁹³ Tez, *İslam'ın Batı Cephesi*, 105; Pirenne, *Hız. Muhammed ve Charlemagne*, 182.

⁹⁴ Cardini, *Avrupa ve İslam*, 2004, 24.

⁹⁵ Moreno, "Sicilya'da Müslümanlar", 175.

⁹⁶ Philip K. Hitti, *Siyâsî ve Kültürel İslam Tarihi*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1980), 961.

⁹⁷ Cardini, *Avrupa ve İslam*, 2004, 25.

ordusuna karşı savaştılar. Bu savaşta galip gelen Napoli ordusu ile Sicilyalı Müslümanlar, rakipleri Benevento Dükü ile arasında bir antlaşma imzalandı.⁹⁸

Antlaşmaya göre; esirler fidyesiz olarak teslim edilecek ve düşmanlara karşı birlikte hareket edilecekti. Antlaşma gerçekleşti ve kiliseye rağmen 50 yıl hükmünü korudu.⁹⁹ Yapılan antlaşmada; Benevento dükü, kentin tüccarlarına büyük bir ticari özgürlük imkanı verdi. Ticari özgürlük fazlasıyla verilmiş olsa da Benevento dükü Napoli tüccarlarının Lombard köleleri satın alması konusunda yasaklar koymuştu. Napoli tüccarlarına köle satışı yasak olmasına rağmen, Müslümanlara satılan köle satışları devam ediyordu. Fakat bunlar Lombardiya'dan yani Frank İmparatorluğundan geliyordu. Tabi daha sonra bu köle satıcıları Müslümanların başına bela olacaktı. 849 yılında Papa adına Ostia önlerinde Müslümanlara karşı büyük bir zafer kazanacaklar ve bu zafer neticesinde galip gelen Saint Janvion, Napoli'de Venedik'teki Saint Marc kadar saygı duyulmaya başlanacaktır.¹⁰⁰

Anlaşmanın diğer bir maddesi; düşmanlara karşı ortak hareket etme konusuydu. Müslümanlar bu maddeye itaat etmediler ve 838 yılında Brindisi şehrini kuşattılar. Brindisi de yer alan Venedik donanmasına saldırıp Adriyatik ve Tiran denizleri üzerinden İtalya sahili boyunca ilerlediler. Arapların buraları kuşatması Benevento dükü Sikadoros'u fazlasıyla rahatsız etti ve Müslümanlara karşı koymaya çalıştı. Fakat onun bu hamlesi hiçbir fayda sağlamadı. Bunun üzerine Sikadoros ikinci bir hamleye yelteniyordu ki, Araplar Brindisi (838) şehrini yakıp yıkararak Sicilya'ya döndüler. 839'da Sikadoros'un öldürülmesinden kaynaklı baş gösteren karışıklık, Sicilyalı Müslümanları yeniden harekete geçirdi ve Apolia ile Calabria'ya seferler düzenlediler.¹⁰¹

2.1.2 Taranto emirliği (840)

Taranto limanı, çevresindeki diğer limanlara oranla daha büyüktür. İtalya'ya sefer yapan gemiler, Taranto limanına uğrar ve tüccarlar için burası depo mahiyetinde kullanılırdı. Bu nedenle de tüccarı bol olan ve deniz aşırı ticaret gemilerinin yelken açtığı bir limandır. Taranto şehrinden alınan malların başka şehirlere nakliyesi yapıldığı için burası oldukça zengin ve çarşıları fazladır. Taranto körfezinin kıyılarında yer alan şehirlerde de büyük küçük limanlar bulunur ve körfez adeta iç deniz görevini üstlenir.¹⁰²

⁹⁸ Barbara M. Kreutz, *Before the Normans: Southern Italy in the ninth and tenth centuries* (United States of America: University of Pennsylvania Press, 1991), 21.

⁹⁹ Moreno, "Sicilya'da Müslümanlar", 175.

¹⁰⁰ Pirenne, *Hız Muhammed ve Charlemagne*, 210.

¹⁰¹ Mevlüt Poyraz, *Sicilya Adası ve Güney İtalya'nın Müslümanlar Tarafından Fethi (31-296/652-909)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 232.

¹⁰² İbrahim Altan, *XII. Yüzyılda Kuzey Afrika İtalya Ticari İlişkileri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 186.

Coğrafi bakımdan oldukça önemli olan Taranto'ya Müslümanlar 839 yılında saldırıp şehri ele geçirdikten sonra burayı Güney İtalya'da yönetim merkezi haline getirmişlerdir. Bu şehir artık Adriyatik denizi seferlerinde bir üs olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bizans, bu süreçte Taranto'yu Müslümanların elinden almak üzere atılımlar gerçekleştirdi. İmparator Theophilos, burayı Müslümanların elinden alabilmek için Venedik ile ittifak yaptı. Bunun üzerine Venedik İmparatorluk emrine 60 gemi yolladı. Karşılarında Venedik donanmasını gören Müslümanlar Venedik gemilerini mağlup ettiler. Yüklü miktarda ganimet topladılar. Müslümanlar kazandıkları zaferin ardından yönlerini Adriyatik denizinin kuzeyine yönelttiler ve Dalmaçya kıyılarına ilerlediler. Ayrıca Kuzey İtalya'daki Ossero ile Enkuna şehrine kadar girerek, Po Nehrinin döküldüğü yere kadar ulaştılar. Akabinde Venedik donanmalarına yeniden zarar vererek Taranto'ya döndüler.¹⁰³

Müslümanlar, Taranto'da 840 yılından itibaren yaklaşık 40 yıl sürecek bir emirlik kurmuşlardı. Bu emirlik hakkında diğer emirliklerde olduğu gibi yeterli bilgiye ulaşamıyor olsak da Taranto'nun 880 yılında Bizans İmparatorluğunun eline geçtiği bilinmektedir.¹⁰⁴

2.1.3 Calabria'nın fethi (840)

Taranto ile Napoli arasında kalan Calabria, ticari faaliyetlerinin yanı sıra emniyet açısından da yeterli imkanlara sahiptir ve bölgesel konumu çok önemlidir.¹⁰⁵ Buraya ilk seferi 834 yılında yapan Endülüs Müslümanları, İtalya topraklarında ilk olarak da Bizans'ın egemenliği altında bulunan bu bölgeye yönelmişlerdir. Çünkü İtalya'nın iç bölgelerine yapılacak olan askeri hareketler için Calabria en temel noktadır.¹⁰⁶

Endülüs Müslümanlarından sonra Sicilya Müslümanları da Avrupa topraklarına yöneldikleri zaman öncelikle Calabria bölgesinden hareketle ilerlediler. Bu plan dahilinde Ebu Ağleb bir donanma hazırlayarak Calabria üzerine sefer başlattı ve 840 yılında burayı fethetti. Bizans da İtalya anakarasını koruyabilmek için Calabria'ya sahip çıkması gerektiğini çok iyi biliyordu.¹⁰⁷ Konstantiniyye'den gönderilen Rum ordusu Calabria'da Müslüman donanmasıyla karşı karşıya geldi. Şiddetli ve çetin bir savaş gerçekleşti. Rum donanması büyük bir zararla mağlup edildi. Müslümanlar ise bu zaferden sonra Calabria'ya daha güçlü bir şekilde yerleşti ve 15 yıl boyunca buraya hakim oldu. Aynı zamanda burada daha güçlü tutunabilmek için İtalya toprakları

¹⁰³ Pirenne, *Hız Muhammed ve Charlemagne*, 188-189; Mahmut H. Şakiroğlu, "Bârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 72; Poyraz, *Sicilya Adası ve Güney İtalya'nın Müslümanlar Tarafından Fethi (31-296/652-909)*, 233.

¹⁰⁴ İbrahim Altan, *İslam Tarihinde Sicilya Adası'nın Yeri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1993), 61.

¹⁰⁵ Altan, *XII. Yüzyılda Kuzey Afrika İtalya Ticari İlişkileri*, 185.

¹⁰⁶ Poyraz, *Sicilya Adası ve Güney İtalya'nın Müslümanlar Tarafından Fethi (31-296/652-909)*, 234.

¹⁰⁷ Christophe Picard, *Sea of the Caliphs - The Mediterranean in the Medieval Islamic World*, çev. Nicholas Elliott (İngiltere: Harvard University, 2018), 240.

üzerine hamleler yapmaya başladılar. Kırk tünelden oluşan Ğayran kalesini 840 yılında çetin bir mücadeleyle ele geçirdiler.¹⁰⁸

Artık İtalya Müslümanların sefer alanı haline gelmişti. 841’de Kuzeydeki Ancona’yı yakıp yıkan Müslümanlar, Dalmaçya kıyılarındaki Cattaro’ya kadar uzanmışlardı. Platani, Caltabellota, Carleon adaları zapt edildi. Ayrıca Adriyatik Denizi’nin kuzeyinde yer alan Cattaro’ya ve Lothaire’e kadar olan Dalmaçya kıyılarına akınlar başlatıldı.¹⁰⁹

2.1.4. Roma seferi (846)

845 yılında Ponza ve Salerno’nun güneyine hakim olan Araplarla Napoli Krallığı arasında bir sürtüşme meydana geldi. Bunun üzerine Sicilya Valisi, Likuza’yı ele geçirmek için Sorrento’ya yöneldi. Napoli’de bu süreçte Sorrento, Amalfi ve Gaeta yöneticileri ile anlaşma yaparak ortak bir donanma hazırladı. Papa da bizzat gelerek bu donanmayı kutsadı. Donanma Araplara karşı büyük bir zafer kazandı ve onları Palermo’ya geri püskürttü. Araplar bu yenilginin ardından tekrar İtalya üzerine harekete geçti ve Ischia Adası ile Miseno’yu ele geçirdi. Ardından Sorrento civarındaki Liburie sahiline girdi.¹¹⁰

Müslüman Arapların akınlarının farkına varan Papa IV. Gregory, Vatikan’ı surlarla çevreleyerek “Civitas Leonine” adını verdiği bir bölüm yaptırdı.¹¹¹ Ostia’da bir kale inşa ettirdi.¹¹² Bu süreçte 73 gemiden oluşan Arap filosu Ostia’ya ulaştı. Ostia ve Porto limanlarına yaptıkları saldırı ile Roma şehrinin surlarına kadar ilerlediler.¹¹³ Surlarla güçlendirilmiş olan Roma şehrine giremediler. Fakat sur dışında kalan Saint Pierre ve Saint Paul kiliselerini ve mahallerini yağmaladılar. Buradan bol miktarda mücevher, altın, halı ve tablo elde ettiler.¹¹⁴ Tabii bu malları daha sonra Yahudi tüccarlar vasıtasıyla yüksek meblağlarda papalığa geri sattılar.¹¹⁵ Frank Kralı Lothaire, İtalya’nın İslam İmparatorluğu’nun bir parçası haline gelmesinden korktuğu endişeyi saklayamadı.¹¹⁶

Roma’ya bu kadar yaklaşan Müslümanların, burayı fethetmeden geri çekilmeleri karşısında farklı yorumlar ortaya çıkmıştır. Kaynaklarda yer alan bazı görüşler şu şekildedir:

¹⁰⁸ Karlığa, *İslam Düşüncesi’nin Batı Düşüncesi’ne Etkisi*, 161; Poyraz, *Sicilya Adası ve Güney İtalya’nın Müslümanlar Tarafından Fethi (31–296/652–909)*, 234-235.

¹⁰⁹ Pirenne, *Hiz. Muhammed ve Charlemagne*, 186.

¹¹⁰ Aziz Ahmad, *A History Of İslamic Sicily* (Edinburg: T. & A. Constable Yayınları, 1975), 18.

¹¹¹ Pirenne, *Hiz. Muhammed ve Charlemagne*, 186.

¹¹² Ahmad, *A History Of İslamic Sicily*, 19.

¹¹³ John M. Hobson, *Batı Medeniyeti’nin Doğulu Kökenleri*, çev. Esra Ermert (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007), 115.

¹¹⁴ O’shea, *İnanç Denizi - Ortaçağ Akdenizinde İslam ve Hıristiyanlık*, 124.

¹¹⁵ Karlığa, *İslam Düşüncesi’nin Batı Düşüncesi’ne Etkisi*, 158; Tez, *İslam’ın Batı Cephesi*, 105-106.

¹¹⁶ Pirenne, *Hiz. Muhammed ve Charlemagne*, 185-186.

Durant; Roma fethedilseydi ve Müslümanlar buradan Venedik'e ilerleyip orayı da alsalardı, Kostantiniyye çok kudretli İki Müslüman kitle arasında kalmış olacak ve buraya da hücum edebileceklerdi. Milyonlarca insanın dini bu kuşatmayla değişebilirdi.¹¹⁷ Aziz Ahmad; Ya Araplar Roma'yı almak için herhangi bir çaba sarf etmedi, ya da Roma halkı başarılı bir savunma gösterdi.¹¹⁸ Vasilev ise; Arapların Roma'ya sahip olmak için değil yağma yapmak için saldırdığını söylemiştir.¹¹⁹

Arapların Roma'ya yeniden saldıracağı duyumunu alan Papa IV. Leon çağrıda bulundu. Çağrısı üzerine Amalfi, Gaeta, Napoli ve Roma ittifak oluşturdular ve donanmalarını Ostia'da birleştirdiler. Arapların geçişini önlemek için de Tiber nehrine zincir çekildi. Roma'ya ikinci kez yönelen Müslümanlar ile müttefik donanması 849 yılında Ostia'da karşılaştı.¹²⁰ Burada Müslümanlar mağlup edildiler. Müttefiklerin güçlü donanmasının yanında bir de ortaya çıkan şiddetli fırtına, Müslüman donanmasını geri püskürttü.¹²¹ Savaş sonucu Müslüman donanması dağıldı ve çok sayıda Arap esir ele geçirildi. Bu esirler Roma'ya götürüldü ve Vatikan şehrinin surları inşasında çalıştırıldı.¹²² Bununla ilgili olarak sonraki yıllarda ünlü İtalyan ressam Raffaello tarafından Roma'nın kurtuluşunu canlandıran bir resim yapıldı.¹²³

2.1.5. Bari'nin fethi (840-870)

Bari, İtalya'nın güneyinde ve Adriyatik denizine kıyısı olan bir liman şehridir. İlliryalılar tarafından kurulan şehir, Roma ve Bizans döneminde dikkatleri üzerinde toplamıştır. Şehirde ve kıyıda yapılan çalışmalar ile deniz ticareti güzergâhının uğrak yerlerinden biri haline gelmiştir.¹²⁴

Güney İtalya'da hâkim olan Napoli dükü, Benevento Lombardlarıyla yaşadığı anlaşmazlıktan dolayı Sicilya adasındaki Araplarla ittifak kurdu. Araplar bu ittifakı fırsat bilerek; 838 yılında Brindisi (Brundisium) şehrini ve 840'da Taranto (Tarentum)'yu ele geçirdiler. Venedik filosunu yenerek Adriyatik kıyılarına kadar ilerlediler. Taranto'nun ele geçirilmesiyle Arapların hakimiyet sahası genişlemiş oldu. Bu kuşatmaları Güney İtalya toprakları için bir tehdit olarak gören Bizans İmparatoru Theophilos, Venedik dükünden yardım talebinde bulunarak, Araplara müdahale için donanma göndermelerini istedi. Venedik dükü tarafından

¹¹⁷ Will Durant, *İslam Medeniyeti*, çev. Orhan Bahaeddin (Tercüman Yayınları, ts.), 185.

¹¹⁸ Ahmad, *A History Of Islamic Sicily*, 19.

¹¹⁹ Vasilev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, 245.

¹²⁰ Durant, *İslam Medeniyeti*, 184.

¹²¹ Altan, *İslam Tarihinde Sicilya Adası'nın Yeri*, 60.

¹²² Ahmad, *A History Of Islamic Sicily*, 19.

¹²³ Karlığa, *İslam Düşüncesi'nin Batı Düşüncesi'ne Etkisi*, 158.

¹²⁴ Şakiroğlu, "Bârî", 72.

gönderilen altmış gemilik filo, Arapların karşı saldırılarına dayanamayarak ezici bir mağlubiyet yaşadı.¹²⁵ Böylelikle 840 yılında Güney İtalya'da yer alan Bari şehri de fethedilmiş oldu.¹²⁶

2.1.5.1. Halfûn emirliği (840-853)

Bu fetih ile birlikte yaklaşık otuz yıl sürecek emirliğin ilk kurucu ismi Halfûn oldu.¹²⁷ Bari ile birlikte Müslümanlar, Adriyatik'te stratejik olarak önemli bir şehre sahip oldular. Yapılan seferler için Bari, askeri üs olarak kullanılmaya başlandı.¹²⁸ Halfûn, Berberi Araplara yardımlarından dolayı bazı imtiyazlar vermişti. Berberiler de bu hakkı sonuna kadar kullanmış hatta Capua şehrini yakıp yıkarak yağmalamışlardı. Öyle ki şehir yeniden inşa edilmek zorunda kaldı. Bu arada Güney İtalya'ya geçen Roma İmparatoru'nun oğlu Ludwing, Berberi Arapların elinden kurtarmak için Benevento'yu iki bölgeye ayırdı. Bunlara da Benevento Prenslığı ve Salerno Prenslığı ismini verdi. Capua şehrindeki Lombard Prenslerin yaşadığı anlaşmazlığa çare bulmak için onlar arasındaki küslüğü giderdi. Ludwing, hemen sonra Bari'ye doğru harekete geçti. Bari kalesi kuşatmada Ludwing'e karşı başarıyla direndi fakat Lombardların desteğini alamayan Ludwing geri çekilmek zorunda kaldı.¹²⁹ Bari yöneticisi Halfûn'un, sebebi tam olarak bilinmese de aniden kaybolması nedeniyle yerine Müferrec b. Sellâm geçti.¹³⁰

Bu arada 851 yılında Sicilya Emiri Ağleb b. İbrahim vefat etti ve yerine Abbas b. Fazl b. Yakub seçildi. Seçilen Emir Müslümanları Doğu'ya doğru yönlendirdi. Planı dahilinde akınlarını Sicilya'nın güneydoğusuna yaptı. Papa da boş durmuyordu; 852 yılında adalarından kaçan Korsikalıları Porto'ya yerleştirmiş ve kenti tahkim etmişti. Müslüman Arapların saldırılarından ötürü boşalan Civitavecchia şehrinin yerine Lepoldi şehrini kurdu. Arap saldırılarından kaçanlara da sığınak amaçlı Toskana'daki Orta ve Amera kentlerini tahkim etti. Müslümanlar da 859 yılında Enna şehrini kuşattılar¹³¹ ve Sicilya'daki Castrogiovanni'yi ele geçirdiler.¹³² Cefalu ise büyük bir mücadeleden sonra ele geçirilmiş ve şehirden yüklü miktarda ganimetler toplanmıştı. Öyle ki esir olarak aldıkları Bizans halkının içinde soylu çocuklar da bulunmaktaydı. Bu çocukların bir kısmı İfrikiyye ile Bağdat'a gönderildi. Bizans'ta bu durum karşısında güçlü bir donanma ile Müslümanlara saldırı düzenledi. Bizans'ın bu saldırısı

¹²⁵ Aziz Ahmad, *A History Of Islamic Sicily* (Edinburg: T. & A. Constable Yayınları, 1975), 18.

¹²⁶ Lorenzo M. Bondioli, "Islamic Bari between the Aghlabids and the Two Empires", *The Aghlabids and Their Neighbors* (Tuta Sub Aegide Pallas Yayınları, 1683), 472; Jeremy Black, *Kısa İtalya Tarihi*, çev. Ekin Duru (İstanbul: Say Yayınları, 2020), 44; Mehmet Azimli, "Sicilya'daki İslam Medeniyeti'nin Avrupa'ya Etkileri" 2 (2009), 65.

¹²⁷ Belâzürî bu olayı şöyle "el-Ağleb'in azadlısı Hable, bu şehre yürüdü; ancak oraya hakim olamadı. Sonra Rebia'nın azadlısı olduğu söylenen Halfun el-Berberi oraya yürüdü. O, Mütevekkil-al-Allah'ın halifeliğinin ilk günlerinde şehri fethetti" anlatır. Bkz. Ahmed b. Yahya b. Cabir Belâzürî, *Fütûh'ül-Büldan*, çev. Mustafa Fayda (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987), 336.

¹²⁸ Alex Metcalfe, *The Muslims of medieval Italy* (Edinburg University Press, 2009), 20.

¹²⁹ Mohamed Talbi, *L'emirat Aghlabide (184-296 / 800-909)* (Paris: De La Facultedes Lettres, 1966), 116; Cardini, *Avrupa ve İslam*, 2004, 25.

¹³⁰ Şakiroğlu, "Bârî", 72.

¹³¹ Pirenne, *Hız Muhammed ve Charlemagne*, 186.

¹³² Karlığa, *İslam Düşüncesi'nin Batı Düşüncesi'ne Etkisi*, 158.

karşısında da zafer kazanan Müslümanlar, Bizans'ı Taormina ve Siracusa arasındaki kıyı şeridine hapsetti.¹³³

Şimdi, İtalyan ticaretini canlandıran irili ufaklı şehirlerden biri olan Bari şehrinin İslam orduları tarafından fethini ve kurulan emirlikleri ayrıntılarıyla inceleyelim.

2.1.5.2. Müferrec b. Sellâm'ın emirliği (853-857)

İkinci emir olan Müferrec b. Sellâm zamanında Bari merkez olmak üzere yirmi dört kale Müslümanların kontrolü altındaydı. Emirliği kısa sürse de idari ve askeri alanda düzenlemeler gerçekleştirdi. İtalya prenslikleriyle yaptığı savaşlarda birçok galibiyet elde ederek topraklarını genişletti.¹³⁴ Kuvvetli donanmasıyla Otronto ve Gargano şehirlerini fethederek Müslüman göçmenleri bu bölgelerde iskân ettirdi. Askeri zaferleri neticesinde Güney İtalya ve Bari'nin çevresindeki birçok beldeyi ele geçirdi.¹³⁵ Ayrıca Bari'de bir büyük camii de inşa ettirdi.¹³⁶

Müferrec b. Sellâm, Mısır valisine bir mektup yazarak, kendisinin vali olarak atanmasını talep etti. Talebine gerekçe olarak da bölgedeki Müslümanların ve kendisinin kılmış oldukları namazın sahih olmasını istediğini, vali tayin edilmediği müddetçe zorba bir topluluk olarak göründüklerini ifade etti. Talebine cevap gelmeden kendi adamları tarafından öldürüldü.¹³⁷ Müferrec b. Sellâm'ın öldürülmesinden sonra emirliğin başına Sûdân (Soldanos-Sawdan) geçti.¹³⁸

2.1.5.3. Sûdân'ın (Sawdan) emirliği (857-871)

Bari'nin son emiri Sûdân, Sicilya'da yetişmiş bir cengâver olarak ün kazandı. 857 yılında Bari emirliğine geçen Sûdân'ın yaptığı düzenlemelerle İtalya fatihi olma yolundaki ilerleyişini, devrin Abbasi halifesi Mütevekkil Alellah Ca'fer b. Muhammed'de desteklemişti. Buna kanıt olarak da Latin kaynakların Sûdan'dan "amarmomino: emîrül-mü'minin" olarak bahsediyor olması gösterilmektedir.¹³⁹ Sûdân'ın yirmi yıl süren yönetiminde onu tanımlayan Yunan ve İbranice kaynaklar politik ve kurnaz bir adam olduğundan bahsederken, Latin manastır tarihçileri onu kana susamış bir tiran olarak tasvir etmektedir. Bu tasvirler kaynakların farklı önyargılarına atfedilebilir.¹⁴⁰ Sûdân'ın topraklarını genişletme politikası gereği Roma, Napoli

¹³³ Gülmiş Vesile Canik, *Sicilya'da Müslümanlar (827-1243)* (İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 35.

¹³⁴ İbnü'l Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih*, çev. Abdullah Köşe (İstanbul: Bahar Yayınları, 1991), VI/456.

¹³⁵ Mevlüt Poyraz, *Sicilya Adası ve Güney İtalya'nın Müslümanlar Tarafından Fethi (31-296/652-909)* (Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, 2015), 241.

¹³⁶ Michele Amari, *Storia dei Musulmani di Sicilia* (Firenze: Felice le Monnier Yayınları, 1854), 369.

¹³⁷ Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih*, VI/456.

¹³⁸ Belâzürî diğer tüm kaynakların dışında Müferrec b. Sellâm'dan sonra yerine Sevrâ'nın geçtiğini belirtir. Fakat Sevrân'ın faaliyetleriyle ilgili hiçbir bilgi vermez. Bkz. Belâzürî, *Fütühü'l-Büldan*, 337.

¹³⁹ Şakiroğlu, "Bârî", 72.

¹⁴⁰ Bondioli, "İslamic Bari", 484.

ve Benevento'ya yaptığı akınlar da bu tarz düşüncelere neden olmuştur. 858 yılında ikinci kez Benevento'ya yaptığı seferde, yardım için gelen Fransa Ordusunu yenilgiye uğratarak Campania bölgesine kadar ilerledi. Napoli civarına yaptığı saldırı ve tahribattan sonra Venafro ile Volturno Vadisi'ni teslim aldı ve Benevento Prensi Adelchis ile anlık ve avantajlı bir anlaşma yaparak onları vergiye bağladı. Sonuçta Bizans ve papalık iki taraftan onu sıkıştırmaya başladı. Çünkü Sûdân'ın bu ilerleyişleri Hıristiyan dünyasında endişe oluşturmaktaydı.¹⁴¹

2.1.5.4. Ragusa (Dubrovnik) kuşatması (867)

Ragusa, bir yarımada olup; etrafı kalın surlarla çevrili, yeşili bol bir şehirdir. VIII. Yüzyılda Avarlardan kaçan Epidaurosular tarafından kurulmuştur. Slavların buraya göçleri ile Slavlaşan bölge zamanla isim değişikliği yaşamıştır. Yarımada ağaçların ve yeşilin bol olması sebebiyle Sırpça'da "ağaçlı" anlamına gelen Dobrava adını almıştır. Daha sonra da Dubrovnik olarak anılmıştır. Burası uzun bir süre Bizans, Venedik ve Macaristan'ın hakimiyeti altında kalmıştır.¹⁴²

Bizans imparatoru III. Mihail'in hükümdarlığının sonuna doğru, Bari Emiri Sûdân tarafından 867 yılında 15 ay boyunca Ragusa kuşatıldı. III. Mihail'in donanması ile Müslümanlar arasında şiddetli bir çarpışma yaşadı ve Bizans mağlup edildi. Müslümanlar her ne kadar şehri kuşatmış, Bizans'a karşı zafer elde etmiş olsa da bir türlü şehrin içine giremiyordu. Bunun en büyük sebebi şehrin etrafının aşılması güç hisarlarla çevrili olmasıydı. Ragusalı halk Müslümanları hisarların arkasında bırakmış olsa da kuşatmanın uzun sürmesinden dolayı yeni Bizans İmparatoru I. Basileios'dan yardım istedi. Bunun üzerine imparator 100 gemilik bir donanmayı Ragusa'ya göndermiştir. Üzerlerine güçlü bir donanmanın geldiği haberini alan Müslümanlar 868 yılında kuşatmalarını kaldırdılar.¹⁴³

Ragusa'dan çekilmek Müslümanlar için bir itibar kaybına neden oldu. 15 ay boyunca kuşatmış oldukları bölgeden Bizans'ın gücü karşısında geri çekilmek zorunda kalmaları Bizans'ın itibarını güçlendirmişti. Böylelikle Bizans'ın yönünü Güney İtalya'ya çevirmesine neden olmuştu. Müslümanların Bari'yi kaybetme süreci bir nevi Ragusa'dan geri çekilmesiyle başlamıştı. Çünkü artık Bizans imparatoru doğuyla değil batıyla ilgileniyordu.

2.1.5.5. Bari'nin düşüşü (871)

840 yılında Müslümanlar tarafından fethedilen Bari, otuz yıl sonra İmparator Basileus'un dört yüz gemilik donanması tarafından geri alındı.¹⁴⁴ Bizans imparatoru I. Basileios, Arapları

¹⁴¹ Metcalfe, *The Muslims of medieval Italy*, 20-21; Poyraz, *Sicilya Adası ve Güney İtalya*, 241.

¹⁴² Şerafettin Turan, "Dubrovnik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 542.

¹⁴³ Ahmad, *Islamic Sicily*, 20; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret İşıltan (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1981), 220-221.

¹⁴⁴ Pirenne, *Hz. Muhammed ve Charlemagne*, 188.

Apulia'dan çıkarmaya çalışan İtalya Kralı II. Louis ile ittifak anlaşmasına girdi ve 869'da yardımına 400 gemilik bir filo gönderdi. Ancak o yıl II. Louis tarafından Bari kuşatması yine başarısız oldu ve Bari Sultanı Apolia'dan Gargano'ya kadar baskın düzedeledi ancak başarılı olamadı. Yine de Sûdân'ın vermiş olduğu bu mücadele işe yaradı ve Gargano'ya kadar baskınlar düzenleyerek, rakiplerinin geri çekilmelerini sağladı.¹⁴⁵

871 yılında amacından geri durmayan II. Louis büyük bir ordu oluşturdu. Bu ordunun içinde II. Lothar'ın gönderdiği askerler, Bizans-Hırvat-Dalmaçyalı takviye kuvvetlerinin de içinde olduğu Venedik filoları yer alıyordu. Benevento Prensi Adelchis ve Gaete halkının vermiş olduğu destek de orduya güç veriyordu.¹⁴⁶ Abartılı bir ifade teşkil etmiş olsa da Arap Emiri Sûdân'a karşı zafer elde etmek için oluşturulan bu orduya "*ilk haçlı ordusu*" da denilmiştir.¹⁴⁷

II. Louis'in komuta ettiği ordu, Bari'yi işgal etmiş ve Arapların güçlü üssünü ele geçirmiştir.¹⁴⁸ Bir hücum sırasında Monte Gargano'daki Baş Melek Mikail adına yaptırılan mabetteki hazineyi Sûdân'a kaptıranlar, artık ona karşı zafer kazanmışlardır.¹⁴⁹ Böylelikle Bari 3 Şubat 871'de Bizanslılar tarafından ele geçirilmiş ve Emir Sûdân esir alınmıştır.¹⁵⁰ Mahkûm olarak Benevento'ya götürülen Emir Sûdân, dört yıl serbest bırakılana kadar burada tutulmuştur.¹⁵¹

Bari Emirleri, Montecassino ve San Vincenzo Manastırları'nın gelirlerinden vergiler aldılar. Kutsal topraklar için Bari'den geçen gemileri kullanmak isteyen Avrupalı hacılara, ücreti karşılığında kullanma izni verdiler. Ayrıca Ori'a'daki gelir düzeyi yüksek ve eğitilmiş Yahudi cemaatine karşı samimi yaklaştılar.¹⁵² Müslümanlar sayesinde Bari'de hayat bulan ziraat ve sulama işleri için oluşturulmuş birtakım yeniliklerle ekonomiye canlılık kazandırdılar. Bununla birlikte konuşma dilinde hâlâ da etkisi devam eden Arapça kelimelerin, bölgenin diline zenginlik kazandırması ve Arap mimarisinin de İslam kültüründen etkilendiği görülmektedir.¹⁵³

2.1.6. Taranto (880) ve Calabria'nın (885) düşüşü

Fransa Kralı ile Bizans İmparatoru arasında gerçekleşen ittifak ile Bari'yi Müslümanların elinden almayı başarmış olmalarına rağmen, bu seferde kendi aralarında bir anlaşmazlık meydana geldi. II. Louis'in yönünü Güney İtalya'ya çevirmiş olması Bizans İmparatoru I.

¹⁴⁵ Ahmad, *İslamic Sicily*, 20.

¹⁴⁶ Franco Cardini, *Avrupa ve İslam*, çev. Gürol Koca (İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2004), 26.

¹⁴⁷ Poyraz, *Sicilya Adası ve Güney İtalya*, 245.

¹⁴⁸ Ahmad, *İslamic Sicily*, 20.

¹⁴⁹ Cardini, *Avrupa ve İslam*, 2004, 26.

¹⁵⁰ Şakiroğlu, "Bârî", 72.

¹⁵¹ Metcalfe, *The Muslims of medieval Italy*, 44.

¹⁵² Cardini, *Avrupa ve İslam*, 2004, 26.

¹⁵³ Şakiroğlu, "Bârî", 72.

Basileios'u rahatsız etmişti. Kazandıkları bu zaferde II. Louis'in etkisi büyük olsa da I. Basileios'a göre Güney İtalya'da söz sahibi olacak kadar yetkisi yoktu ve II. Louis'in İmparatorluk statüsü de kendisinden düşüktü.¹⁵⁴

Aynı yıl için (871) Benevento Lombardileri arasında bir ayaklanma çıktı. I. Basileios'un da etkisinin olduğu bu ayaklanmada II. Louis esir alındı. Bu esaret iki ay sürdü. Çünkü Kayrevan Emiri, Puglia'ya 20.000 kişilik keşif gücü gönderdi. Lombardlerin Arapların saldırılarından korkması nedeniyle II. Louis'i serbest bırakmışlardı. Kayrevan'dan gelen bu güç, Calabria'da ve Campania'da şiddetli saldırılar gerçekleştirdi. II. Louis'de bu saldırılara karşılık verdi. Fakat Araplar karşısında mücadele veremeyen II. Louis, hakimiyeti altındaki Güney İtalya topraklarına geri döndü.¹⁵⁵

Sicilya Müslümanlarının aynı yıl içinde Salerno kuşatması ile ortaya çıkması, İtalya için yeni bir tehdit olarak görüldü. Salerno'da görünen Araplar Napoli, Capua ve Benevento kıyılarını ele geçirdi. II. Louis'in Napoli, Capua ve Benevento'ya yardımı sayesinde Araplar mağlup edildi. Capua'da Arap ordusunu mağlup etmeyi başaran II. Louis 875 yılında vefat etti. Müslümanlar Capua'dan sonra köle ticaretinin en yoğun yapıldığı Taranto'ya akınlar düzenlediler. Bu akınlar üzerine Lombardler Bizans'dan yardım istedi. Benevento Kralı Adelchis ise Bizans yerine Müslümanlarla anlaşma yaptı. Benevento'nun çeşitli bölgelerine seferler düzenleyen Araplarla Adelchis'in anlaşma yapmak istemesi, Arapların Bizans'a göre bölge halkına daha iyi tutum sergilemiş olmaları olabilir. Ya da bu anlaşma ile Arapları oyalayıp, bölgede yine kendilerinin söz sahibi olacaklarını düşünmüş de olabilirler.¹⁵⁶ Ayrıca Bizans'ın yardımı sonunda göstermeleri gereken bağlılık nedeniyle bağımsızlıkları kaybetme ihtimalleri de onları Araplarla antlaşma yoluna itmiş olabilir.¹⁵⁷

Taranto, Müslüman Araplar için bir üs vazifesi görüyordu. Elleri kalan son kale Taranto'dan akınlar düzenliyorlardı. Puglia ve Campania üzerinden Volturno'ya kadar ulaşabiliyorlardı. Araplar Roma sınırına kadar ilerlemiş ve 876 yılında Roma kıyılarını yağmalamışlardı. Yağma ve talandan sonra Araplara, Papa VIII. Johannes para teklifinde (25.000 mancusi) bulunmak zorunda kaldı. İki yıl boyunca Papalığın vergi ödemek zorunda kalması Hıristiyan dünya üzerinde büyük korku uyandırmıştı. Papa her açıdan mücadele vermeye çalışıyordu. Bir yandan Müslümanlara vergi verirken, bir yandan da Amalfi'yi aforozla tehdit edip bölgeyi Arapların elinden kurtarmaya çalışıyordu. Amalfi 877 yılında Güney İtalya'yı Araplara karşı koruma birliğinde görev aldı. Bizans her ne kadar mücadelesini devam ettirmiş olsa da 878 yılında Siracusa Müslümanların hakimiyetine girdi. Burası Bizans'ın bir üs olarak kullandığı

¹⁵⁴ Cardini, *Avrupa ve İslam*, 2004, 26.

¹⁵⁵ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret İşıltan (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1981), 221; Cardini, *Avrupa ve İslam*, 2004, 27.

¹⁵⁶ Cardini, *Avrupa ve İslam*, 2004, 27; Poyraz, *Sicilya Adası ve Güney İtalya'nın Müslümanlar Tarafından Fethi (31-296/652-909)*, 249.

¹⁵⁷ Poyraz, *Sicilya Adası ve Güney İtalya'nın Müslümanlar Tarafından Fethi (31-296/652-909)*, 249.

önemli bir kentti. 880 yılında ise Bizans Müslümanların elinden Taranto'yu almıştır.¹⁵⁸ 840 yılından 880 yılına kadar Güney İtalya Bölgesinde fetihler yapmaya çalışan ve Roma'nın yakınlarında 40 yıl boyunca yönetimini sürdürmüş olan Taranto Emirliği sona ermiştir.¹⁵⁹

Güney İtalya'da artık Bizans hakimiyeti başlamıştır. 885 yılında Calabria Müslüman Arapların elinden çıkmış, ardından Roma'nın Bizans'tan yardım talebinde bulunması Bizans'ın işine gelmiştir. Müslümanlara karşı Roma'ya yardımını esirgemeyen Bizans, krizi fırsata çevirmiştir. Bizans'ın kuvvetleri karşısında Müslümanlar mağlup edilmiş ve Napoli'ye hakim olmuşlardır.¹⁶⁰ Nikephoros Phokas, başarısı ve savaş taktiği ile kısa sürede birçok kent ve kale ele geçirilmiştir. Hatta bu başarısı VI. Leon'un meşhur kitabı Taktika'nın bir bölümünde işlenmiştir.¹⁶¹

2.1.7. Garigliona emirliği (882-915)

Müslümanlar Roma seferinden sonra Garigliano şehrini ele geçirdiler. Roma'yı vergiye bağladılar ve San Vincenzo al Volturno ile Montecassino Manastırlarını yıktılar. 882 yılında Liri'yi Roma için bir üs olarak kullanan Araplar, Garigliona şehrinde Garigliona İslâm Emirliğini kurdular.¹⁶²

Bu emirlik Arapların elinde kalan son yer olmuştu. Bu yüzden de İtalya'nın Güneyi ve civar bölgeleri için buradan hareket eder hale gelmişlerdi. Buranın en önemli avantajı Papalık mülkünü tehdit eder konumda olmalarıydı. Öyle ki 890 yılında Farfa manastırını tahrip ettikten sonra Anio ve Tivoli şehirlerini kuşatmışlardı. Bu kuşatma ile Müslümanlar Roma'nın çevresinde (Sabin Dağlarında) iki askeri garnizon kurmuşlardı. Müslümanlar buraya 34 yıl boyunca hakim oldular. Kuzey Afrika'daki Ağlebi Devletinin içinde bulunduğu sıkıntılı durum İtalya'daki hakimiyet alanlarını etkilemekteydi.¹⁶³ Özellikle II. İbrahim Döneminde (893) ortaya çıkan "dirhem ayaklanması" çok geniş çaplı bir isyandı. Öyle ki esnaf ve halk Ağlebi sarayına yönelmiş, II. İbrahim'in almış olduğu tedbirler ise isyanı daha da çok beslemişti. Bu isyanla devletin hazinesi ciddi anlamda yıpratılmış ve Ağlebi Devleti eski gücünü

¹⁵⁸ Pirenne, *Hız Muhammed ve Charlemagne*, 186; Durant, *İslam Medeniyeti*, 184.

¹⁵⁹ Amari, *Storia dei Musulmani di Sicilia*, 1854, 358; Poyraz, *Sicilya Adası ve Güney İtalya'nın Müslümanlar Tarafından Fethi (31-296/652-909)*, 257.

¹⁶⁰ W. Montgomery Watt, *İslam'ın Ortaçağ Avrupası Üzerindeki Etkisi*, çev. Ümit Hüsrev Yolsal (Ankara: BilgeSu Yayınları, 2013), 18; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 222.

¹⁶¹ Abulafia, *Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları*, 173.

¹⁶² Cardini, *Avrupa ve İslam*, 2004, 27.

¹⁶³ Karlığa, *İslam Düşüncesi'nin Batı Düşüncesi'ne Etkisi*, 159; Poyraz, *Sicilya Adası ve Güney İtalya'nın Müslümanlar Tarafından Fethi (31-296/652-909)*, 254.

kaybetmişti.¹⁶⁴ Tabii bu gidişatta da Ağlebi Devleti yıkıldığı zaman (909) İtalya'da Garigliona Emirliği dışında ellerinde başka emirlik kalmamıştı.¹⁶⁵

Garigliona Emirliği ise 916 yılında Rum ve Germen İmparatorluğu'nun kuvvetleriyle karşı karşıya gelerek mağlup edilmişlerdi. Romalılar kendilerini artık güvende hissediyorlardı. Çünkü Müslüman fetih tehdidi son bulmuştu.¹⁶⁶ Ne var ki Sicilyalı Müslümanlar kıyıları taciz etmeyi yeni Fatımi filoları ile birlikte sürdürdü.¹⁶⁷

Güney İtalya'da kurulan emirliklerin tamamı Hıristiyanları ciddi anlamda etkiledi. Bari Emirliği Roma'yı ve Dalmaçya kıyılarını tehdit ederken, emirlik ile mücadele noktasında Bizans, Fransa ve İtalya devletleri müttefik ordu kurarak ancak bu emirliği bertaraf edebilmişlerdi. Taranto ve Garigliona emirlikleri Papalığı vergiye bağlayarak ne kadar güçlü olduklarını bir kez daha göstermişti. Emirlikler küçüktü ama kazanmış oldukları zaferler ve Hıristiyan dünyasında uyandırmış olduğu etki büyüktü. Öyle ki Müslümanlara karşı Haçlı İttifakı fikrinin doğumuna neden olan olaylar bu küçük emirliklerin büyük başarıları nedeniyledi.¹⁶⁸

2.2. Fâtımîler (910-1053)

Sicilyalılar, Ağlebi Devleti'nin yıkılma sürecine girdiğini gördükleri zaman III. Ziyadetullah'ın Valisi Hasan b. Rabâh'ı adadan gönderip yerine Ali b. Ebî'l-Fevâris'i vali olarak tayin ettiler. (909) Aslında halkın bu talebi özerklik yolunda gittiklerini gösteren bir hareket olarak da algılanabilir. Zira Ağlebîlere son veren Fatımîlerin kurucu daîsi Ebû Abdullah eş-Şîf de halkın Vali olarak tayin ettiği ismi onaylamıştı. Bölgenin şartları gereği yeni vali ataması çok kolay değildi. Ayrıca Ebû Abdullah eş-Şîf'nin onayı üzerine Sicilyalılar tarafından yeni valinin egemenliğine rıza gösterildi.¹⁶⁹

Ali b. Ebî'l-Fevâris, nedenini tam olarak bilinmeyen bir durumdan dolayı azledildi. Fatımi lideri Mehdî, azledilenin yerine vali olarak Hasan b. Ahmed b. Ebî Hınzîr'ı atadı. 910 yılında Mâzara şehrine ulaşan yeni vali, kardeşini Girgenti şehrine tayin etti ve İshâk b. Menhâl'i de Sicilya Adası'nın Kadılığına görevlendirdi. 910-911 yılları arasında Hasan b. Ahmed, Sicilya kıyısında yer alan Demunneş şehrine hareket etti. Şehri yakıp yıkararak, fazlaca ganimet ve esirle geri döndü ve Sicilya halkına kötü davranmaya başladı.¹⁷⁰ İdari görevlere kendi yakınlarını getirdi. Sicilyalıların benimsediği Sünnî Malikî mezhebi hukuku yerine, Şia mezhebi hukukunu

¹⁶⁴ Zeynep Nur Özmen, *9-11. Yüzyıllar Arasında Endülüs Emevileri ve Fatımi Devleti İlişkileri* (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 84.

¹⁶⁵ Cardini, *Avrupa ve İslam*, 2004, 27.

¹⁶⁶ Durant, *İslam Medeniyeti*, 184.

¹⁶⁷ Abulafia, *Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları*, 173.

¹⁶⁸ Durant, *İslam Medeniyeti*, 185; Güzel, "Norman İstilasına Kadar Sicilya ve Güney İtalya'da Müslümanlar", 87.

¹⁶⁹ Moreno, "Sicilya'da Müslümanlar", 178.

¹⁷⁰ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi El-Kâmil Fi't-Târîh Tercümesi*, çev. Ahmet Ağırakça (İstanbul: Bahar Yayınları, 1991), 8./45-46.

uygulamaya başladı. Parçala yönet taktiği ile Sicilya halkı arasında fitne çıkardı. Hasan b. Ahmed'in yönetim şekli ve uygulamaları halkı fazlasıyla rahatsız etmişti. Bu nedenle halk isyan etti ve onu sarayında esir alarak hapsedti.¹⁷¹ Ardından halk Mehdî'ye durumu mektupla bildirdi. Mektupta Hasan b. Ahmed'in yaptığı zulümden bahsederek azlini istediler. Mehdî de Sicilya halkının isteğini yerine getirdi¹⁷² ve onlara Ali b. Ömer Belevî'yi vali olarak görevlendirdi. İsyan sırasında ayağı kırılan Hasan b. Ahmed'in halkın tavrı yüzünden tedavisi yapılamamıştı. Mehdî, yeni valiyi atadıktan sonra, Hasan b. Ahmed'in tedavisini yaptırmak üzere Kayrevan'a davet etti. Fakat başka sorun vardı. Sicilyalı halk yeni validen de memnun değildi. 913 yılında Ali b. Ömer'in yaşlı ve yumuşak huylu olmasını halk öne sürerek, onu Palermo'dan kovdular. Aynı zamanda Agrigento valisini de kovarak, mal müdürü görevinde bulunan (sahibu'l-hums) kişiyi de aşırı vergi uygulamaları yüzünden öldürdüler.¹⁷³

Ali b. Ömer Belevî'ye'den sonra yerine Ahmed b. Kurhub tayin edildi. Yeni vali ilk olarak Calabria üzerine akınlar düzenledi, buradan ganimet ve esirle döndü. Oğlu Ali'yi de Termîni Kalesini kuşatmak üzere gönderdi. Ahmed b. Kurhub'un bu kaleyi kuşatmasının amacı, Sicilya halkına güvenmediğinden, herhangi bir saldırı anında ailesiyle birlikte sığınabileceği bir mekanın olmasıydı. Oğlu babasının emriyle bu kaleyi altı ay boyunca muhasara etti. Fakat emrinde olan askerler Ali'nin çadırını ateşe verip onu öldürmeye çalışınca, yardımına Müslüman Araplar koştu.¹⁷⁴

Sicilya'nın yeni valisi Ahmed b. Kurhub bölgede gücünü sağlamlaştırmak için Sünni Abbasî Halifesi Muktedir Billâh'a itaat etmeye karar verdi ve halkı bu itaate davet etti. Halk da bu itaate onay verdi. Bunun üzerine Rakkâde ile irtibatını kopardığını bildirdi. Artık Sicilya'da hutbe Abbasi Halifesi Muktedir Billah adına okutuluyordu.¹⁷⁵ Ahmed b. Kurhub'un itaati ile Fatımîlerin adadaki hakimiyeti sona ermiş oldu.

Ahmed b. Kurhub, Calabria'daki zaferinden sonra Fatımîlerin hakimiyetinde olan İfrikiyye sahillerine, hazırlanmış olduğu donanma ile hareket başlattı. Bu sırada Fatımî ordusu da Mısır'a sefere çıkmıştı. Ahmed b. Kurhub Sicilya'yı güvende tutmak için Lemte şehrinde bulunan Hasan b. Ebî Hınzîr komutasındaki Fatımî donanmasını tahrip etti ve Hasan b. Ahmed b. Ebî Hınzîr'ı öldürdü. Ardından Sefakus şehrine saldırıp¹⁷⁶ daha sonra Trablus şehri için harekete geçti. Kaim b. Mehdî'nin Trablus şehrindeki varlığı sebebiyle donanma geri döndü. Mehdî'nin varlığından dolayı geri dönen donanma nedeniyle Girgenti halkı, Fatımîlerden korktukları için

¹⁷¹ Moreno, "Sicilya'da Müslümanlar", 178.

¹⁷² İbnü'l-Esîr, Sicilya Halkı'nın el-Mehdi'den özür dilemesi sonucunda yeni valinin atandığını aktarır. Bakınız; İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi El-Kâmil Fi't-Târîh Tercümesi*, 1991, 8./46.

¹⁷³ Moreno, "Sicilya'da Müslümanlar", 178.

¹⁷⁴ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi El-Kâmil Fi't-Târîh Tercümesi*, 1991, 8./65.

¹⁷⁵ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi El-Kâmil Fi't-Târîh Tercümesi*, 1991, 8./65; Metcalfe, *The Muslims of Medieval Italy*, 70; Aydın Çelik, *Fâtımîler Devleti Tarihi (909-1171)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018), 78.

¹⁷⁶ Çelik, *Fâtımîler Devleti Tarihi (909-1171)*, 79.

Mehdî ile yazışmaya başladılar ve Girgenti halkı ile Ahmed b. Kurhub arasında çıkan çatışmada halk galip geldi ve valilikten indirdiler.¹⁷⁷

Kurhub'un ortadan kaldırılmasıyla Sicilya halkı kendilerine daha iyi davranılacağını zannettiler. Mehdî, şii bir vali ve kadı atamış ve Musa b. Ahmed'in komutasında büyük bir donanmayı adaya sevk etmişti. Adayı yeniden fetheder bir halde Sicilyalı halk ile çatışma yaşandı ve ada ele geçirildi. 916 yılında gerçekleşen bu olay sonucunda Musa b. Ahmed yakıp yıktığı yerler için tazminat ödemek zorunda kaldı. Buradan ayrılırken ordunun başına yardımcısı olan Salim b. Ebî Raşid'i bıraktı. Kendisi de İtalya üzerine seferler düzenledi. Bu tarihte birlikte Ubeydullah Mehdî dönemi boyunca hiçbir isyan gerçekleşmedi.¹⁷⁸

Fatimîlerin Akdeniz'deki varlığı ve donanması sayesinde Sicilya, Sardunya ve Güney İtalya'ya akınlar düzenliyor olmaları Bizans'ı rahatsız etmişti. Fatimîlerin bu bölgelerdeki hareketlilikleri Bizans'ın karşı taarruza geçmek için hazırlık yapmalarına neden oldu. 917 yılında Bizans, Bulgarlarla arasında geçen mücadele nedeniyle Fatimîlere tepki verememiş hatta cizye ödemek zorunda kalmışlardı. 918 yılında cizyesini ödemeyen Bizans'a karşı Fatimîler Calabria ve Reggio¹⁷⁹ şehirlerine saldırıda bulundular ve karşılarında direnç gösterecek bir güç olmayınca St. Agant Kalesi'ni ele geçirip, ganimet ve esirle geri döndüler.

Halife Mehdî, St. Agant Kalesi zaferinden sonra 925 yılında Cafer b. Ubeyd komutasındaki donanmayı, Bizans'a karşı saldırmak üzere gönderdi. Mevsim şartlarından dolayı kışı Sicilya'da geçiren ordu Bizansla karşılaşmadan geri dönmek zorunda kaldı. 926 yılında yeniden harekete geçen Fatimî donanması, akınlar düzenlemeye başladı. Bu akınlardan elde ettiği ganimetleri halife Mehdîye takdim ettiler. Sicilya ordusunun başında yer alan komutan Sâlim b. Ebî Râşid, İfrîkiye'den gelen donanma ile birlikte Gîrân ve Eberce şehirlerini ele geçirdi. Buradan da yüklü miktarda ganimet elde etti. Bu arada Calabria'ya ordu gönderen el Mehdî Taranto ve Otranto şehirlerini ele geçirdi.¹⁸⁰ Müslüman ordusu içinde başlayan bulaşıcı hastalıklar nedeniyle ordu daha fazla ilerleyemedi.¹⁸¹ Ordu, yıllık 11 bin altın cizye ödemeleri karşılığında anlaşma yaptı. Zamanla ödenmeyen cizye için Mehdî ateşkesi bozarak, 44 parçadan oluşan donanmasını Calabria üzerine gönderdi. Burada aslen slav olan Sâbır el-Hadim komutasıyla çarpışan Müslüman ordusu birçok esir ve ganimet elde ederek Palermo'ya geri döndü.¹⁸²

Akdeniz ve Güney İtalya'da faaliyetlerini yoğunlaştıran Fatimîlere karşı Bizans 935 yılında bir ordu gönderdi. Bizans'ın amacı Güney İtalya'ya gerçekleştirilen Fatimî saldırılarının önüne geçmek, hatta bu saldırılara bir son vermektir. Bizans ordusuna karşı Fatimîler Emîrül-Bahr Yakub b. İshak komutasında büyük bir donanma hazırladılar. Kuzeybatıya doğru yönelen

¹⁷⁷ Ömer Tokuş, "Fâtımîler ile Sicilya ve Güney İtalya Arasındaki Münasebetler" 59 (2014), 33.

¹⁷⁸ Tokuş, "Fâtımîler ile Sicilya ve Güney İtalya Arasındaki Münasebetler", 80.

¹⁷⁹ Sicilya'nın tam karşısında yer alan Rum şehri.

¹⁸⁰ Hakkı Dursun Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi* (İstanbul: Çağ Yayınları, 1989), 145-146.

¹⁸¹ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi El-Kâmil Fi't-Târîh Tercümesi*, 1991, 8./135.

¹⁸² Çelik, *Fâtımîler Devleti Tarihi (909-1171)*, 88.

Fatimî ordusu Tiran Denizine hakim olmak amacıyla harekete geçti. Bu güzergahta bulunan bazı ticaret gemilerini ele geçirerek Cenova'ya ulaştılar. Cenova'yı kuşatan Fatimî ordusu şehri ele geçirmiş ve burada kadın ve çocukları esir aldıktan sonra, şehirde yer alan Bizans gemilerini ateşe vermişlerdi. Sardunya ve Korsika adalarına da saldırıda bulunmuşlardı. İfrîkiye'ye vardıklarında da Kaim tarafından coşkulu bir törenle karşılanmışlardı.¹⁸³

Sâlim b. Ebî Râşid'in Sicilya'daki sert tutumundan dolayı Fatimî yönetiminde isyanlar başladı. Girgenti halkı da bu isyana katılarak 936 senesinde Sicilya Valisi İfrikiyye'den yardım istedi. Valiye yardım amacıyla gönderilen Halil b. İshak komutasındaki birlikler adaya girdiklerinde halk tarafından iyi bir şekilde karşılandı. Halk itaat halinde olduklarını, sadece Vali Sâlim b. Ebî Râşid'in sert tutumundan rahatsız olduklarını dile getirdiler. İsyana etme nedenlerinin de Valinin sert tutumu olduğunu bildirdiler. Sâlim b. Ebî Râşid de durumun aleyhine işlediğini görünce Halil b. İshak ile halkın arasını bozmaya karar verdi. Girgenti halkıyla görüşme gerçekleştiren Salim b. Ebî Râşid, onlara daha önceki çatışmalarda öldürmüş oldukları askerlerin intikamını almak için Halil b. İshak'ın gönderildiğini söyledi. Bunu duyan Girgent halkı isyanlarına devam ettiler. İsyana halinde olan halkı gören Halil b. İshak da Mehdiyye şehrine ikinci bir kale inşa etti. Bu kaleyi de asker ve silahlarla donattı ve Halisa¹⁸⁴ (taştan surlarla çevrili ve Palermo'nun yakınında bir alan) adını verdi.

Halisa kalesinin inşası sürecinde Mehdiyye şehri bazı sıkıntılar çekti. Yaşadıkları sıkıntıları Girgenti halkına bildirdiklerinde, Girgenti halkı Salim b. Ebî Râşid'in söylediklerinin doğru olduğunu düşünüp, şehirlerini tahkim altına aldılar. Bunun üzerine Halil b. İshak da Girgenti'yi kuşatma kararı aldı. Girgenti'den sonra Mazara halkı da Halil'e karşı isyan başlatmıştı. Hepsini birlikte bir güç oluşturmuş olsalar da Halil'e karşı Bizans'dan yardım istemekten geri durmadılar. Halil de Bizans tehlikesi karşısında Halife Kaim'den yardım talebinde bulundu. Aldığı yardım sayesinde Ebû Sevr kalesini ve Ballûd (Caltabellotta)'u ele geçirdi. Bununla birlikte 938-939 yıllarında Eblanatu (Platani) kalesini kuşattı. 940 yılında kuşatmayı kaldırarak Girgenti'yi muhasara etti. Buraya da Halef b. Hârûn isimli komutanı görevlendirdi. Halef b. Hârûn 940 yılında kaleyi teslim aldığı zaman halka eman sözü vermişti. Fakat sözünü tutmadı ve halkı tutuklayıp Halisa'ya gönderdi. 941 yılında da Girgenti'nin ileri gelenleri ile Sicilya'dan İfrîkiyye'ye dönerken denizin ortasında gemiyi deldirerek geriye kalanları bu şekilde öldürdü.¹⁸⁵

İsmail Mansûr'un hilafette olduğu zamanda Sicilya'da genel bir karışıklık mevcuttu. Halil b. İshak'ın yerine vali olarak tayin edilen İtâf el-Ezdî Sicilya'da güvenliği sağlamakta güçlük çekiyordu. Müslümanlar da Vali'nin zayıf idareciliğinden oldukça etkileniyor ve zor durumda kalıyorlardı. Hıristiyanlarla yapılan barış gereği ödemeleri gereken cizyeyi dahi alamıyorlardı.

¹⁸³ Hasan İbrahim Hasan, *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi*, çev. İsmail Yiğit (İstanbul: Kayıhan Yayınevi, 1997), 6/30; Tokuş, "Fâtımîler ile Sicilya ve Güney İtalya Arasındaki Münasebetler", 36.

¹⁸⁴ İbn Havkal, *10. Asırda İslam Coğrafyası*, çev. Ramazan Şeşen (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2017), 124.

¹⁸⁵ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi El-Kâmil Fi't-Târîh Tercümesi*, 1991, 8./284-285.

Peşinden patlak veren Harici isyanları ise kötü gidişatı daha da artırmıştı. Güvenlik kalmamış, insanların malları, gemileri gasp edilmiş, mescitlere silahla girilip zarar verilmiş ve işin kötüsü bu duruma kimse engel olamamıştı. Adada büyük bir aile olan Taberîoğulları, şehir halkından kendisine katılanlarla birlikte İtaf'ın üzerine yürüdü. İtaf kaçarak kurtulmuş olsa da adamlarının bir kısmı öldürülmüş ve aynı zamanda sancak ve bando takımlarına da el konuşmuştu.¹⁸⁶

Halife Mansûr Sicilya'da yaşanan sıkıntılardan dolayı Hasan b. Ali Kelbî'yi 947 yılında vali olarak tayin etti. Halife için atamış olduğu valinin değeri çok büyüktü. Çünkü Harici Ebû Yezid'e karşı girilen savaşta Hasan b. Ali Kelbî büyük bir başarı sergilemişti. Mutlak bir yetkiyle atama yapması bu nedenleydi. Böylelikle Sicilya'da 948 yılında Kelbî'ler dönemi başlamış oldu.¹⁸⁷ Kelbî hanedanı mensubu birinin Sicilya Valisi olarak atanması Taberîoğulları'nın tepkisine yol açtı. Vali'nin değiştirilmesi için Mansur'a bir heyetle müracaat edildi. Elçiler Ali et-Taberî ile Muhammed b. Abdûn, Mansur tarafından tevkif ettirildi. Sicilya'da ise Hasan b. Ali bu kişilerin oğullarının siyasi gücünü ortadan kaldırdı.¹⁸⁸ Fatımîlerin doğuya yönelme stratejisi Hasan b. Ali'nin Sicilya'da özerk bir yapı kurmasına vesile olmuştu. Hasan b. Ali'nin uygulamaları sayesinde Hristiyanlardan cizye alınmaya başlanmış ve isyanların çıkmasında Bizans'ı sebep olarak gören Vali, Güney İtalya ve Bizans topraklarına saldırı gerçekleştirmişti.¹⁸⁹

Hasan b. Ali'nin Güney İtalya'ya yapmış olduğu akınlar nedeniyle Bizans, Endülüs Emevî Devleti ile ittifak oluşturmaya çalıştı. Calabria'nın yardım isteği üzerine de Sicilya'ya askeri birlikler gönderildi. Ayrıca Hasan b. Ali Bizans saldırısı karşısında Halife Mansur'dan yardım talebinde de bulundu. Mansur, talep üzerine Ferec Hâdim komutasındaki orduyu gönderdi. 951 yılında Palermo şehrine ulaşan ordu, Messina'ya yürüdü. Messina'da zafer kazanarak Güney İtalya'da yer alan Reggio'yu kuşattı. Savaş tazminatı ve esir talep eden ordunun karşısında duramayan Bizans, Bari'ye doğru çekilmek zorunda kaldı. Kesânû Kalesini muhasara eden Hasan b. Ali, bir aylık kuşatmasının ardından kaleyi cizye ödemeye mecbur bırakarak Messina'ya çekildi.¹⁹⁰

Kışı Messina'da geçiren Hasan b. Ali, bahar mevsimi ile birlikte Halife Mansur'un emriyle yeniden harekete geçti. Donanması ile birlikte Messina Boğazını geçerek, Gerace yakınlarına kadar gelmiş olan Bizans ordusuna saldırdı. 952 yılında Müslüman ve Bizans ordusu karşı karşıya geldi. Bizans ordusu bu savaşta büyük bir mağlubiyet yaşadı. Bu sırada Müslümanlarda Gerace şehrini ele geçirmiş oldu. Şehir halkı cizye ödemeye razı olunca ardından Petracca'yı

¹⁸⁶ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi El-Kâmil Fi't-Târîh Tercümesi*, 1991, 8./404; Çelik, *Fâtımîler Devleti Tarihi (909-1171)*, 146.

¹⁸⁷ Watt, *İslam'ın Ortaçağ Avrupası Üzerindeki Etkisi*, 18; Karlığa, *İslam Düşüncesi'nin Batı Düşüncesi'ne Etkisi*, 159.

¹⁸⁸ Hüseyin Algül, "Hasan b. Ali el-Kelbî", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 287.

¹⁸⁹ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi El-Kâmil Fi't-Târîh Tercümesi*, 1991, 8./405; Tokuş, "Fâtımîler ile Sicilya ve Güney İtalya Arasındaki Münasebetler", 37.

¹⁹⁰ Tokuş, "Fâtımîler ile Sicilya ve Güney İtalya Arasındaki Münasebetler", 38.

istila ettiler. Müslüman ordusunun bu zaferi karşısında Bizans, Hasan b. Ali ile barış görüşmesi talep etmek zorunda kaldı. Görüşme gerçekleşikten sonra Hasan b. Ali Reggio'ya döndü.¹⁹¹

952 yılında Bizans İmparatoru VII. Konstantinos, Halife Mansur'a bir elçilik gönderdi. Amacı anlaşmayı onaylamak ve hediye takdim etmektir. Görüşmeler olumlu geçti ve iki taraf arasında anlaşmaya varıldı. Hasan b. Ali ele geçirdiği Reggio di Calabria'da büyük bir cami inşa ettirdi. Müslüman halk burada namaz kılarken rahatsız edilmeyecek, hiçbir şekilde camiye zarar verilmeyecek, mabedin bir tek taşına bile dokunulduğu takdirde Sicilya ve İfrikiyye'de bulunan kiliseler yerle bir edilecekti. Bu şekilde uyarılarını dile getiren Hasan b. Ali Sicilya'ya döndüğü an Hristiyanlar camiyi yıktılar. VII. Konstantinos İtalya ve Sicilya'da bulunan Bizans halkına kuvvet gönderince, Hasan b. Ali de Halife Mansur'dan yardım istedi. Halife Mansur Afrika'dan göndermiş olduğu 7000 süvari ve 3500 piyade ile birlikte İtalya topraklarında Bizans ordusunu mağlup ettiler.¹⁹²

953 yılında Halife Mansur'un ölüm haberini alan Hasan b. Ali, Sicilya'da yerine oğlunu bırakarak, yeni halife Muiz Lidinillah'ın yanına yani İfrikiyye'ye gitti. Sicilya'dan İfrikiyye'ye gönderilen Fatımî donanması, Endülüs Emevî Halifesi III. Abdurrahman'ın donanması tarafından el konuldu. Halife Muiz bu duruma çok sinirlendi ve Hasan b. Ali'yi hazırlattığı donanma ile Endülüs sahillerine gönderdi. Halife'nin emriyle yola çıkan Hasan b. Ali, Endülüs Emevîleri'nin sahip olduğu Almeria şehrini ele geçirdi. Burası Endülüs topraklarında gerçekleştirilecek olan akınlar için üs vazifesi görmekteydi. Ardından donanması Endülüs donanmasını ateşe verdi, buradan çok sayıda esir aldı ve bol miktarda ganimet topladı. El konulan Sicilya donanmasını da geri aldı. Sicilya adası Bizans'a yapılan seferlerde üs vazifesi gördüğü gibi Endülüs Emevî devleti ile ilişkilerde de bu ada önemli bir konuma sahipti.

Bunun üzerine Endülüs Emevî Devleti yeni bir atağa geçti. 957 yılında 70 gemiden oluşan bir donanma hazırladı ve başına da Galib b. Abdurrahman'ı getirdi. Bu donanma Fatımîlerin sahip olduğu Sicilya ve İtalya'daki şehirleri yakıp yıkarak ilerledi. İki Müslüman ordusu arasındaki çekişme öyle bir hal aldı ki, Emevî komutanı Galib b. Abdurrahman bazen Bizans'la bazen Cenova gibi şehir devletleri ile ittifak kuruyordu. Galib b. Abdurrahman aynı zamanda Malikî mezhepli insanları, Şii'liğe karşı kullanmak için Mısır'daki İhşidilerin aracılığıyla maddi yardımda da bulundu.¹⁹³

Fatımî ve Endülüs Emevîleri arasındaki çekişmeyi fırsat bilen Bizans, 956 yılında Reggio kıyılarını zapt etti ve Palermo'ya yakın mesafede bulunan Taormina'ya saldırılar düzenledi. Aynı yıl içinde karşı saldırıya geçen Fatımî donanması Bizans'ın ele geçirdiği yerleri geri almayı başardı. Aynı zamanda Hasan b. Ali, Calabria'da başarılı seferler gerçekleştirdi. Böylelikle

¹⁹¹ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi El-Kâmil Fi't-Târîh Tercümesi*, 1991, 8./407; Çelik, *Fâtımîler Devleti Tarihi (909-1171)*, 148.

¹⁹² Algül, "Hasan b. Ali el-Kelbî", 288.

¹⁹³ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi El-Kâmil Fi't-Târîh Tercümesi*, 1991, 8./407; Tokuş, "Fâtımîler ile Sicilya ve Güney İtalya Arasındaki Münasebetler", 38.

Bizans'ı Sicilya ve Afrika kıyılarından uzaklaştırarak, kendine uygun şartı olan bir anlaşmaya imza attı. 957 yılında yapılan anlaşmaya göre; *“İki taraf arasında savaşın durması, Bizans'ın Calabria için on bir bin dinar cizye ödemesi, Bizans'ın Maşrik, Afrika ve Sicilya esirlerini serbest bırakması ve anlaşmanın beş yıl sürmesi”* maddeleri taraflarca kabul edildi. Böylelikle Bizans, Fâtımîlerin Calabria'daki egemenliğini tanımış oldu.¹⁹⁴

957 yılında yapılan anlaşma 3 yıl varlığını sürdürebildi. 960 senesinde Bizans'ın Girit Adası'na saldırmasıyla anlaşma yürürlükten kalktı. Bizans'ın yeni imparatoru II. Nikiforos Fokas, Girit Adasını ele geçirerek, ödemeleri gereken cizyeyi kesti ve Sicilya Adası üzerine harekete geçti. Halife Muiz, imparatoru karşılamak üzere 962 yılında Ahmed b. Hasan Kelbî'nin komutasındaki orduyu göndermiş ve Bizans'ın hakim olduğu Taormina'yı ele geçirmiştir. Ahmed b. Hasan, ele geçirdiği şehre Müslümanları yerleştirerek Taormina şehrinin ismini Muizziye olarak değiştirdi ve Hıristiyan halkı da cizye ödemeye mahkum etti. Bizans İmparatoru II. Nikiforos 964 yılında hazırlanmış olduğu 40 ya da 50 bin kişilik bir orduyu Sicilya'ya hakim olmak üzere gönderdi.¹⁹⁵ Halife Muiz-Lidînullâh da Hasan b. Ali'yi ordunun başına getirerek Sicilya'ya göndermişti.¹⁹⁶ Bizans ordusu Sicilya'nın Ramte (Rametta) şehrine yakın bir karada inerek, Messina ve Taormina şehirlerini istila etti. Hasan b. Ali ordusunu oğlu Ahmed'in emrine verirken, Ramte yakınlarında bulunan amcasının oğlu Hasan b. Ammâr'a destek olmak için yanına gitti. Ancak Hasan b. Ali'nin oğlu Ahmed, Taormina yakınlarındaki kuşatmaya karşı verdiği mücadeleyi ağırdan alınca Hasan b. Ammâr az sayıdaki teçhizat ile Manuel Phokas'a yönelmek zorunda kaldı.¹⁹⁷

Hasan b. Ammar, Fatimî ordusunu dört gruba ayırdı. Birinci grup Ramteyi muhasara ile görevlendirdi. Dışarıdan gelen saldırıları önlemek çok önemliydi. İkinci ve üçüncü grup Ramte'ye girilen yolları tutuyordu. Komutanın emrindeki dördüncü grup ise Rumlarla savaşıyordu. Hasan, hava aydınlanır aydınlanmaz atağa geçti. Bizanslılar aniden beliren Müslüman ordusunu karşılarında görünce hemen savunmaya geçti. Saldırıya karşı savunma konumunda oldular. Neticede Müslüman ordu galip gelmiş ve Bizans cephesinde ise komutanları Manuel de dahil çok sayıda patrik ve binlerce insan ölmüştü. Hasan b. Ammar, düşmanı karargahında yakalayıp, zafer kazandıktan sonra Ramte'yi de ele geçirmişti. Ramte halkından erkekleri kılıçtan geçirip, kadın ve çocukları esir aldılar. Buraya Sicilya'nın çeşitli yerlerinden gelen Müslümanları yerleştirdiler. Ardından Messina'daki Bizans donanmasına baskınlar düzenleyip bol miktarda ganimet topladı. Ancak Hasan b. Ali burada öldürüldü. Bizanslılar bütün bu mağlubiyetten sonra Sicilya'da ve Rio'da bulunan halk ile toplanıp gemilere binerek canlarını korumaya çalışmışlardı. Bunların bu şekilde toplandığını haber alan Ahmed b. Hasan 965 yılında Calabria sahilindeki Bizans donanmasına saldırdı ve aralarında

¹⁹⁴ Tokuş, “Fâtımîler ile Sicilya ve Güney İtalya Arasındaki Münasebetler”, 39.

¹⁹⁵ İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n-Nihaye*, çev. Mehmet Keskin (İstanbul: Çağrı Yayınları, ts.), 11/432.

¹⁹⁶ Tokuş, “Fâtımîler ile Sicilya ve Güney İtalya Arasındaki Münasebetler”, 40; İbrahim Altan, “Kelbîler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 206.

¹⁹⁷ Çelik, *Fâtımîler Devleti Tarihi (909-1171)*, 170.

şiddetli bir savaş meydana geldi. Bu savaşta çok sayıda insan öldürüldü ve bazı Rumlar kaçmaya başladı. Müslümanlar da bu zaferden etkilenerek Sicilya'daki Bizans'a ait bütün şehirlerine dağılıp ganimet topladılar. Bunu gören Bizans da hakim oldukları şehirlerde Müslümanlarla barış yapmak zorunda kaldı. Bu olayı İbnü'l-Esîr "el-Mecâz Olayı" olarak belirtmiştir.¹⁹⁸

Bu dönemde Alman İmparatoru I. Otto güçlenerek Roma Şehrini ele geçirdi ve Papa da I. Otto'ya mukaddes imparator ismini verdi. Bunu gören Bizans imparatoru Nikephoros, Fâtımîler ile anlaşma yapmak istedi. Bu sebeple Nicola isiminde bir elçi gönderdi. 967-968 yıllarında Fâtımîler Mısır'ı ele geçirmek için mücadele veriyordu. Tam bu tarihlere denk gelen Bizans'ın ittifak çalışmaları Halife Muiz'in ittifaka onay vermesine neden oldu.¹⁹⁹

Fâtımîler Mısır'ı ele geçirdikten sonra Güney İtalya ve Sicilya ile irtibatları zayıflamıştı. Aradaki mesafe ve farklı kültürel yapıların etkisi ile de buraların Mısır'dan kontrol edilmesini zorlaştırıyordu. Dolayısıyla idari olarak Mısır'a bağlı olsalar da askeri olarak Kuzey Afrika aracılığıyla sağlanıyordu. Zaten Sicilya'ya yönelik kuşatma ve işgaller ya Tunus'tan (Kuzey Afrika) ya da İtalya'dan oluyordu. Kültürel olarak derken bahsetmiş olduğumuz adanın demografik yapısıydı. Adada Hıristiyanlar (Bizans), Araplar ve Berberiler bulunmaktaydı. Dolayısıyla siyasi hakimiyet elde etmek isteyen sakinler destek bulmak için ya Bizans'tan ya da İfrîkiyye'den yardım talep ediyorlardı. Bundan dolayı da Müslümanlar herhangi bir sorunla karşılaştıklarında Mısır'dan çok İfrîkiyye'den yardım istiyorlardı. Aynı şekilde hükümdarlar Mısır'dan çok İfrîkiyye'deki hükümdar kendini daha çok sorumlu hissediyordu.²⁰⁰

969 yılında halife Muiz, Hasan b. Ali'nin oğlu Ahmed'i Sicilya Valiliğinden çekti. Kelbileri de İfrîkiye'ye davet etti. Sicilya Adasına ise Hasan b. Ali'nin kölesi Yaiş'i atadı. Yaiş nedeniyle adada kabileler arası sorunlar meydana gelmeye başladı. Valinin yetersizliği de sorunların büyümesine neden oldu. Bunu duyan Halife, Yaiş'i görevden alarak Ahmed'in kardeşi Ebû'l-Kâsım b. Hasan b. Ali Kelbî'yi vali olarak atadı ve böylece 972 yılında adayı yeniden Kelbîler yönetmeye başladı.²⁰¹

Yeni Vali Ebû'l-Kâsım 975 yılında ordusuyla birlikte Messina şehrini kuşattı. Ardından Kesente (Cosenza) şehrini ele geçirdi ve Cenova Kalesi'ne gelen kardeşinin maiyetindeki donanması ile birlikte Calabria üzerine yürüdü. Buradan bol miktarda ganimet ve esir ele geçirdi.²⁰² 977 yılında Müslümanlar Tarento'yu kuşattı; 982 yılında da II. Otto'nun da katıldığı Stilo Savaşında Alman ve İtalyan asilzadeler öldürülürken Müslüman cephede de Ebu'l-Kasım öldürülmüştü.²⁰³

¹⁹⁸ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi El-Kâmil Fi't-Târîh Tercümesi*, 1991, 8./479-481; Çelik, *Fâtımîler Devleti Tarihi (909-1171)*, 170.

¹⁹⁹ Tokuş, "Fâtımîler ile Sicilya ve Güney İtalya Arasındaki Münasebetler", 41.

²⁰⁰ Çelik, *Fâtımîler Devleti Tarihi (909-1171)*, 346.

²⁰¹ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi El-Kâmil Fi't-Târîh Tercümesi*, 1991, 8./524.

²⁰² İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi El-Kâmil Fi't-Târîh Tercümesi*, 1991, 8./574.

²⁰³ Karlığa, *İslam Düşüncesi'nin Batı Düşüncesi'ne Etkisi*, 159.

Ebû'l-Kâsım'ın vefatından hemen sonra yerine oğlu Câbir geçti. Câbir bir yıl görevde kaldı ve yerine Cafer b. Muhammed (983-986) geçti. Yeni vali bir danışmanlık heyeti kurdu ve halk tarafından çok sevildi. Fakat Fâtımî halifesi Aziz ile arası açılınca Cafer b. Muhammed Endülüs'e kaçmak zorunda kaldı. Cafer'den sonra kardeşi Abdullah b. Muhammed vali olarak atandı. Yeni valinin de görevi kısa sürdü. Aziz Abdullah'ı azletti ve Ebû'l-Fütûh Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Ebû'l-Hüseyn'i Sicilya'ya vali olarak atadı. 998 yılında felç geçiren yeni vali, oğlu Tacüddevele Cafer'i naib olarak tayin etti. Cafer halk tarafından çok sevildi ve iyi bir yönetim sergiledi. Ancak kardeşi Ali'nin isyan etmesi üzerine Palermo'dan yardım talebinde bulundu. Cafer bu isyanı başarılı bir şekilde atlattı. Bu isyanda yer alan Berberîler ile köleleri İfrîkiye'ye sürerek, ordusunu sadece Sicilyalılardan oluşturmuştu. Orduda yapılan bu ıslah çalışması halkın tepkisini çekmiş ve Cafer'in yönetiminin zayıflamasına neden olmuştu. Bu yüzden de 1000 ve 1007 yıllarında Pisa ve Calabria'ya yapılan kuşatmalar başarısızlıkla sonuçlandı.²⁰⁴

Cafer'in atamış olduğu valiler halkın malını müsadere ederek ileri gelenlerini küçümsedi. Bundan dolayı da isyanlar başladı. 1019 yılında ortaya çıkan isyan nedeniyle Cafer sarayında kuşatıldı. Yerine de kardeşi Te'yüdduddevele Ahmed Vali olarak atandı. Ebû'l-Fütûh Yusuf oğlu Cafer ile Mısır'a gitti. Yeni vali Te'yüdduddevele Ahmed döneminde uygulanan yanlış politikalar, Sicilyalılar ile İfrîkiyeliler arasındaki sorunları artırdı. Palermo ve diğer şehirlerde İbnü'l-Havvâs, İbnü'l-Sümne, İbni'l-Mîklâtî ve İbn Menkût aralarında hakimiyet mücadelesi baş gösterdi. Bu sorunlara Hıristiyanlar, Berberîler, Araplar ve Endülüs'ten gelenlerinde katılmasıyla sıkıntılar daha da fazlalaştı. Bu durumu fırsat bilen Bizans, 1025-1026 yılında Calabria'da ikame eden Müslümanların mallarını yağmaladı. Bunun üzerine halife Muiz'in göndermiş olduğu ordu, Kavsare Adası'na yaklaştıklarında fırtınaya yakalanarak dağıldı.²⁰⁵

Te'yüdduddevele Ahmed'in Sicilya Adasındaki şehirlerden vergi alırken İfrîkiyelileri muaf tutması problemlerin büyümesine neden oldu. Halkın bir kısmı 1027 yılında halife Muiz b. Badis'e giderek adaya hakim olması gerektiğini söylediler ve bu teklife hayır denilirse aynı teklifi Bizans'a götüreceklerini belirttiler. Adayı teslim edeceklerini duyan Muiz bunu fırsat bildi ve oğlu Abdullah ve Eyyûb'u Sicilya'ya göndererek Te'yüdduddevele Ahmed'i ortadan kaldırdı.²⁰⁶ Sicilya'da yaşanan olaylardan faydalanmak isteyen Bizans, adaya baskın düzenledi ve 500 kadar esir alarak geri çekildi. Ardından George Probatas'u adaya göndererek barış anlaşması imzaladı. Müslüman saldırıları devam edince İmparator IV. Michael ikinci kez harekete geçti ve 500 kadar esir ele geçirip adanın da büyük bir kısmına hakim oldu.²⁰⁷

Sicilya yönetimi Muiz'in eline geçince halkın bir kısmı isyan etti ve Te'yüdduddevele Ahmed'in oğlu Hasan es-Samsâmu'ddevele'yi yönetime getirmek istedi. Adada emirlerden her biri farklı

²⁰⁴ Çelik, *Fâtımîler Devleti Tarihi (909-1171)*, 42.

²⁰⁵ Tokuş, "Fâtımîler ile Sicilya ve Güney İtalya Arasındaki Münasebetler", 43.

²⁰⁶ Moreno, "Sicilya'da Müslümanlar", 181.

²⁰⁷ Mikhael Attaleiates, *Tarih*, çev. Bilge Umar (İstanbul: Arkeoloji Sanat Yayınları, 2008), 25.

şehirlere sahip olarak mücadeleye başlayınca, 1040 yılında Bizanslılar Siraküza'yı kuşatmış ve Etna yakınlarına kadar ulaşmışlardı. Bizans aynı zamanda Müslümanlara karşı Lombardlarla ittifak kurunca, Normanlar Güney İtalya'ya yayılmaya başladı ve 1041'de Amalfi'yi Bizans'ın elinden aldı. Hasan'ın 1053 yılında vefat etmesi ile Sicilya'da Fatımilere bağlı Kelbi hakimiyeti sona erdi.²⁰⁸

Sicilya'da Kelbî hakimiyetinin son bulmasından Norman hakimiyetinin başlamasına kadar geçen sürede, adanın bazı bölgeleri ele geçiren emirler tarafından paylaşıldı. İbnü'l-Havvâs Castrogiovanni (Enna), Girgenti (Circent) ve Castronova'yı hakimiyeti altına aldı. İbnü'l-Sümne ise Siraküza ve Catania şehirlerinin emiriydi.²⁰⁹ Hasan'ın ölümünden sonra emir İbnü'l-Sümne ile emir İbnü'l-Havvas arasında yaşanan sorunlardan dolayı İbnü'l-Sümne I. Roger'dan yardım talebinde bulundu. Talebine olumlu cevap veren Roger, Sicilya adasına çıkarma yaptı. 1060 yılında Messina'nın karşısında yer alan Reggio'yu ele geçiren I. Roger, ardından Enna/Castrogiovanni şehrini ele geçirdi. Bundan dolayı Sicilyalı halk Zirî emiri Mu'izz'den yardım istedi. Muiz'in talebi üzerine göndermiş olduğu donanma fırtına sebebiyle yok oldu²¹⁰ ve hemen ardından kendisi de vefat edince, 1061 yılında Norman Kralı I. Roger Messina'yı ele geçirdi.²¹¹

Muiz'in ölümünden sonra yerine geçen oğlu Temim, Abbasiler adına hutbe okuttu. Sicilya adasına da oğulları Ali ve Eyyub'ü gönderdi. Oğulları arasında çıkan çatışma nedeniyle adada karışıklıklar meydana geldi. Girgenti valisini öldüren Eyyub, adadan sorumlu tek yetkili oldu. Ancak 1068 yılında Temim Misilmeri'de I. Roger'e yenilince, Sicilya Adasında söz sahibi olan belirli isimleri de yanına alarak Afrikaya kaçtı. I. Roger, kardeşi Robert ile birlikte İtalyan şehir devletlerinin kuvvetleri ile Palermo'yu 1072 yılında ele geçirdi. Daha önce Müslümanlarca camiye dönüştürülmüş kiliseyi yeniden kiliseye çevirdi. Kardeşi Robert 1085 yılında vefat edince I. Roger tek başına söz sahibi olmaya başladı ve güçlendi. 1088 yılında da İbn Ziyad'ın hakimiyeti altında olan Siraküza şehrini ele geçirdi.²¹²

2.3. Normanlar

Norman ismini "Kuzeyliler" anlamında kullanıyorlardı. Normanların özelliği korsan olmalarıydı ve bu özellikleri neticesinde riskli kıyılara bile ulaşmakta sıkıntı yaşamıyorlardı. Sahip oldukları gemilerin süratli olması denizlerde ve derin nehirlerde hızlı hareket edebilmelerini sağlıyor ve kıyıları gasp ederek ellerine geçirdikleri her şeye sahip oluyorlardı. Vikinglerin torunları olarak bilinen Normanlar, VIII. Yüzyılda Kuzey Avrupa'nın uzaklarından

²⁰⁸ Tokuş, "Fâtımîler ile Sicilya ve Güney İtalya Arasındaki Münasebetler", 44.

²⁰⁹ Eymen Fuad Seyyid, "İbnü'l-Havvâs", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 78.

²¹⁰ Tokuş, "Fâtımîler ile Sicilya ve Güney İtalya Arasındaki Münasebetler", 44.

²¹¹ Lewis, *Tarihte Araçlar*, 159.

²¹² Tokuş, "Fâtımîler ile Sicilya ve Güney İtalya Arasındaki Münasebetler", 45.

gelmiş ve Fransa'nın tamamını talan ettikten sonra ülkenin Normandiya bölgesine yerleşmişlerdi. Fransızca dilini kullanmaya başlayan Normanlar, Hıristiyanlık dinine geçmiş ve bölgenin kültürünü benimsemişlerdi. Özellikle Fransa'da yer alan ikta sistemi uygulamasını kendi kültürlerine dahil etmiş, bu nedenle de yaşı küçük olanlar rızık bulma amacıyla kendilerine başka kaynaklar aramaya başlamışlardı. Normanların ileri gelen isimlerinden bir kısmı İngiltere'ye yönelirken, Hauteville (Coutances yakında yer alan bir köy²¹³) olan ve birkaç kardeşten oluşan bu Norman ailesi İtalya'ya küçük topluluklar halinde gelmişlerdir. Zamanla da evlilik yoluyla Güney İtalya'nın soylu aileleri ile tanışmışlar ve bölgeye hakim olmaya başlamışlardı.²¹⁴

Aslında Normanların İtalya'ya ilk gelişleri Bizans'a paralı askerlik hizmeti yapmak içindi. Bölgeye ilk gelenler zamanla akrabalarını da çekerek göçmen faaliyetlerini başlattı. İtalya'da Salerno Dukasının hizmetinde çalışanlar gün geçtikçe ordudaki Norman sayısını artırıyorlardı. Hıristiyan dinini benimsemiş olmalarının etkisiyle de Kudüs'e hacı olmaya gidenler, dönüşte İtalya'da yaşamaya karar veriyordu. Normanlar da artık yağmalamaktan ziyade İtalya'da kalıcı olmanın yollarını arar olmuşlardı. Bizans ile Normanların ilk çatışma serüveni II. Basileos döneminde kendi gösterdi ve Bizans komutan Melus ile bölgede çatışma başladı. Ancak II. Basileos'un ordusunda yer alan Rus askerleri Norman saldırısını bertaraf etmişti. Buna rağmen Normanlar toprakları terk etmek niyetinde değildi. Zaten bölgede ikame eden ve dukalara hizmet sunan bu insanlar, korsanlar gibi yağma yapıp gitmiyordu. Tam tersine bölgede kalarak daha fazla gözlem yapıyor ve her iki tarafı da daha iyi tanıyordu.²¹⁵

İtalya, tarihte önemli bir merkez konumundaydı. Nitekim Avrupa'dan Kudüs'e giden hacılar, güzergah olarak İtalya'yı tercih ediyorlardı. Bari ve Palermo limanları yolculuk için tercih edilen önemli limanlardı. Buralardan Güney İtalya ve Sicilya'nın güney kıyılarından kolay bir şekilde Suriye ve Filistin'e ulaşıyorlardı. Tabii bu yollar aynı zamanda hacıların, memleketlerinin dışında başka ülkeleri de tanımalarına imkan sağlıyordu. Normanlar da böylelikle Akdeniz ülkeleri ile İtalya'yı tanıma ve İtalya'nın zengin nimetlerini görme fırsatını buluyordu.²¹⁶

Normanları İtalya'ya ve Sicilya'ya çeken itici güç, tıpkı Müslüman Arapları buralara iten güçle aynıydı. Her ikisinin de amacı istila üzerineydi. Her iki tarafı da kendine çeken İtalya'nın stratejik konumu ve zenginlikleriydi. Bununla birlikte bölgede birlik yoktu ve bu durum Müslümanların da Normanların da istila için iştahlarını kabartan nedenlerdi.²¹⁷

²¹³ O'shea, *İnanç Denizi - Ortaçağ Akdenizinde İslam ve Hıristiyanlık*, 149.

²¹⁴ Claudia Baldoli, *İtalya Tarihi*, çev. Eylem Çağdaş Babaoğlu (İstanbul: Feylesof Yayınları, 2018), 47; Moreno, "Sicilya'da Müslümanlar", 182.

²¹⁵ Vasilev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, 414; Seyhun Şahin, *Normanlar Döneminde Sicilya Adası (11-12. Yüzyıllar)* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 33.

²¹⁶ Fatih Şen, *Normanların Güney İtalya ve Sicilya'yı Fetihleri, 1059-1130* (Trabzon: Karadeniz teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 51.

²¹⁷ Şahin, *Normanlar Döneminde Sicilya Adası (11-12. Yüzyıllar)*, 32.

Şunu da belirtmek yerinde olacaktır; Normanların Sicilya ve İtalya'ya yönelik istilaları dini gerekçe ile değildir. Sicilya'da Müslümanlar ile savaşılmıştı fakat Normanların ilham aldıkları kaynaklar arasında dini nedenler yoktu. Tekrar söylemek gerekirse mesele bölgenin stratejik konumu ve kaynaklarıydı.²¹⁸ Bu nedenle İtalya ve Sicilya'daki Normanlara "Birinci Haçlı Seferi'nin öncüleri"²¹⁹ yorumunu yapmak uygun değildir.

1027 yılında Norman Şefi Runulf'un ayaklanması nedeniyle Napoli Dukası'na ait Aversa'yı almasıyla ilk atak gerçekleşmiştir. Bu başarı İtalya'daki Normanlara cesaret vermiş ve başka ülkelerdeki Norman halkı, İtalya'ya gelmeye başlamıştır. 1042 yılında ise Melfi'yi işgal etmişlerdir. Normanların istilası bir isyan profiliyle ortaya çıktığı için önemlilik arz etmektedir. Lejyon asker olarak görevli olan bu insanlar kurumların ve ülkenin tüm bilgilerine hakimlerdir. Böylece peş peşe kazanmış oldukları zaferler onları daha fazla toprak kazanmaya sevk etmiştir.²²⁰

Normanların güçlü donanmaya sahip olmaları ellerini güçlendiren diğer bir etkidir. Bu donanma zamanla Norman kara kuvvetlerinin de çok işine yarayacaktır. Robert Guiskard gibi yetenekli bir lidere sahip olmaları ise artı bir avantajdır. Robert Güney İtalya topraklarına sahip olmayı kafasına koymuştur. Roma ve İstanbul kiliseleri arasında çıkan anlaşmazlıkta Normanlar Roma'nın yanında yer almışlardır. Güneye inmek isteyen Normanlar için Roma'nın yanında yer almak zekice bir seçimdir. Zira her halükârda Bizans'la mücadele içinde olacaklardır. Bizans zaten her taraftan sıkıştırılmış durumdadır. Kuzeyde Uzlar ve Peçenekler, doğuda ise Selçuklu Türkleri Bizans'la savaş halindedir. Bir de Normanların baskısı ortaya çıkınca Güney İtalya'da var olan egemenlikleri, Bari'nin düşüşü ile Bizans'ın elinden çıkışmasına işaret vermektedir. Zaten Robert İtalya'nın iç kesimlerinde de ilerlemeye başlamış, Bizans'ın elinde olan küçük beldeler alınmıştır.²²¹

Bunun yanı sıra Salerno'daki Normanlar daha da güçlenmiş ve dukayı tahtından indirmişlerdi. Hauteville kardeşlerin güçleri hayli artmış ve Salerno dukasının yerine Gisoplhe'yi geçirmişlerdi. Salerno'nun kaybını gören Papa IX. Leon ittifak bulma telaşına düşmüştü. Çünkü Normanların kendisine de hücum etmesinden endişe duyuyordu. 1053 yılında Civitate'de toplanan ordu Normanların karşısına çıktı. Ancak yeterli desteği göremeyen Papa IX. Leon ve ittifak ordusu Normanlar karşısında mağlup edildi. Papa da bu savaşta Normanlara esir düştü.²²² 1059 yılında Robert'ın Güney İtalya'daki gücü resmi olarak tanındı ve Dük olarak ilan

²¹⁸ Metcalfe, *The Muslims of Medieval Italy*, 88.

²¹⁹ William H. McNeill, *Avrupa Tarihinin Oluşumu*, çev. Yusuf Kaplan (İstanbul: Külliyyat Yayınları, 2021), 136.

²²⁰ A. Savelli vd., *İtalya Tarihi* (İstanbul: Kanaat Yayınevi, 1940), 1/56.

²²¹ Vasilev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, 413-414.

²²² Savelli vd., *İtalya Tarihi*, 1/56.

edildi.²²³ 1085 yılında da ordusunun içinde meydana gelen salgın bir hastalığın kendisine de geçmesi üzerine vefat etti.²²⁴

Robert'in ölümünden sonra Roger tahta geçti. Roger'ın hedefinde Sicilya vardı. Normanlar Sicilya'da Müslüman Araplarla mücadele etmesi gerekecekti. Normanların burada kazanacakları zafer hiç kuşkusuz Güney İtalya'daki zaferlerinden daha zor olacaktı. Adayı bütün benlikleri ile benimsemiş olan Müslümanlar, Normanlara karşı verecekleri mücadelede oldukça kararlı olacaktı.²²⁵ Ancak Normanların da her açıdan Sicilya adasına ihtiyaçları vardı. Sicilya hakimiyetleri olmadan İtalya'da var olabilmeleri imkansızdı.

Daha önce bahsettiğimiz gibi içeriden ve dışarıdan patlak veren isyanlar Sicilya'daki Kelbîler Hanedanı'nın yıkılmasına neden olmuş ve bu da adanın Kuzey İtalya'dan gelen Normanlar tarafından işgal edilmesine zemin hazırlamış ve işgali kolaylaştırmıştı. Bu işgal 1060 yılında Tancred de Hauteville'in oğlu Roger tarafından önce Reggio ve ardından Messina şehirlerinin istilası ile başladı.²²⁶ Messina limanı gemilerin bulunduğu ortak bir limandı. Bu nedenle de her çeşit mal burada uygun fiyata satışa sunulmakta ve çarşı, pazarları oldukça hareketli geçmekteydi.²²⁷ Messina kuşatmasından sonra Roger Calabria şehrine geri döndü.²²⁸ İbnü'l-Havvâs ve İbnü'l Sümne arasında çıkan sorunlar nedeniyle Castrogiovanni yakınlarında iki emir arasında savaş çıktı. Sicilya'nın büyük bir bölümünü yöneten Müslüman Emir İbnü'l-Havvâs, savaş sonunda galip gelen oldu. Bunu gururuna yediremeyen İbnü'l Sümne Roger'dan yardım talebinde bulundu. İlk başta Sicilya adasına girmeye cesaret edemeyen Roger, İbnü'l Sümne'nin kendisine yardım edeceğini, bölgede Müslüman ordusunun birlik içinde olmadığını, ordu içinde de sözünün geçtiğini söyleyince, Roger gelen talebi reddetmedi.²²⁹ 1061 yılında Sicilya Adasına çıkarma gerçekleştirdi. İbnü'l Sümne ile hareket eden Roger İbnü'l Havvâs'ı yenerek Castrogiovanni'yi ele geçirdi. Roger savaşın geri kalan kısmını İbnü'l Sümne'ye bırakarak Reggio'ya geri döndü. Sicilya'daki siyasi karmaşayı fark etmiş olsa gerek ki ikinci bir hamle için geri döndü. İbnü'l Sümne ise bir arkadaşı tarafından görüşme esnasında öldürüldü.²³⁰

Roger Sicilya kuşatması için hazırlamış olduğu süvariler, düzenli askeri birlik ve yardımcı komutanları eşliğinde 1062 yılında Sicilya'ya girdi. Müslüman kuvvetler Roger karşısında başarılı olamadı.²³¹ Bu zafer neticesinde Roger adaya yavaş yavaş hakim olmaya başladı.

²²³ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 317.

²²⁴ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 361.

²²⁵ Şahin, *Normanlar Döneminde Sicilya Adası (11-12. Yüzyıllar)*, 40.

²²⁶ Hitti, *Siyâsî ve Kültürel İslam Tarihi*, 965.

²²⁷ İbn Cübeyr, *Endülüsten Kutsal Topraklara*, çev. İsmail Güler (İstanbul: Selenge Yayınları, 2019), 241.

²²⁸ Ahmad, *A History Of İslamic Sicily*, 52.

²²⁹ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi El-Kâmil Fi't-Târîh Tercümesi*, çev. Ahmet Ağırakça (İstanbul: Bahar Yayınları, 1991), 10./172.

²³⁰ Moreno, "Sicilya'da Müslümanlar", 183.

²³¹ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi El-Kâmil Fi't-Târîh Tercümesi*, 1991, 10./171.

Roger'ın başarısı Hıristiyan dünyasında yani Roma'da duyulmaya başladı. Roger'ın içinde olduğu bu mücadele neticesinde kendisine Papa tarafından sancak gönderildi. Normanların Müslüman Araplar karşısındaki galibiyeti büyük destek görmüş ve Hıristiyanlara moral olmuştu. Papaların desteğini alan Normanlara kutsallık atfediliyordu.²³²

1071 yılında İtalya'ya giden Roger, Bari'yi kuşatmış olan kardeşine destek için yanında yer almıştı. Desteği sayesinde Bari ele geçirilmişti. Robert de Guiscard ve Roger'ın Bari zaferi sonrası Palermo kuşatması gerçekleşti. Kara ve denizden çift taraflı kuşatma ile şehir aylar süren mücadele verdi. Bu süreçte halk erzak yetersizliği ve salgın hastalıklar yaşadı. 1072 yılında da Palermo Normanların hakimiyetine girdi.²³³ 1079'da Taormina, 1085'de Siraküza ele geçirilmiş ve böylelikle de adanın tamamı 1091 yılında Norman hakimiyetine girmiştir.²³⁴ Sicilya'da bu olaylar yaşanırken İtalya'da Robert Guiscard tarafından Apulia, Birindisi, Oria ve Taranto şehirleri Normanların hakimiyetindedir.²³⁵

Güney'de Bizans, Araplar ve Normanlar arasında yaşanan anlaşmazlıklar 1130'dan sonra Güney İtalya kentlerinin Sicilya'daki Norman Krallığı ile iş birliği yapmasını zorunlu kılmıştır. Çünkü çok sayıda limanın iletişim ve alışverişini çatışmalar etkiler hale gelmiştir.²³⁶

2.3.1. I. Roger (1071-1101)

1072 yılında Palermo Normanların hakimiyetine girdiği zaman halk Robert de Guiscard ve Roger'dan can ve mal güvenliği, inanç özgürlüğü, kendi kanunlarına göre yargı sistemi gibi taleplerde bulundular. Normanlı iki kardeş bu taleplerin gerçekleşeceği yönünde halka eman verdi. Bunun üzerine Robert Palermo'ya hemen bir vali ataması gerçekleştirdi. Bu valiyi atarken Müslüman Arapların kullanmış olduğu "Emir" ünvanı ile valiyi görevlendirdi. Palermo'ya da bir saray inşa edilmesini emretti. Bu saray da batı tarzını temsil eden bir saray değil bilakis doğu tarzını temsil eden bir saray olarak inşa edildi. Neredeyse 200 yıl bu adaya hakim olmuş Müslüman Arapların başına Emir unvanıyla vali atamış olması büyük bir saygınlığın işaretiydi. Bununla birlikte Vali Peter de Decon Arapça'yı bir Arap kadar iyi biliyor ve konuşuyordu.²³⁷ Roger Arapçayı da resmi dil olarak ilan etti. Belde yönetimlerini idare etmek üzere kaid (kadı) ismi verdiği idarecileri görevlendirdi. Ayrıca bastırmış olduğu

²³² Cardini, *Avrupa ve İslam*, 2004, 47.

²³³ Ahmad, *A History Of Islamic Sicily*, 67.

²³⁴ İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n-Nihaye*, çev. Mehmet Keskin (İstanbul: Çağrı Yayınları, ts.), 12/275; Hitti, *Siyâsî ve Kültürel İslam Tarihi*, 965.

²³⁵ Metcalfe, *The Muslims of Medieval Italy*, 99.

²³⁶ Baldoli, *İtalya Tarihi*, 59.

²³⁷ Şahin, *Normanlar Döneminde Sicilya Adası (11-12. Yüzyıllar)*, 64.

paraların üzerine de Saf Suresi 9. Ayetini “*huvellezi ersele resûlehu bi'l-hudâ ve dini'l-hakki liyuzhirehu 'ala'd-dini kullihi velev kerihe'l-müşrikûn*” yazdırttı.²³⁸

Roger, Müslümanların ağırlıkta olduğu adayı yönetirken adil davranışı ve özgürlükçü görüşüyle ilgili iki tarihçi Guglielmo di Puglia ve Malaterra “*Roger Palermo'yu ele geçirdiğinde, Müslümanlara eziyet etmeyeceğine ve hiç kimsenin dinini değiştirmeye zorlamayacağına dair söz verdi*” olarak aktarır.²³⁹ İdrisî de bu iki tarihçinin verdiği bilgiyi onaylar ve şöyle söyler: “*Roger halkı arasında adil davrandı. Dinlerine dokunmadı, mallarına, canlarına, ailelerine, çocuklarına aman verdi. Hayatı boyunca böyle davrandı.*”²⁴⁰ Guglielmo di Puglia ve Malaterra ile İdrisî'nin bu cümleleri Roger'ın bir istilacı gibi değil büyük bir olgunluk ve özveri içinde hareket etmiş bir lider imajı sunuyordu. Roger'ın Müslümanlara karşı sergilemiş olduğu bu tavır kendisinden sonra gelecek kontları da etkileyecek ve bölgede uzun süre İslam kültürü etkisini gösterecekti. Bu dönemlerde ortaya çıkmış olan haçlı ruhuna rağmen, Roger'ın Müslümanlara bu kadar adil ve özgürlükçü yaklaşımı; Sicilya ve İtalya'da ortaya çıkan Norman istilalarıyla, Anadolu'dan Kudüs'e yönelik olan Haçlı saldırılarından farklı olduğunu ortaya koymaktadır.

Roger hayatı boyunca bu siyasetle ilerlemişti. Uygulamış olduğu bu siyasetin bir sebebi vardı. Norman ikta sahipleri itaatten çıkıp, sorun çıkarmaya başladıklarında Roger Müslümanlardan destek almayı planlamaktaydı. Çünkü Normanların karakter özelliklerini iyi bilmekte ve ikta sistemi uygulanan tüm Avrupa'da olduğu gibi benzer sorunları kendisinin de yaşayacağını öngörmekteydi. Bu yüzden Müslümanlardan oluşan sadık bir halk her zaman onu güvende hissettirmekteydi.²⁴¹ Böylece de ordusunun askeri birliklerini Müslümanlardan oluşturmuştu. Ordunun kullanacağı askeri malzemeleri de Müslümanlar ürettiyordu.²⁴² Müslümanların geliştirmiş olduğu ilim ve irfanı himayesi altına almış ve çevresini doğulu müneccimler, tıpçılar, felsefeciler ile donatmıştı. Hıristiyan olmayan halka da kendi dinlerini yaşayabilecekleri özgür bir alan oluşturmuştu.²⁴³

2.3.2. Apulia düklüğü (1085-1127)

İtalya'nın doğusundaki Apulia Dükü Robert Guiscard'ın 1085 yılında ölmesi üzerine yerine kimin geçeceği tartışma konusu olmuştur. Normanların büyük şefi vefat etmiş ve onunla birlikte mücadele veren, Güney İtalya ve Sicilya'nın alınmasında etkili isim olan kardeşi Roger yerine geçebilecek tek isim gibi duruyordu. Fakat bu süreçte Robert Guiscard'ın iki oğlu da bu makama talipti. Bohemond da babasının yanında her savaşa katılmış, donanım ve askeri

²³⁸ Moreno, “Sicilya'da Müslümanlar”, 185; Altan, *İslam Tarihinde Sicilya Adası'nın Yeri*, 86.

²³⁹ Moreno, “Sicilya'da Müslümanlar”, 183.

²⁴⁰ İdrisî, *Kadim Dünya Coğrafyası*, 61.

²⁴¹ Moreno, “Sicilya'da Müslümanlar”, 183-184.

²⁴² Mehmet Azimli, “Sicilya'daki İslam Medeniyeti'nin Avrupa'ya Etkileri”, *Marife Dergisi* 2 (2009), 70.

²⁴³ Hitti, *Siyâsî ve Kültürel İslam Tarihi*, 966.

becerileri ile babasını kendisine hayran bırakan bir isim olmuştur. Bu yüzden Roger'ın karşısında güçlü bir rakip olarak Bohemond da yer almaktaydı.

Bu makama talip diğer isim ise Bohemond'un üvey kardeşi Roger Borsa idi. Roger Borsa ilk etapta diğer iki isme rakip olabilecek bir isim değildi. Fakat annesi bu seçimde etkili bir isim oldu. Roger'ın annesi Lombard soyundan gelmekteydi. Bu seçimde Lombardların da desteğini alan anne Sichelgaita, oğlunu Apulia dükü olarak tahtın başına geçirdi. Bundan sonra Rober Guiscard döneminde olduğu gibi Normanlar arasında birlik ve beraberliğin olması pek mümkün gözüküyordu. Çünkü artık bu seçimle diğer iki isim kendi yollarını seçecekti.

Kont Roger, Apulia dükü olan yeğeni için bir bağlılık sergilemedi. Kendisi kadar bilgi ve donanımı yoktu. Ayrıca yeni dükün anne tarafından Lombard olması Roger'ın yeğenin egemenliği altına girmesini engelliyordu. Böylece Apulia Dükü altında yer alan Sicilya'yı özerk olarak ilan etmiş ve 1085 tarihi itibarıyla Normanlar artık iki ayrı kontluğa bölünmüştü. Roger Borsa ise amcasının tıpkı babasının zamanında olduğu gibi Sicilya'nın Apulia Dükünü tanımasını ve kendisine bağlı hareket etmesini istedi. Karşılığında da Calabria'da yer alan bazı kaleleri hediye etti. Bu talep karşısında amca Roger yeğenin egemenliği altına girmese de tanıdığını beyan etti.²⁴⁴

Bohemond ise kendisine karşı Roger Borsa'nın seçilmesi üzerine, Norman Prensi olarak Haçlı Seferlerine katıldı ve Antakya Haçlı Devleti'nin başına geçti. Üvey kardeşi Roger Borsa'nın iktidarını tanımadığını açıkladı. 1087 yılında Apulia Dükü'ne Amalfi tarafından ayaklanmalar başladı. Bu isyanlarla mücadele etmekte güçlük çeken Roger Borsa, kardeşi Bohemond'a Bari'den Brindisi'ye kadar olan toprakları tımar olarak verdi. Çünkü Roger Borsa sahip olduğu toprakları korumakta güçlük çekiyordu.²⁴⁵

Avrupa'da Haçlılara büyük bir ilgi ve katılım olmasına rağmen I. Roger adadaki politikası gereğince Haçlı Seferlerine katılmayı reddetti.²⁴⁶ Yönetmiş olduğu adada Müslüman Arapları kışkırtacak hiçbir olaya müdahil olmak istemiyordu. Ceneviz ve Pisa'nın Mehdiyye'ye düzenledikleri sefere davet almış olmasına rağmen kabul etmedi. İbnü'l-Esir de bu olayı şu cümleleriyle belirtmiştir: *"Eğer Müslümanlara karşı kutsal savaşa girmeye kesin olarak karar verdiyseniz, ben Kudüs'ün zaptını buna tercih ederim. Böylece Kudüs'ü onların elinden kurtarmış olursunuz ki, bu sizin için iftihar vesilesi olur. Ancak İfrikkiye'ye gelince oranın halkıyla aramızda yemin şartları vardır."*²⁴⁷

I. Roger 1101 yılında vefat etti. Roger'ın iki erkek çocuğu vardı. Normanlarda uygulanan iktidarı sistemi nedeniyle büyük oğlu, Roger'ın yerini aldı. Fakat bu çocuklar idareyi ele alacak yaşta

²⁴⁴ Le Baron Bazancourt, *Histoire de la Sicilie Sous la Domination des Normands* (Paris: Librairie Damyot, 1846), 32-35; Şahin, *Normanlar Döneminde Sicilya Adası (11-12. Yüzyıllar)*, 73.

²⁴⁵ Ahmad, *A History Of İslamic Sicily*, 54.

²⁴⁶ Jacques Le Goff, *Avrupa'nın Doğuşu*, çev. Timuçin Binder (İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2008), 88.

²⁴⁷ İbnü'l-Esir, *İslâm Tarihi El-Kâmil Fi't-Târîh Tercümesi*, 1991, 10./228.

olmadıkları için bunlara anneleri naiplik yaptı. Sicilya ve Güney İtalya'da yer alan Calabria bölgesini Roger'ın eşi Adelaide yönetti. Kontes Adelaide ilk önce büyük oğlu Simon adına naiplik yaptı. Fakat 1105'de Simon'un ölmesi üzerine diğer oğlu adına 6 yıl boyunca naiplik yapmaya başladı. 26 yaşında karışık bir bölgeyi başarılı bir şekilde yönetmiş olan bu soylu kadın, 1111 yılında oğlu II. Roger'a makamı teslim etti.²⁴⁸

Aynı dönemde Apulia'da hakim olan Roger Borsa'nın vefatı üzerine oğlu William geçti. Fakat William'ın da yaşı küçük olduğu için annesi Alaine naiplik yaptı. Alaine'nin naipliği döneminde Papa'nın da V.Heinrich tarafından esir alınması nedeniyle, bölgede merkezi otorite zayıflamış ve Bari kenti iç çekişme yaşıyordu. 1115 tarihleri arasında Bari'de Normanları destekleyenler ile Norman karşıtı gruplar tarafından iç karışıklara maruz kalmıştı. Bu nedenle Bari'de Constance'ın üstünlüğü tanınmadı. Bari'ye yeni yönetici olarak Grimoald Alferanites geçti. 1118 yılından 1123 yılına kadar Grimoald kendisini "Aziz Nikolas ve tanrının bir lütfu olan hükümdar" olarak tanımladı.²⁴⁹

2.3.3. II. Roger (1118-1154)

II. Roger yönünü ilk olarak Güney İtalya ve Kuzey Afrika topraklarına çevirdi. Güney İtalya'da iktidar mücadelesi sorunu vardı. Güney İtalya topraklarını ele geçirerek Normanları tek çatı altında toplamayı amaçlıyordu. Fakat İtalya'da baş gösteren isyanlar Roger'ı bir hayli yormuş olsa da başarılı bir mücadele sergilemişti. Apulia'daki isyanı bastırdıktan sonra Bari şehrini hem kara hem de denizden olmak üzere kuşatmış ve ele geçirmişti. Nitekim Reggio'dan itibaren Bari ve Napoli'yi, Güney İtalya topraklarını Sicilya'ya katmayı başarmıştı. Askeri olarak vermiş olduğu mücadelenin yanında diplomasiye daha çok önem vermiş ve işlerini ılımlı bir politika izleyerek yürütmeye çalışmıştı. 1130 yılında II. Roger Krallık tacını takmayı başarmış ve tıpkı babası gibi tüm savaşlarda ordusuna Müslümanları dahil ederek birlikte hareket etmişti.²⁵⁰

Avrupa'nın bilimsel alanda ilerlemesinde etkili olan II. Roger'ın İslam uygarlığını iyi kavramış ve etkili bir şekilde bunu kullanmış olması önemlidir. Özellikle Sicilya'da Arapça eserlerin Latinceye çevrilmesi yönündeki hareketi daha sonra yaşanacak olan yoğun tercümelemlerin altyapısını hazırlamıştır.²⁵¹ Ağlebî ve Kelbîlerden adaya miras olarak kalan sağlam bir idari düzen vardır ve II. Roger bunları kullanmıştır. Örneğin; bir divan kurmuş ve divanları Arapça olarak tutturmuştur. Arapları yüksek mevkilere atayarak tecrübelerinden faydalanmıştır. Elbise ve üniformalarda bir Arap meliklerinin giydiği giysilerin izleri görülmüştür. Halifeler

²⁴⁸ Moreno, "Sicilya'da Müslümanlar", 185; Şahin, *Normanlar Döneminde Sicilya Adası (11-12. Yüzyıllar)*, 79.

²⁴⁹ Le Goff, *Avrupa'nın Doğuşu*, 88; Gizem Musul, *Norman İdarecileri II. Roger Yönetiminde Sicilya Adası (1095-1154)* (Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, ts.), 33.

²⁵⁰ Moreno, "Sicilya'da Müslümanlar", 185.

²⁵¹ Eyüp Öztürk, "İslam Medeniyetinin Dünya Medeniyet ve Bilimine Katkısı", *İslam Medeniyeti Tarihi* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 253.

gibi Muizz Billah lakabını kullanmış ve Arapça yazıların işlendiği tıraz kullanmaya başlamıştır. Palermo'da inşa ettirdiği "San Giovanni degli Eremiti" manastırının da Müslümanların mescidine benzediği görülmektedir. Bu durum Roger'ın Müslüman Arap sanatına da ilgili duyduğunu göstermektedir. Ayrıca Arap şiirine de ilgisi olduğu bilinmektedir. Zira Sarayında, Arapça bir dille kendisini öven kasideler söyletmiştir.²⁵²

II. Roger coğrafyaya özel bir ilgi duyuyordu. Yunanca ve Arapça coğrafi eserler kendisine yetmiyordu. Bu nedenle dönemin önde gelen ismi İdrisî, Roger tarafından davet almıştı. Kendisine "Eğer Müslümanlar arasında yaşarsan, kralları seni öldürmenin bir yolunu bulacaktır, ama eğer benimle kalırsan güvende olursun" diyerek İdrisî'yi ikna etmiş ve Palermo'daki sarayında ağırlamıştır.²⁵³

İdrisî'nin coğrafya kitapları ve haritaları, devrinin en önde gelen bilimsel çalışmalarıydı. Batlamiyus haritacılığını esas almış ve dünyanın yuvarlak/daire olduğu ilkesini benimsediğinden kuzey ve güney uç bölgelerini sferik dünya tasavvuruna göre belirlemişti. Coğrafi bilgisi ayrıntılı gözlemlere ve farklı yerlerden gelen seyyahların, bilim insanlarının verdiği bilgilere dayanmaktaydı. "Nüzbetü'l-müştâk fi'htirâkı'l-âfâk" adlı eseri dünya tarihi açısından önem arz etmekteydi ve bu eserini Roger'ın yanında kaleme almıştı. Bundan dolayı esere "Roger'ın Kitabı" da denilmektedir. İdrisî'nin diğer bir çalışması da Tabula Rogeriana olarak isimlendirilen yuvarlak ve gümüş olarak hazırlanmış olan dünya haritasıydı. Bu harita 70 bölümden oluşan ve farklı iklimleri konu almaktaydı. Ancak 1160 yılında çıkan bir isyan sonucunda, isyancılar tarafından parçalanarak paylaşılmıştı. Bu eserden sonra İdrisî'nin Norman Kralı I. William'a yazmış olduğu "Ravzu'l-üns ve nüzhetü'n-nefs" isimli coğrafi eserinin varlığı rivayet edilse de günümüze ulaşan bir eser değildir. Her ne kadar esere ulaşmasak da bu eser bize İdrisî'nin yapmış olduğu bilimsel çalışmaların evrensel olduğunu ve çalışmalarını farklı Norman idarecilerin himayesi altında yaptığını gösteren bir delildir.²⁵⁴

Norman kralları sadece Sicilya Adasında değil, Güney İtalya'ya da hakim oldukları için İslam kültürünü İtalya yarımadasına ve hatta Avrupa içlerine kadar götürmüşlerdir. Normanlar bu kültür geçişinde bir nevi köprü vazifesi görmüşlerdir.²⁵⁵ Hıristiyan olmalarına rağmen İslami kültürün etkisinde kalarak, İslami hayat tarzını benimsemişler ve mimari, sanat, kılık kıyafet, ordu yapılanması gibi birçok alanda göze çarpan yansımalar sergilemişlerdir.²⁵⁶ Norman krallar hicri tarihi olan, Arapça ibareler taşıyan paralar bastırmışlardır.²⁵⁷ II. Roger

²⁵² Moreno, "Sicilya'da Müslümanlar", 186.

²⁵³ John Freely, *Işık Doğu'dan Yükselir "İslam Biliminin Batı Dünyasının Şekillenmesine Katkıları*, çev. Gül Çağalı Güven (İstanbul: Doğan Kitap Yayıncılık, 2014), 168.

²⁵⁴ İbrahim Kalın, *Ben, Öteki ve Ötesi - İslâm-Batı İlişkileri Tarihine Giriş* - (İstanbul: İnsan Yayınları, 2016), 144-146.

²⁵⁵ Hitti, *Siyâsî ve Kültürel İslam Tarihi*, 975.

²⁵⁶ İbrahim Sarıçam - Seyfettin Erşahin, *İslam Medeniyeti Tarihi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 247.

²⁵⁷ Lewis, *Tarihte Araçlar*, 161.

zamanından kalma en eski madeni paranın üzerinde Arap rakamları ve yazıların olduğunu görmekteyiz.²⁵⁸

II. Roger'ın boğmaca²⁵⁹ nedeniyle ölümünün ardından yerine geçen oğlu I. William (1154-1166) ve bunun da oğlu II. William dönemleri II. Roger kadar başarılı bir siyasi politika izleyemedi. Hatta Willam'ın tahta geçmesinin akabinde II. Roger'ın ihtişamının kaybolduğu görülmektedir.²⁶⁰ William'ın Müslümanlarla arası iyiydi. Onları gözetir, kültürlerini önemserdi. Ancak ikta sahipleri, Müslümanların elindeki toprakları, Hıristiyan topraklarıdır bahanesiyle ellerinden almak için ayaklanma çıkardı. Bu ayaklanmada Müslümanlar zafer kazandı. Ardından İfrikkiye'de hakim olunan yerler William'ın elinden çıktı ve daha sonra da vefat etti. I. William Müslümanlar tarafından sevilen bir kraldı. Cenazesinde de bu samimiyet gözlemlendi ve Müslüman kadınlar ağlamışlardı.²⁶¹

2.3.4. II. William (1171-1189)

I. William'ın ölümünden sonra oğlu II. William'ın yaşı küçük olduğu için 1171 yılına kadar annesi Navarelli Margeret yönetimin başına geçti. II. William tahtın başına geçtiği zaman ise ilk iş olarak Cenova ve Venedik ile anlaşmalar yaptı. İngiltere kralı II. Henry'nin kızı ile evliliği, Papa III. Alexander ve Bizans imparatoru Manuel Komnenos ile iyi ilişkiler içinde olması Avrupa siyasetinde II. William'ı önemli konumlara taşıdı.²⁶² Müslümanlarla ilişkisini de II. William, babasından aldığı siyaseti ve aynen devam ettirdi. Doktor ve astrologlarını Müslümanlardan seçti. Saraydaki baş aşçısı Müslümandı ve hassa ordusunun başına da Müslüman bir kumandan getirdi. Bu ordu aynı zamanda Müslüman askerlerden oluşuyordu. Sarayın yüksek dereceli memurları, vezir ve mabeyncileri de Müslümanlardandı.²⁶³ Kral William'ın Müslümanlara güveni tamdı. Önemli işlerde onları görevlendirmekte ve sırlarını onlarla paylaşmaktaydı. Hizmetinde yer alan zenci köleler bulunmaktaydı. Vezirleri ve bekçileri Müslüman gençlerden oluşmakta ve bu gençler ülkeyi yönetmekteydi. Bu yöneticilerin zarafeti ve zindelikleri ülkeye yansımıştı. Değerli giysiler ve güzel bineklere sahiptiler. William'ın cariyelerinin hepsi de Müslümandı. Bunun nedeni Müslüman cariyelerin Hıristiyan kadınları, Kraldan gizli olarak Müslüman yapmış olmalarıydı.²⁶⁴

²⁵⁸ Hitti, *Siyâsî ve Kültürel İslam Tarihi*, 967.

²⁵⁹ İbnü'l-Esir, *İslâm Tarihi El-Kâmil Fi't-Târîh Tercümesi*, çev. Abdülkerim Özeydin (İstanbul: Bahar Yayınları, 1991), 11/168.

²⁶⁰ Hugo Falcandus, *The History of the Tyrants of Sicily By "Hugo Falcandus" 1154-69*, çev. Graham A. Loud - Thomas Wiedemaan (New York: Manchester University Press, 1998), 59.

²⁶¹ Moreno, "Sicilya'da Müslümanlar", 187.

²⁶² Şen, *Normanların Güney İtalya ve Sicilya'yı Fetihleri, 1059-1130*, 139.

²⁶³ Sigrid Hunke, *Avrupa'nın Üzerine Doğan İslam Güneşi*, çev. Servet Sezgin (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1997), 307.

²⁶⁴ İbn Cübeyr, *Endülüsten Kutsal Topraklara*, 243.

II. William Arap mimari yapısını kendi binalarına uyguladı. Arap kasideleri ve müziğini de dinlemekten zevk alırdı. Arapça okuyor ve yazıyor olması da bu konularda ilgisini artıran nedenler arasındaydı. İslam kültürü Norman Krallar tarafından yaşatılıyordu. Kralların bu tutumu Sicilya ve İtalya’da iki medeniyeti birleştiriyordu.²⁶⁵ İtalyan şair Dante’nin eserlerinde ahiret hayatına dair yapmış olduğu tasvirler doğu kökenli düşünce ve duygulardan beslenmiş olduğu buna kanıttır. Arapça eserlerden aktarım yapmıştır demesek de Avrupalıların benimsemiş olduğu ilim ve irfanın, Dante’nin eliyle çekilip çıkarılmış ve eserine konu edilmiştir. Bu tesir sanatta olduğu kadar ilim ve edebiyatta da açık ve net görülür.²⁶⁶

II. William’ın Müslümanlarla arasındaki ilişkiyi İbn Cübeyr yaşadığı bir olay üzerinden duyduğu hayranlığı eserinde dile getirir. İbn Cübeyr 1184 yılında Endülüs’e doğru yol alırken Sicilya’nın kuzey kıyılarından geçen bir gemide iken şiddetli bir fırtına sonucu Messina Boğazı’nda gemi batmaya başlar. Bu olayda İbn Cübeyr canını, Sicilya halkının yardımıyla kurtarır. İbn Cübeyr, bu felaket anında Sicilya Kralı II. William’ın da orada olduğunu söyleyerek, Kralın gemideki Müslümanların kurtulması için ne kadar çaba sarf ettiğini hayranlıkla ifade eder. Bu kaza nedeniyle Sicilya’da zamanını geçiren İbn Cübeyr, ada hakkında da detaylı bilgiler aktarır. Sicilya’da çok sayıda Müslüman nüfusunun olduğuna, rahatlıkla çarşı ve pazarlarda ticaret yapabildiklerine, adanın önemli ve büyük kentlerinde yaşayıp, köylerde ziraatla ilgilenenlerin olduğuna, hatta başkent Palermo’da birçok camiinin varlığına şahit olduğunu aktarır.²⁶⁷

İbn Cübeyr’in tanık olduğu bu dönem, Normanların adayı ele geçirmesinden neredeyse yüz yıl sonraya denk gelir. Geçen bu zamana rağmen I.Roger’ın, Güney İtalya ve Sicilya Müslümanlarına tanımış olduğu özgür hayatın devam ettiğini kanıtlar niteliktedir. Müslüman halkın da Sicilya Krallığı’nda önemli yerlerinin olduğuna ispattır. Aynı dönemde Avrupa’da oluşturulan Haçlı ruhunun aksine Sicilya’da varlığını özgür bir biçimde sergileyen Müslümanlar, birlikte yaşamının en güzel örneğini sergilemişlerdir. Bu bağnazlık ve zulümden geri durmayı başarmış olan Norman Kralları, sahip oldukları anlayış ve kültürleri ile ülkelerinde emniyeti sağlayabilmişlerdir. Bundan dolayı da Hıristiyan olmalarına rağmen Norman Kralları hem Sicilya’da hem İtalya’da hem de farklı ülkelerdeki Müslümanlar tarafından hayranlık ve minnetle anılmışlardır.²⁶⁸

²⁶⁵ Moreno, “Sicilya’da Müslümanlar”, 188.

²⁶⁶ Hitti, *Siyâsî ve Kültürel İslam Tarihi*, 975.

²⁶⁷ İbn Cübeyr, *Endülüsten Kutsal Topraklara*, 249.

²⁶⁸ Moreno, “Sicilya’da Müslümanlar”, 188.

2.3.5. II. Friedrich (1194-1250)

II. Roger'ın torunu olan Hohenstaufen'li II. Frederic hem Sicilya'yı hem de Almanya'yı idaresi altında almış olmasının yanında Kudüs Kralı unvanına da sahip olmuştur. II. Friedrich yedi yaşından 12 yaşına kadar Palermo'da büyümüş, Latince ve Yunanca bildiği gibi burada Arapça ve Sicilya dilini de konuşarak yetiştirilmiştir. Henüz 14 yaşında imparator koltuğuna oturduğu zaman Sicilyateyn Krallığı'na odaklanarak "vaftiz olmuş sultanlar" olarak tanındı.²⁶⁹ 1220 yılında "Mukaddes Roma-Germen İmparatoru" unvanının yanı sıra 1225'de Brienne'li İsabella ile yapmış olduğu evlilik neticesi ile bu unvanı almıştı. Bu nedenle de Hıristiyan dünyasının en yüksek mülki ve siyasi yetkisini üzerine almış oldu.²⁷⁰ Sicilyalı Norman bir anneye sahip olan II. Friedrich kendisini Güney İtalya ve Sicilya'ya ait hissediyordu. İtalya'nın farklı bölgelerindeki şairleri Sicilya'ya davet ediyor ve sarayında ağırlıyordu. Hatta daha sonraki dönemde Dante de Sicilya'daki bu sarayda faaliyet gösteren ulusal edebiyat ve dilbilim çalışmalarının önemine vurgu yaptı.²⁷¹ 1230-1266 yıllarında etkin olan "Sicilya Ekolü", yaklaşık 25 şairden meydana geliyordu. Bunlar arasında Giacomo da Lentini, Rinaldo d'Aquino, Giacomino Pugliese, Stefano Protonotaro, Pier delle Vigve ve Dante gibi önemli isimler yer alıyordu. Haçlı Seferleri sonunda (1208-1229) Güney Fransadaki sarayların yok olması nedeniyle, İtalya'ya göç eden çok sayıda şairin "Provence Şiirleri", Sicilya Ekolü'nü etkilemişti. II. Friedrich iki kültürün kaynaşması yönünde büyük etkiye sahipti. Sicilyalı şairler; Provence şiirindeki gibi 11'li hece ölçüsünü kullanmaktaydı fakat daha az kurallı ve farklı pek çok ritme sahipti. Ayrıca günlük olaylar, siyasi göndermeler şiirlerinin konusu değildi. Sicilya Ekolü daha çok doğa ve aşk üzerine şiirleri konu alıyordu. Sicilya şiiri zamanla Toskana ve Bologna'ya kadar yayıldı.²⁷²

Adada ve Güney İtalya'da İslam kültürünün ağırlığını hisseden Friedrich, Müslüman bilginlerin eserlerini Latinceye çevirtti. 1224 yılında Napoli'de kurmuş olduğu Üniversite'de İslam kültürünü ve ilmini Batı'ya tanıtmaya vesile oldu. Üniversitenin kütüphanesinde yer alan kitapların çoğu Arapça eserlerden yapılmış çevirilerdir.²⁷³ Özellikle bu dönemde İbn Rüşd'ün görüşlerinin benimsenmesi ve Aristo'ya yapmış olduğu şerhlerin, II. Friedrich'in sarayında astrolog olarak çalışan Micheal Scott tarafından Latinceye tercüme edilmesiyle ortaya çıkan İbnrüşdcülük (Avorizm) akımı baş gösterdi.²⁷⁴ Öyle ki Aristo ve İbn Rüşd'ün eserleri başta olmak üzere Arapça eserlerin tercümeleri ile eğitim veren Napoli Üniversitesinde de büyük

²⁶⁹ Freely, *Işık Doğ'u'dan Yükselir "İslam Biliminin Batı Dünyasının Şekillenmesine Katkıları*, 168.

²⁷⁰ Hitti, *Siyâsî ve Kültürel İslam Tarihi*, 970.

²⁷¹ Baldoli, *İtalya Tarihi*, 66.

²⁷² Baldoli, *İtalya Tarihi*, 69.

²⁷³ Moreno, "Sicilya'da Müslümanlar", 192.

²⁷⁴ Abdurrahman Bedevî, *Batı Düşüncesinin Oluşumunda İslâm'ın Rolü* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2002), 35.

ilmi faaliyetler görüldü. Böylece İtalya'da kendini gösteren Rönesans hareketinin başlamasına sebep olan ilk adım atılmış oldu.²⁷⁵

Friedrich'in mektuplaştığı ilim insanı ünlü matematikçi Leonardo Fibonacci'ydi ve Leonarda kare sayıları üzerine *Liber quadratorum*'u Friedrich'e ithaf etmişti. Bunun yanı sıra Friedrich'in ilgi duyduğu diğer bir alan ise avcılıktı. Yırtıcı kuşlarla avcılık yapmak üzerine "Kuşlarla Birlikte Avlanma" isimli kitabı mevcuttur.²⁷⁶ Şahinleri avcılıkta kullanarak avlanma tekniği Müslümanların uygulamış olduğu bir yöntemdir ve bunu II. Friedrich de benimsemiş ve uygulamıştır.²⁷⁷

Müslümanların askeri alanda ve özellikle araç-gereç üretiminde ileri düzeyde olmaları nedeniyle II. Friedrich onlardan faydalanmıştı. Mancınık, kılıç, zehirli ok, ateş püskürten silahlar, Müslümanların üretmiş olduğu en değerli mühimmatlardı. Bu nedenle de Friedrich'in ordusu Luceralı Müslüman okçulardan oluşmaktaydı. Öyle ki bu ordu 1228'de Haçlı Seferinde yer alacaktı. Bu ordunun seferde yer almasına şaşırılmaması gerekir. Müslüman Arapların ada içinde çıkarmış olduğu isyanlar nedeniyle hayatlarını bağışlayan Friedrich onları Lucera'ya sürgün etmişti. İmparatorun Müslümanlara karşı göstermiş olduğu bu müsamaha, kendisine karşı büyük bir sadakat beslemelerine neden oldu. Bu insanlar kendi silahını kendisi üreten, paralı asker olmayan hatta savaş için kullanacakları binekleri bile kendileri besleyen gönüllü orduydular. Sadece orduda görev alabilecek sayıları da 20.000 kadardı. Lucera şehrinde imparatora sadakatle bağlı olan bu insanlar Friedrich'in en büyük düşmanı Papa'ya karşı bile onu koruyordu. Lucera'nın stratejik konumu ve Roma'ya yakın olması, adaya yapılacak olası saldırıları da önlüyordu.²⁷⁸

Friedrich Kuzey İtalya komünleri üzerindeki nüfuzunu artırması için 1237'de aralarında çıkan çatışmada komünlere karşı galibiyet kazandı. Fakat 1248'deki Parma muharebesi ile Friedrich'in kazanmış olduğu zaferin intikamı alındı. Bu muharebede Friedrich ordusunda bulunan hazine, papalık desteğini alan isyancıların eline geçti ve burada Friedrich ordusu büyük bir hezimetle uğradı. Bu olayla İtalya'da ayaklanmış olan komünlere ve papaya karşı Friedrich'in gücü kalmamıştı. Bu olaydan iki yıl sonra da (1250) Friedrich'in vefatı gerçekleşti.²⁷⁹ II. Friedrich döneminde Lucera Müslümanlarına karşı büyük bir öfke vardı. Çünkü Norman Kral Müslümanları bir şehirde korumaya alarak Hıristiyanlara ihanet etmiş gibi algılanıyordu. Bu öfkelerini, II. Friedrich'in tedbirleri sayesinde eyleme dökememişlerdi. Ölümünden sonra yerine geçen oğlu Manfred çok sayıda Müslümanı hizmetine alsada da zayıflamış olan Hohenstafen Hanedanı (II. Friedrich'in mensubu olduğu hanedan) İtalya

²⁷⁵ Sarıçam - Erşahin, *İslam Medeniyeti Tarihi*, 247.

²⁷⁶ Freely, *Işık Doğu'dan Yükselir "İslam Biliminin Batı Dünyasının Şekillenmesine Katkıları*, 169.

²⁷⁷ Bedevî, *Batı Düşüncesinin Oluşumunda İslâm'ın Rolü*, 44.

²⁷⁸ Hunke, *Avrupa'nın Üzerine Doğan İslam Güneşi*, 320-321; Moreno, "Sicilya'da Müslümanlar", 191; Yusuf Yıldız, "15. Yüzyıla Kadar Sicilya ve İtalya'da Müslümanlar", *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 40 (Mayıs 2017), 80.

²⁷⁹ Baldoli, *İtalya Tarihi*, 66.

Müslümanları için sonun geldiğini gösteriyordu. Yine de Manfred, Hermann isimli bilgini sarayına davet ederek Aristo'nun Arapça'ya çevrilen bir eserini Latinceye tercüme ettirmiş, ayrıca Apulia'da şeref misafiri olarak Memlük elçisini ağırlamıştır.²⁸⁰

Manfred'in de Benevent Savaşında (1266) ölmesi üzerine Müslümanlar baskılara maruz kalmıştır. 1300'de Anjou'lu Charles'in (Sicilya Kralı) Lucera'daki bütün camilerin yıkılmasını ve burada yaşayan Müslümanların din değiştirmelerini, karşı çıkılması halinde öldürülmelerini istemesi üzerine²⁸¹ İtalya'da neredeyse yok konumunda olan Müslümanlar artık Sicilya'da da yaşayamaz hale gelmiş ve 400 yıl süren varlıkları sona ermiştir.²⁸² Bu olayla Müslümanlar biranda yok olmamışlardır. Birçok Müslüman öldürülmüş, bir kısmı kaçmış, bir kısmı asimile olmuşsa da 15. Yy.'a kadar Apulia'da kimliğini korumuş Müslümanlar vardır.²⁸³

²⁸⁰ Yıldız, "15. Yüzyıla Kadar Sicilya ve İtalya'da Müslümanlar", 83.

²⁸¹ Ball, *Arabistan'dan Öteye: Fenikeliler, Araplar ve Avrupa'nın Keşfi*, 215.

²⁸² Karlığa, *İslam Düşüncesi'nin Batı Düşüncesi'ne Etkisi*, 170.

²⁸³ Yıldız, "15. Yüzyıla Kadar Sicilya ve İtalya'da Müslümanlar", 84.

3. BÖLÜM

MEDENİYETE KATKILAR

İslam Medeniyetinin gelişmesinde Suriye ve Mısır'ın fethi önem teşkil etmektedir. Çünkü buralar antik dünya uygarlıklarının geçiş güzergahında yer almakta ve bölgenin gelenekleri gelişerek devam ettirilmektedir. Arapça'ya çevrilen Felsefe, Astronomi, Matematik, Tıp ve Kimya (Simya) eserleri, I. Yezit'in oğlu Halid tarafından Mısırdan getirilen bilginler tarafından tercüme yapılmıştır. Bunun yanı sıra İran ve Maveraünnehir'in Buhara ve Semerkant da doğunun kültürü kendisini göstermiş ve İslam topraklarına geçişi sağlanmıştır. Buralarda gelişme gösteren bilim ve felsefe Akdeniz'in farklı bölgelerine ulaştırılmıştır.²⁸⁴

Müslümanların fetihlerindeki amaçlarından biri Gayri Müslimlerin bilim ve sanatlarını da sahiplenip kullanmışlar ve bilimsel kurumlara ilgiyle yaklaşmışlardır. Gayeleri yararlı gördükleri her şeyi alıp kullanmak ve İslam topraklarına yaymaktır. Kurulan imparatorluğu yönetebilmeleri için de bu anlayış ve çaba gereklidir.²⁸⁵

Sicilya adası ve Güney İtalya'nın İslamlaşması IX. Yüzyılda başlamıştır. Bizans ve Fatımîler arasında yaşanan çatışmalar arasında yaklaşık 250 yıl Müslümanların siyasi hakimiyetleri 250 yıl sürmüş olsa da kültürleri 400 yıl varlık göstermiştir.²⁸⁶ Hatta Hıristiyan hakimiyetine yani Normanlara geçtikten sonra İslam kültürü daha yüksek düzeye erişmiş ve Arapça resmi dil olarak uzun süre kullanılmıştır.²⁸⁷

Müslüman Araplar Sicilya adasını fethettikten sonra buraya birçok yenilik getirdiler ve zamanla Güney İtalya'ya bu yenilikler ulaştırıldı. Açıkçası Müslüman Arapların medeniyetleri hakim oldukları dönemde değil tam tersi ellerinden çıktığı zamanda yayılmaya başladı. Normanların İslam'a tolerans ve ilgi göstermeleri İslam Medeniyetinin buralarda ve daha sonra bütün Avrupa'da filizlenmesine katkı sağladı. Müslüman Arapların da hakimiyetleri sırasında Hıristiyan halka geniş bir serbestlik tanınması ve vergilerini hafifletmesi halklar arasındaki ilişkiyi etkiledi. Sicilya emirleri için lüks saraylar, köşkler inşa ettirildi. Sadece Palermo'da 300 adet cami yaptırıldı. Böylelikle İslam mimari sanatları bölgede varlıklarını gösterdi.²⁸⁸

Bölgede İslamiyet'in benimsenmesi ile İslam Hukuku, Roma Hukuku'nun yerini almıştır. Arapça da Yunanca ve Latincenin yerine geçmiştir.²⁸⁹ Fetih ve ticaret yolları ile gelir elde ederken kırsal ve kentsel büyüme gerçekleşmiştir. Böylelikle ülke ekonomisi büyük bir ivme kazanmıştır. Tarımsal etkinliği artırmak için yelpazeli sulama kanalları ve rezervuarlar inşa

²⁸⁴ Kaya, *Ağlebî Devleti ve Akdeniz'deki Faaliyetleri (809-909)*, 73.

²⁸⁵ Pirenne, *Hz. Muhammed ve Charlemagne*, 174.

²⁸⁶ Tez, *İslam'ın Batı Cephesi*, 106; Akyer, *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, 5961.

²⁸⁷ W. Barthold, *İslam Medeniyeti Tarihi*, çev. M. Fuad Köprülü (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1984), 17-18.

²⁸⁸ Sarıçam - Erşahin, *İslam Medeniyeti Tarihi*, 246.

²⁸⁹ Pirenne, *Hz. Muhammed ve Charlemagne*, 175.

ettirmişlerdir. Kentsel yerleşimlerde artan nüfusu da imar planı çerçevesinde düzenlemişlerdir. Sicilya ve İtalya'da bu tür faaliyetler gösterirken çevre köyler ve kasabalardaki güvenliği sağlamak amacıyla kıyı şeritlerin belirli noktalarında emniyet duvarı inşa etmişlerdir. Bu emniyet duvarları sert yapılı taş malzemeler kullanılarak güçlü bir koruma kalkanı oluşturmuştur. Ayrıca buralara muazzam büyüklükte camiiler inşa etmişlerdir. Emirler tarımın gelişimine önem verdikleri için Roma temelleri üzerine yapılan hidrolikleri geliştirmiş ve sulama kanalları ile büyük bir verim elde etmişlerdir. Böylece ülkede refah seviyesi yükseltilmiştir.²⁹⁰

3.1. Bilimsel ve Sanatsal Katkı

Adada ve Güney İtalya'da üç tabakadan oluşan halk kitlesi mevcuttu. Yunanlılar Grekçe, Müslümanlar Arapça ve Hıristiyanlar Latinceye hakimdir. Bundan dolayı resmi sicillerde ve emirnamelerde bu üç dil kullanılmıştır. Bununla birlikte çeviri faaliyetleri de önemli bir gelişme göstermiştir. Örneğin 1160 yılında *Almagest* adlı eserin ilk tercümesini Grekçe diline hakim, Sicilyalı ve Emir lakaplı Eugene'nin yapmıştır. Latinceye yaptığı bu tercümeyle Arapçaya da hakim olan Eugene, bu sefer *Optica* isimli eseri Arapça'dan Latinceye çevirmiştir. Diğer bir Arapça eser olan *Kelile*'nin Latinceye çevrilmesine yardım etmiştir. 1279 yılında Sicilyalı Yahudi bir hekim olan Feren Bin Sâlim, er-Râzî'nin tıp alanıyla ilgili ansiklopedisini Latinceye tercüme etmiş ve zamanla bu tercüme Avrupa'da yayılmıştır. Sicilya'da Latinceye çevirisi yapılan astronomi ve matematik alanlarına ait eserler de mevcuttur. Toledo'da birçok eserin tercümesi yapılmış olsa da Sicilya'daki bu gayret diğerlerine nazaran daha önemlidir.²⁹¹

Özellikle I. Roger zamanında başlatılan İslami hayat tarzı, II. Roger ve II. Friedrich zamanında da devam etmiş hatta daha yüksek seviyeye ulaşmıştır. Öyle ki II. Roger Müslüman kıyafeti ile dolaşırken eleştirilmiş, giymiş olduğu kaftanı kûfi yazılarla süslenmiş olması kendisine "yarı dinsiz" denilmesine neden olmuştur. Zamanla bu durum sadece Kralda değil, bölgenin Hıristiyan kadınlarında da görülmüştür. Onlar da Müslüman kadınlar gibi giyinmeye başlamıştır.²⁹² II. Roger'ın "Mutez Bilah" lakabını kullanması ve imzasının "Elhamdulillahi şükran li-niamihi" olması İslam dünyasındaki hükümdarlara hayranlık duyduğunun göstergesidir.²⁹³ Sarayında şairler bulundurması ve kendini metheden şiirler okutturması da Arap geleneğinin yansımasıdır. Bu durum daha sonraki zamanlarda bir Müslüman müellif tarafından tenkit edilecektir. Tenkitçiye göre bir imansız övmek büyük zillettir. Bunu yapanlara da "*Allah onları kızgın ateşlerle dolu cehenneme atsın*" diyerek beddua etmiştir.²⁹⁴ Aslında II. Roger Doğu ile Batıyı birbirine sentezleyen bir kraldır. Bununla ilgili de idareden

²⁹⁰ Kaya, *Ağlebî Devleti ve Akdeniz'deki Faaliyetleri (809-909)*, 77.

²⁹¹ Hitti, *Siyâsî ve Kültürel İslam Tarihi*, 974-975; Sarıçam - Erşahin, *İslam Medeniyeti Tarihi*, 246.

²⁹² Hitti, *Siyâsî ve Kültürel İslam Tarihi*, 969.

²⁹³ Azimli, "Sicilya'daki İslam Medeniyeti'nin Avrupa'ya Etkileri", 70.

²⁹⁴ Lewis, *Tarihte Araçlar*, 160.

askeriyeye, mimariden giyim kuşama bu tutumunu hissettirmiştir. Kraliyet tacında dahi Doğu Roma İmparatorlarının izleri görülmüştür.²⁹⁵

Müslüman Arapların sağlık bilgisi Sicilya adasında hakimdir. Ancak II. Roger 1140 senesinde tecrübesiz doktorların önünü kesmek için bir yasa çıkarmıştır. Bu yasada doktorların imtihana tabi tutulmaları gerektiği, tıp eğitiminin sekiz yıla çıkarılması, diplomalara verilecek denkliklerde hassasiyet gözetilerek kolay verilmemesi, bu işlemlerde kralın ile mümessilin onayının alınması ve Araplarda olduğu gibi doktorluk ile eczacılık dallarının birbirinden ayrılması konuları yer almıştır. Eczacıların resmi kontrolleri, ilaçların hazırlanma usulleri ve reçete uygulaması belirli usullere göre yapılmış, bunun içinde resmi formda bir kitap hazırlanmıştır. İlaç ve hastalıklar üzerinde bilgi sahibi olan II. Friedrich de “Roger Talimatlarını” aynen uygulamış ve Arapların tıp ve eczacılıkla ilgili bütün bilgilerini muhafaza etmiştir. Salerno’daki fakültede de bu bizzat uygulanmıştır.²⁹⁶ 13. yüzyılda kurulmuş olan Salerno Üniversitesi bilginin peşinde koşan, kültürel ve dinsel geleneği önemsemeyen, dünyadaki en ünlü tıp fakültesinin oluşmasına katkı sağlamıştır. İbn Sînâ’nın/Avicenna’nın eserleri Latinceye çevrilerek burada okutulmuş ve bir Müslüman tarafından ilk bilimsel teşrih işlemi (otopsi) Salerno’da gerçekleştirilmiştir.²⁹⁷

Müslümanların katkı sunduğu diğer bir alan ise coğrafyadır. Yapmış oldukları yolculuklar sayesinde ziyaret ettikleri toprakları ve kıyıları hakkında ayrıntılı bilgiler mevcuttur. Okyanus yollarının ana hatlarını Müslüman tüccarlar ve gemicilerin eserleri ile bu ilim başlamıştır. Örneğin İbn Vehb’in “Arap Geceleri” eseriyle “Binbir Gece Masalları” eserinde Denizci Sinbad’ın bazı serüvenlerine kaynak olmuştur. İbn Fadlan ise Müslümanlar içinde Rusya’yı anlatan ilk kişidir.²⁹⁸ Bunun yanı sıra pusulayı icat eden kişi Amalfi’li Flavio Gioja biliniyor olsa da Gioja’da bunu Araplardan öğrenmiştir. Hint Okyanusu’na kadar hakim olan Çinliler, bunu 11. Yüzyılda Arapların deniz ticareti nakliyatında kullandıklarını görmüşler ve Arapları “Pusulaya göre gemi kullanan yabacılar” olarak tanıtmışlardır. Yani Gioja’dan önce Çinliler pusulayı Araplardan görüp mıknaş ibaresinin kuzeyi gösterdiğini öğrenmiş ve pusulaya benzer bir şey kullanmışlardır. Aslında Roger Bacon’un Haçlı seferlerinde yer alan hocası Maricourt’lu Petrus, mıknaş ve pusulaya ait bilgileri Müslümanlardan almış ve Haçlı Seferi dönüşünde de Fransa’da bunu Batıya sunmuştur. Maricourt’lu Petrus’un 1269’da sunmuş olduğu bu bilgiyi tam elli yıl sonra yani 1320’de Amalfi’li Flavio Gioja ilk defa kendisi keşfetmiş gibi tanıtmaya başlamıştır. Amalfi, Venedik’in yanında yer alan ve Araplarla ticari faaliyetler bulunan bir liman şehridir. Hatta Doğu ile Batı arasında yer alan bütün Müslüman limanların indirme ve

²⁹⁵ Ahmad, *A History Of Islamic Sicily*, 63.

²⁹⁶ Hunke, *Avrupa’nın Üzerine Doğan İslam Güneşi*, 238-239.

²⁹⁷ Craig Considine, “Öteki Endülüs: Sicilyalı Müslümanlar ve Hristiyanlar Arasında Bir Karşılaşma Hikayesi”, *Sabah Ülkesi | Kültür-Sanat ve Felsefe Dergisi* (blog), 05 Şubat 2018.

²⁹⁸ Ahmed İsa - Osman Ali, *Müslümanların Rönesansa Katkıları* (İstanbul: Mahya Yayınları, 2014), 63.

bindirmelerine sahip ilk şehirdir. Gioja da bu şehirde görev yapan bir denizci olduğu için pusulayı tanıyor olması şaşırtıcı değildir.²⁹⁹

Pisa, Floransa, Cenova gibi İtalyan şehirlerinde mimari eserler İslami formda izler taşımaktadır. Kuleler, kilise kuleleri, kubbeleri, minarelerden esinlenerek oluşturulmuştur. Ravello şehrinde yer alan Sen Giovanni del Toro kilisesinin havuzları Fatimî mimarisinden etkilenerek oluşturulmuştur. Bonifato ve Entella kaleleri de aynı şekilde İslami izler taşımaktadır. Bu kaleler Tunus'da yer alan sur ve ribatlara benzemektedir.³⁰⁰

II. Roger döneminde Arap mimarlar kullanılarak Arap-Norman mimari sanatı geliştirilmiştir. İnşa edilen saray ve kiliseler Batıyı etkiler hale gelmiştir. Palermo'da inşa edilen saraylar ve parklar Arap üslubunu yansıtmış ve Sicilyalı Arap şairlerin şiirlerine konu olmuştur.³⁰¹ II. Frederic döneminde de Arap kültürü varlığını sürdürmüştür. Müslümanların doğu ile ilişkileri nedeniyle daha da gelişme göstermiştir. Daha önce de bahsettiğimiz gibi Lucera'da kurmuş olduğu Müslüman kolonisinde günde beş vakit ezan okutmuştur.³⁰² Sicilya ve İtalya'da her ne kadar Hıristiyan idaresinin hakimiyetine geçilmiş olsa da uzun seneler sanatkarlar Müslüman sanatlarını icra etmişlerdir. Palermo Palatina Kilisesinde görülen mozaik ve kitabeler bunu ispatlar niteliktedir.³⁰³ Ayrıca Vatikan Hıristiyan müzesi Museo Cristiano'da sergilenen ve diğer müzelerde de görülen mücevher kutuları ve piskopos asaları ile birçok fil dişi eşya, bu döneme ait Sicilya-İslam sanatkarlığını ortaya koyan en güzel örneklerdir.³⁰⁴

Arap mimarisinin etkisinde kalan diğer bir hükümdar ise II. Friedrich'dir. 1240'lı yıllarda Apulia'da inşa ettirmiş olduğu Castel del Monte Kalesinde, Arap mimarisi ve Gotik unsurları başarılı bir şekilde uygulanmıştır. Bununla birlikte Siraküza ve Katanya kalelerinde de benzer esinlikler mevcuttur. Kozmopolit bir hükümdar olan Friedrich bu özelliğini mimarisine de yansıtmıştır.³⁰⁵

İslam sanatları kadar lüks ve çeşidi bol Sicilya mutfağı da XIII. Yüzyılda Floransa'yı etkiler hale gelmiştir. Müslüman Arapların kullanmış olduğu şuruplar, lazanya, makarna, narenciye suları, ravioli (İtalyan mantısı), hurma, badem, baharatlar gibi ürünler İtalya'nın tamamına taşınmıştır. Trabia sahil kenti çok zengin tatlı su kaynakları, akarsu ve dereleri ile bilinmektedir. Burada su değirmenleri bulunmaktadır. Bu değirmenlerde buğday öğütülmüş ve ismine Itriya dedikleri erişteye benzeyen makarnalar üretilmiştir. Bu yemek Arap dünyasında bolca tüketilen bir yemektir. Sicilya adasınının fethi ile Ağlebiler tarafından İtalya'da

²⁹⁹ Hunke, *Avrupa'nın Üzerine Doğan İslam Güneşi*, 48.

³⁰⁰ Ahmad, *A History Of Islamic Sicily*, 114.

³⁰¹ Danyal Peker, "İtalya'da Bir İslam Medeniyeti", *Medeniyet Ufku* (Erişim 30 Ağustos 2022).

³⁰² Lewis, *Tarihte Araplar*, 161.

³⁰³ Hitti, *Siyâsî ve Kültürel İslam Tarihi*, 975.

³⁰⁴ Hitti, *Siyâsî ve Kültürel İslam Tarihi*, 969.

³⁰⁵ Baldoli, *İtalya Tarihi*, 71.

da tanınır hale gelmiştir.³⁰⁶ Toskana dilindeki yemek kitabı Bologna’da ortaya çıktığında, bu kitabın Sicilya yemeklerinden üretilen bir eser olduğu görülmüştür. Tıpkı Sicilya şiiri ile ortaya çıkan Toskana edebiyatının zamanla İtalyan edebiyatı haline geldiği gibi; Sicilya mutfağı da benzer şekilde İtalya’nın tamamına taşınmıştır.³⁰⁷

İtalya’nın Batı Medeniyeti’ne katkılarından biri de kurmuş olduğu Üniversiteler olmuştur. 1088 yılında kurulan Bologna Üniversitesi, batı dünyasının XII. Yüzyılda kurmuş olduğu ilk üniversitedir ve bu üniversite özel kanunlara sahip batı dünyasının ilk üniversitesi olarak bilinmektedir. Hatta Avrupa ülkeleri 1999 yılında Bologna Üniversitesi’nin kuruluşuna atıfta bulunarak, Bologna Deklarasyonu yayınlamıştır. Daha sonra da üniversitelerarası işbirliği içeren Bologna sürecini başlatmışlardır.³⁰⁸

İtalya’daki üniversiteler XIII. Ve XIV. Yüzyıllarda özellikle refah düzeyinin artması ile gereksinim hissedilmiş bir durumdur. İlk etapta bu üniversitelerde dini hukuk, dünyevi hukuk ve tıp kürsüleri bulunmaktaydı. Zamanla belagat, felsefe, astronomi kürsüleri de dahil edildi. Tabi astronomi daha çok astroloji ile bir tutulan bir alandı. Kültür seviyesinin artması ile üniversitelerarası rekabet kendi gösterdi. Öyle ki ünlü profesörlerle çalışmak için birbirleriyle yarışan kurumlar haline gelmişlerdi. Bologna bu rekabet altında zaman zaman devlet gelirinin yarısını üniversitesine ayırmak durumunda kalmıştı. Öğretim üyeleri bazen tek sömestr için görevlendiriliyor ve Üniversitesinde okutulan dersin başka hiçbir yerde okutulmaması üzerine anlaşma imzalatyordu. Ayrıca burada ücret almadan eğitim veren öğretim elemanları da mevcuttu.³⁰⁹ Kütüphanesi Kurtuba Kütüphanesindeki eserlerin Latinceye çevrilmesi ile oluşturulmuştur. Müslüman İspanya, İslam dünyasında biriken medeniyet ile Rönesans’ın ortaya çıkışına yardım edecektir.³¹⁰ Daha sonra da Fransa, İtalya ve İngiltere’de birçok üniversite kurulmaya başlanmıştır. Kurulan bu Üniversitelerin Nizamiye medresesiyle aynı amaç doğrultusunda ilerlediği öne sürülmektedir. Lakin Nizamiye Medresesinin açılma nedeni üniversitelere göre daha kısıtlı bir vazifeyi yerine getirmektir. Amaçları ana akım inancalarını koruyarak gençleri bu inanç doğrultusunda geliştirip, inancalarının yayılmasını sağlamaktır. Bu nedenle Nizamiye Medresesi Bologna Üniversitesi veya kurulan diğer üniversiteler ile kıyaslamak doğru değildir. XVI. asırda Loyolalı Ignatius’un Katoliklerin reform hareketinin önünü kesmek amacıyla kurduğu okullarla kıyaslanması daha doğru olacaktır.³¹¹ Bologna ve diğer üniversitelerdeki yetenekli ve zeki öğrenciler bir araya getirilerek Avrupa hukukunu oluşturmuşlardır. Roma hukuku gözden geçirilmiş ve daha önceki dönemlerde Aristo, Platon,

³⁰⁶ Moreno, “Sicilya’da Müslümanlar”, 201; Mehmet Demiralay, “IX. ve XIII. Yüzyılları Arası Sicilya Adasında İslam Kültür ve Medeniyetinin İzleri” 12 (2018), 235.

³⁰⁷ Baldoli, *İtalya Tarihi*, 95.

³⁰⁸ Gürcan, *Sorularla Avrupa Tarihi*, 206.

³⁰⁹ Jacob Burckhardt, *İtalya’da Rönesans Kültürü*, çev. Bekir Sıtkı Baykal (İstanbul: Okuyan Us Yayınevi, 2021), 245.

³¹⁰ Fıras Alkhateeb, *Kayıp İslam Tarihi*, çev. Mustafa Alican (İstanbul: Timaş Yayınları, 2016), 149.

³¹¹ S. Frederick Starr, *Kayıp Aydınlanma “Arap Fetihlerinden Timur’a Orta Asya’nın Altın Çağı”*, çev. Yusuf Selman İnanç (İstanbul: Kronik Kitap Yayınları, 2019), 508.

Öklid ve Batlamyus'un metinleri incelenmiş, Bologna ve diğer yerlerdeki hukuk kürsülerinin yapmış olduğu çalışmalar değerlendirilerek kabiliyetli öğrenciler sayesinde Aglo-Sakson hukuk sistemi oluşturulmuştur.³¹²

3.2. Ticarete Etki

Müslüman Arapların VII. asırdan itibaren Endülüs ve Sicilya'ya yerleşmesi bunun yanı sıra İtalya'ya da ilerlemiş olmaları, Avrupalıların ise Haçlı Seferleriyle birlikte Doğu Akdeniz sahillerinde görünmeleri kültür alışverişini etkili hale getirmiştir. Daha çok Batı Avrupa, İslam medeniyetine dair pek çok bilgiye sahip olmuş ve bunları taklit etmeye başlamıştır. Kültür geçişleri de şüphesiz iş ve ticaret alanında Müslümanların göstermiş olduğu başarı ileldir. Çünkü bu asırda özellikle Müslümanların imal ettiği mallar, İslam sınırları dışına uzanır olmuştur.³¹³

İtalya dünya ekonomisinin merkezi konumundadır. Avrupa, Asya ve Afrika'daki pek çok kaynağın merkezinde yer alması nedeniyle imtiyazlı bir konuma sahiptir.³¹⁴ Ancak VIII. Yüzyılın başından itibaren Akdeniz ticareti ve ekonomisi mahvolmuş ve yönünü Bağdat'a çevirmiştir. İbn Haldun bu dönem için "*Hıristiyanlar burada artık tahta bile yüzdüremezler*" diyerek olayın vahametini gözler önüne sermiştir.³¹⁵ Napoli, Amalfi, Bari ve bunlardan daha çok Venedik limanları, Sicilya Arapları, Afrika, Mısır ve Küçük Asya ile çok yoğun bir biçimde ticaret yapmışlardır. Ancak Müslüman Araplar İtalya'nın kuzeyi ile yani Batı Avrupa ile savaş halindedir. Müslüman korsanlar Lion Körfezi kıyılarına yakın yani Cenova girişi ve Toskana kıyılarını sürekli taciz eder durumdadır. 935 ve 1004 yılında 2 defa yağma yaptıkları Pisa şehrinin yanı sıra Barselona'yı da 985 yılında yıkmışlardır. Bu nedenle kıyılarıdaki güvensizlik o kadar büyüktür ki Maguelonne piskoposluğunu Montpellier'e devretmek zorunda kalmıştır. Yağma ve yıkımlar sadece kıyılarda değil kıtalarda da benzer sorunlar yaşanmıştır. Zira Müslüman Araplar Alplerde askeri bir karakol kurarak, Fransa'dan İtalya'ya geçen yolcu hacıları rehin almışlar ve bazılarını da öldürmüşlerdir.³¹⁶

XI. yüzyılda İtalyanlar tarafından icat edildiği bilinen Commenda, aslında erken İslam devri tacirleri tarafından kullanıldığı bilinmektedir. İlk kez Ortadoğu'da kullanılmıştır fakat kökleri İslamiyet öncesi döneme uzanmaktadır. Abraham Udovitch; commenda olarak bilinen ekonomik ve hukuki anlamdaki türünün ilk örneğini Müslümanlar yani İslam dünyası mudârame, kırâz, mukâraza olarak kullanmışlardır gibi yorumlar yapmıştır. Commenda bir tür

³¹² Starr, *Kayıp Aydınlanma "Arap Fetihlerinden Timur'a Orta Asya'nın Altın Çağı"*, 658.

³¹³ W. Montgomery Watt, *İslam Avrupa'da*, çev. Hulusi Yavuz (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1989), 35.

³¹⁴ Hobson, *Batı Medeniyeti'nin Doğulu Kökenleri*, 127.

³¹⁵ Henri Pirenne, *Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, çev. Uygur Kocabaşoğlu (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), 11.

³¹⁶ Pirenne, *Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, 12.

ticari anlaşmadır. Yatırımcı bu anlaşmada tacirin yolculuğunu finanse eder ve bununla işgücü ile sermaye bir araya gelerek piyasada hareketlilik sağlanır. Zira Hz. Muhammed de commenda taciri olduğundan Müslümanlar için yeni bir buluş sayılmaz. Araplarda var olan bu sistemi İtalyanların Müslüman Araplarla ilişkilerinden sonra bulmuş olmaları tesadüf değildir.³¹⁷

İslamiyet'in yayılması ile deniz, Doğu ile Batı arasında hudut olmuştur. Doğu'nun Batı tarafından bilinmeyen zenginliğine köprü vazifesi kuran Venedik, büyük bir ticaret ağı kurmuştur. Daha başlangıçtan itibaren deniz ortasındaki durumu Venedik'i doğal olarak ticarete yönlendirmiştir. Tuz ve balık ticaretiyle uğraşırken, müthiş bir başarı elde etmiştir. Venedik'in ticari zekası ile Doğu ve Batı arasındaki milletlerin malları onu bu başarıya götürmüştür. Doğu Roma İmparatorluğu'na bağlı olan Venedik, İtalya'daki istinat noktalarıyla irtibattadır. Ancak Müslüman Araplarla ilişkisi nedeniyle Bizans ve Frank İmparatorları tarafından sık sık tehdit edilmiştir. Bu nedenle de ticari huzur tehlike altına girmiştir. Aslında sadece Venedik değil, Napoli, Pisa, Cenevo da Müslüman Araplarla irtibatlıdır. Öyle ki Amalfi gemileri, Müslümanlarla birlikte Roma sahillerine saldırıda bile bulunmuştur. Venedik için Bizans Kralının tehditkar tavrının nedeni aslında kendisi için önemlidir. Çünkü Venedik, Müslümanlar harp gemileri inşaatında kullansın diye kereste nakliyatında bulunmuştur.³¹⁸ Hatta öyle gözüküyor ki 1498'de bile Vasco de Gama'nın icad etmiş olduğu latin yelkeni, aslında Arapların ve İranlıların kullanmış olduğu yelkenler olabilir.³¹⁹

Sicilya ve İtalya'daki ticaret X. Yüzyılda belli bir seviye katetmiştir ve hacmini oldukça genişletmiştir. Akdeniz'e nakli yapılan malların Müslümanlar tarafından değil de İtalyanlar tarafından yapılması önemli bir husustur. Özellikle Amalfi ve Venedik Müslümanların sayesinde ilk defa Tunus, Mısır ve Suriye'ye Akdeniz üzerinden yol bulmuştur. Aynı şekilde Cenova ve Pisa'da bu yolu takip etmiş, hatta kuzeyden yapılan mal sevkiyatı daha elverişli olduğu için Amalfi bile bu konuda geri planda kalmıştır.³²⁰

Müslüman gemiciler sayesinde pusulayı öğrenen İtalyan denizciler, Uzakdoğu ülkelerine ve denizlerine merak duymaya başlamışlardır. Ayrıca yine Müslümanlardan öğrenmiş oldukları usturlap ile enlem-boylam hesabı yaparak haritalar çizmişlerdir. İtalyan denizcilerin seyahatleri dönüşü getirmiş oldukları coğrafi bilgiler ile yeni görüşler elde etmişlerdir.³²¹ Zaman içinde doğrusal, küresel ve mekanik usturlap ile usturlap saati geliştirmişlerdir.³²² Ayrıca mükemmel sulama tesisleri, yeni zirai usuller, zeytin, pamuk, şeker kamışı, farklı bitkiler, gümüş, bakır, demir, kükürt, mermer, granit, ipek sanayi gibi birçok alanlarda

³¹⁷ Hobson, *Batı Medeniyeti'nin Doğulu Kökenleri*, 128.

³¹⁸ Hunke, *Avrupa'nın Üzerine Doğan İslam Güneşi*, 35-36.

³¹⁹ Hobson, *Batı Medeniyeti'nin Doğulu Kökenleri*, 134.

³²⁰ Watt, *İslam Avrupa'da*, 40.

³²¹ Işın Demirkent, "Haçlı Seferleri Döneminde Yakındoğu Kültürünün Batı'ya Taşınması ve Bunun Avrupa Toplumuna Etkileri Üzerine", (2002), 217-218.

³²² İsa - Ali, *Müslümanların Rönesansa Katkıları*, 58.

yenilikler meydana getirmişlerdir.³²³ Ürünlerin isimlerine dilbilimsel açıdan baktığımız zaman da batıya Müslümanlar tarafından taşındığı görülmüştür. Örneğin şeker, Arapça sukkar isminden gelmektedir ve İngilizce’de sugar olarak isimlendirilir. Müslümanlar şekerle tanıştıktan sonra bunun üretimini sadece Müslüman ülkelerde yapmışlardır. Sicilya’da da yetiştirilen bu ürün, Müslümanlar Sicilya’dan ayrıldıktan kısa bir süre sonra üretimi de bitmiştir. Pamuk üretimi de Müslümanlar tarafından en yaygın üretilen bir üründür. Yaklaşık on çeşit pamuk türü mevcuttur. Keten (Avrupa dilinde cotton olarak isimlendirilmesinin nedeni Arapça’da Kotn olmasındandır³²⁴), kilim, halı, çadır bezi, çuval, çulha gibi sayısız pamuk dokumalarından mevcuttur. Pamuk ticareti en yoğun Bağdat’ta olsa da İtalya’da da ticari açıdan yoğun bir alana sahiptir.³²⁵

Akdeniz ticaretinin canlı olduğu dönemlerde İtalya İspanya, Afrika ve Galya limanlarıyla ticareti sürdürmüştür. Arap istilalarına kadar bu ülkelerde profesyonel tüccarlar bulunmaktadır ve ihracat-ithalat yapılmıştır. Akdeniz kıyılarına baharat, doğu şarapları, papirüs ve yağlar ithal edilmiştir. Ancak Müslümanların VII. yüzyılda yayılmasıyla limanların kapanması deniz ticaretinin gerilemesine neden olmuştur. VIII. Yüzyıl boyunca ticaretin bu şekilde durdurulması, tüccar sınıfının ortadan kalkmasına neden olmuştur. Bu durum ticaretle geçimini sağlayan kentlerin de yok olmasına neden olmuştu; genel bir yokluk baş göstermiş, altın sikkeler ortadan kalkmış ve gümüş sikkeler yerini almıştır.³²⁶ Müslümanların elinde olan ticaretin gerilemesinin nedeni Müslümanların İtalya ve Bizans dışındaki Avrupa ülkeleri ile ticaret yapmayı istememesidir. Bunun iki nedeni olabilir; birincisi Avrupa’nın hacminin kendileri için yeterli olmadığı düşüncesi, ikincisi ise buradaki malların naklinin gayri Müslimler tarafından idare edilmesinin daha uygun olacağı görüşüdür. İslam ülkelerinde ve Fatimiler yönetimindeki Mısır’da yabancı tüccarların kendi pazarlarına girerek ticaret yaptıklarını ve vergilerini ödediklerini biliyoruz. Mısır ile İtalya arasında taşınan malların nakillerinde de İtalyanların, Mısır’ı geçip Kızıl Deniz veya Sudan’a kadar ilerlemelerine izin verilmemiştir. Muhtemel ki İtalyanlar da aynı prensibi Avrupa ile yaptıkları ticarete uygulamışlardır.³²⁷

Ticarette en önemli konulardan biri de diğer milletlerle uyum içinde hareket edebiliyor olmaktır. Tek düze ölçü ve tartı birimleri kullanılmasa da gümrükler tümüyle kaldırılmasa da görüş birliği oluşturmayı başarabilmişlerdir. Ortak kullandıkları dilleri olmadığı halde ortak ticari faaliyetler gerçekleştirebilmişlerdir. Örneğin İslam yasası, ticari hayatı olumsuz yönde etkilememiştir. Ticari seferler düzenleyen tüccarlar, mezhepleri ve inançları farklı olmasına rağmen çok rahat işlerini yürütebilmişlerdir. Herhangi bir konuda ticari sorun yaşadığı

³²³ Sarıçam - Erşahin, *İslam Medeniyeti Tarihi*, 246.

³²⁴ Barthold, *İslam Medeniyeti Tarihi*, 161.

³²⁵ İsa - Ali, *Müslümanların Rönesansa Katkıları*, 88-89.

³²⁶ Pirenne, *Ortaçağ Avrupa’sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, 13-14.

³²⁷ Watt, *İslam Avrupa’da*, 41.

zaman İslam öncesi hukuk üzerinden görüş birliği sağlayabilmişlerdir.³²⁸ Müslüman Arapların parası da Güney İtalya'da tamamen hakimdir.³²⁹ Robert Fox da "*en revaçta olan para, Müslümanların altınıydı ve bu tüm Hıristiyan dünyada hakimdi*" der.³³⁰ Öyle ki Bizans Saranecentus ismini verdikleri Arapça yazılı ilk altın para da İtalya'da basılmıştır.³³¹

Palermo Sarayında Müslümanlar tarafından kurulmuş olan dikimevi, Norman Hanedanları zamanında da uzun süre varlıklarını sürdürmüştür. Hatta Hıristiyan Hanedan mensuplarına, İslami nakışlar ve kûfi yazılarla süslü kumaşlar dokumuşlardır. İtalya'nın ilk dokuma ustaları, Sicilya'dan aldıkları süsleme modelleri ve teknik bilgileri ile ortaya çıkmıştır. XIII. Yüzyılda da ipek dokumacılığı sanayisi İtalyan şehirlerinde kurulmaya başlanmıştır. Müslüman Araplar Palermo, Venedik, Ferrara, Pisa şehirlerinde İtalyan halka sanat eğitimleri vermişlerdir. Bununla birlikte pirinç eşya üzerine altın, gümüş, yakut ve bakır işleme sanatı Venedik'te kullanılmaya başlamıştır.³³² Sicilya Adasında da altın, gümüş, sürme, demir, kurşun, amonyak, tuz, kibrit işlenmiş ve özellikle altın Cebel-i Zeheb'ten çıkarılarak adadaki ustalar tarafından işlenip Avrupa, İfrikkiye, Mısır, Şam'a ihracatı yapılmıştır. Adadan sarı kibrit ve petrol çıkarılmıştır. Çıkarılan petrol boya üretimi ve aydınlatmalarda kullanılmıştır. Bu nedenle de kumaş boyama endüstrisi ve ahşap boyama endüstrisi gelişmiştir. Kullanılan teknikler Müslümanlardan öğrenilmiştir. Bilinenin aksine İspanya'dan çok daha önce Sicilya Adasında kağıt üretimi mevcuttur. Avrupa'nın en çok kağıt ihraç eden ülkesi 1250 yıllarında İtalya'dır.³³³

Arap-İslam kültürünün etkisi ile kağıt üretiminin başlaması ve matbaanın da ortaya çıkmasıyla kitaplar yaygınlaşmıştır. Rönesans'ın ortaya çıkmasının en büyük etkisi matbaalardır. Kağıttan önce papirüslere veya tabakalaşmış derilere yazılırken, artık kağıt ve matbaa sayesinde halka ulaşabilen kitaplar basılmaya başlanmıştır.³³⁴

3.3. Rönesansa Katkı

Yeniden doğuş olarak isimlendirilen Rönesans hareketi, İtalya'da başlamıştır. Rönesans genellikle sanatla birlikte anılıyor olsa da siyasette, ekonomide, askeriyede, sosyal alanlarda meydana gelen birçok değişikliği içine almıştır.³³⁵ Rönesans Batının modernleşme sürecinde

³²⁸ Claude Cahen, *İslamiyet-I "Doğuşundan Osmanlı Devletinin Kuruluşuna Kadar"*, çev. Esat Nermi Erendor (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2000), 171.

³²⁹ Maurice Lombard, *İslam Medeniyeti'nin Altın Çağı "İlk Zafer Yıllarında İslam"*, çev. Nezih Uzel (İstanbul: Pınar Yayınları, 2020), 110; Maxime Rodinson, *Batı'yı Büyüleyen İslam*, çev. Cemil Meriç (İstanbul: Pınar Yayınları, 1989), 26.

³³⁰ Robbert Fox, *The Inner Sea: The Mediterranean and its People* (New York: Alfred A. Knopf, 1993), 311.

³³¹ İsa - Ali, *Müslümanların Rönesansa Katkıları*, 81.

³³² Sarıçam - Erşahin, *İslam Medeniyeti Tarihi*, 247.

³³³ İsa - Ali, *Müslümanların Rönesansa Katkıları*, act 113; Demiralay, "IX. ve XIII. Yüzyılları Arası Sicilya Adasında İslam Kültür ve Medeniyetinin İzleri", act 232.

³³⁴ Demiralay, "IX. ve XIII. Yüzyılları Arası Sicilya Adasında İslam Kültür ve Medeniyetinin İzleri", 234.

³³⁵ Gürcan, *Sorularla Avrupa Tarihi*, 208.

etkin rol oynamıştır. En etkili isim ise Leonardo da Vinci'dir. Kendisi resmin matematiğe, geometriye ve optik bilimine resim aracılığıyla dayandığını ifade etmiştir. Ancak bahsettiği bu konuları Ortadoğu ve Kuzey Afrikalı Müslümanlar daha önceden bulmuş, kuralları geliştirip Batı dünyasına sunmuştur.³³⁶ Resim ve plastik sanatlarda kutsal kitabın getirmiş olduğu insan tasvirine yasak nedeniyle Hıristiyanlık hariç İbrahimi dinlerde gelişme gösterememiştir. İslam dünyasında sanatsal gelişme şiir alanında görülmüştür. Özellikle Firdevsi'nin "Şeyhnamesi" hem düzyazı hem de uyaklı beyitleri ile epik şiiri Müslümanların birikimi olmuştur. Bunun yanı sıra Arap müziği de Rönesansa etki eden alanlardan biridir. Ünlü yorumcu Ziryab bu konuda etkili isimdir.³³⁷

Rönesans zaman içinde farklılaşmış ve anlam genişlemesi yaşamıştır. Avrupa'da ilk etapta Eskiçağın biçimsel ve ruhsal değerlerini yeniden canlı tutma eğilimi varken, Michelet ve Burckhardt'ın etkisiyle Orta çağın ilahiyatçı ve baskın anlayışına tepki olarak, hür, eleştirel, dinden sıyrılmış bir bireyciliğin ortaya çıkmasını benimsemiştir. Günümüzde ise anlamını daha da genişletmiş ve kültürel olmasının yanı sıra siyasi, iktisadi ve dini bir Rönesanstan bahsedilmiştir.³³⁸

Müslümanlar Yunanlıların bilimsel çalışmalarını ve bilgi birikimlerini VIII. ve IX. Yüzyılda Arapçaya aktararak önemli katkılar sunmuşlardır.³³⁹ Bu süreçte Hıristiyanlar ise içlerine kapanarak ellerindeki bilgilerle yetinmeye çalışmışlardır. Her ne kadar çeviriler ile Hıristiyan uyanışını gerçekleştirmeyi planlamış olsalar da nicelik ve nitelik açısından ilerleyememişlerdir. XI. Ve XII. yüzyıllarda bilim ve felsefeye olan ilgileri artmış, geleneksel bilgilerinin yetersiz olduğu kanısına varmışlardır. Bu nedenle bilim insanları geçmiş bilgilere ulaşabilmek için Arapçadan Latinceye çeviriler yapmaya başlamışlardır. Müslümanlar da bilimsel düşünme geleneğini sadece korumamış aynı zamanda devamlılığını ve Avrupa'da bu bilimin yeniden yeşermesini sağlamışlardır. Avrupa İslam dünyası ile arasındaki farkı anlamış ve bu açığı kapatmak uğruna çevirilere ağırlık vermiştir. Bu yüzden XII. yüzyıl Avrupa dünyasının bilime geçiş çağıdır. Bu çağda Akdeniz'i çevreleyen İslam, Hıristiyan ve Yahudi Dünyası birbirlerini etkilemişlerdir. İslam Dünyası diğerlerine oranla daha etkin bir rol oynamış ve sahip olduğu bütün bilgi ve becerilerini Hıristiyan ve Yahudi dünyasına aktarmışlardır. Bilim dünyasının XII. yüzyıl Rönesansından bahsetmelerinin nedeni budur. Bu dönemde büyük bir ivme kateden Batı Orta çağ Dünyası çeviriler aracılığıyla bilgi ve birikimleri almıştır. Batı kültürünü oluşturan ilmi ve felsefi bilgiler, kendilerinin araştırmaları sonucu ulaştıkları bilgiler değil, Arapçadan yaptıkları çevirilerdir. XIII. Yüzyılda da İslam biliminin ve felsefesinin büyük bir bölümü Latinceye çevrilerek Batı dünyasına kazandırılmıştır. Çeviriler sayesinde aktarılan bilimsel bilgiler o denli önemli ve büyüktür ki bu bilgileri özümsemek hayli

³³⁶ Hobson, *Batı Medeniyeti'nin Doğulu Kökenleri*, 141.

³³⁷ Jack Goody, *Rönesanslar*, çev. Bahar Tırnakçı (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), 140.

³³⁸ Akyer, *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, 5970.

³³⁹ Halil İnalçık, *Rönesans Avrupası* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011), 60.

zaman almıştır. XIII. ve XIV. yüzyıllarda özümlenen bilgiler sayesinde Orta çağ zihniyeti aşılmıştır.³⁴⁰

Sicilya ve Güney İtalya'da her türlü bilgi Müslümanlar tarafından yayılmıştır. Tıp, felsefe, astroloji hızla kendini göstermiştir. Bu faaliyetler Norman döneminde de özellikle II. Friedrich sarayında devam etmiştir. Sicilya ve İspanya doğu kültürünün Avrupa'ya sızdığı önemli merkezlerdir. Doğu buralardan girerek XIV. ve XV. Yüzyıllarda İtalya'da Rönesans'a etki etmiştir.³⁴¹ İlim, kültür ve medeniyetin Avrupa'ya aktarılmasında Müslümanlar öncü rol oynamışlardır. Tercüme faaliyetleri, ticari ilişkiler ve Haçlı Seferleri kültür ve medeniyetin aktarılmasında etkin sebeplerdir. İslam Dünyası ile Hıristiyan Dünya arasında gerçekleşen siyasi, askeri, ekonomik nedenler, Avrupalıların İslam Medeniyetinden yararlanma ve ülkelerine aktarma konusundaki başarıları Orta çağda geri durumda olan Avrupalıları aydınlığa taşımıştır. Müslümanlar nasıl daha önce antik medeniyetlerin klasiklerini dillerine çevirerek gelişme kat ettilerse, Avrupalılar da Müslümanların eserlerini kendi dillerine çevirerek aydınlanmışlardı. Sicilya ve Endülüs önemli çeviri merkezleri olduğu için buralarda felsefe, astronomi, matematik, tıp, kimya, fizik, tarih, coğrafya ve edebiyata dair eserler Latinceye çevrilmişti. Santallı Hugo, Arapça metinleri Latinceye çevirerek bunu meslek haline getirmiş ve bu durumu "*Özellikle Arapları taklit etmemiz uygun düşer, çünkü gerçek şu ki, onlar bizim öğretmenlerimiz ve öncülerimizdir.*" sözleriyle ifade etmiştir.³⁴² Kadınlar da birçok alanda olduğu gibi ebelik ve tabbin diğer alanlarında da büyük bir emek sergilemişlerdir. Cerrah olanları Salerno ve diğer İtalyan şehirlerinde eğitim vermişlerdir.³⁴³

İslam medeniyetine hayran kalan II. Roger ve II. Friedrich Sicilya'da çok sayıda Müslüman filozof ve bilginlerin eserlerini Latinceye tercüme ettirmiştir. 1224'te Friedrich tarafından Napoli'de kurulan üniversitede İslam düşüncesi Batı'ya tanıtılmıştır. Oğlu Manfred de tıpkı babası gibi tercüme faaliyetlerini desteklemiştir.³⁴⁴ İtalya'da yer alan Batılı mütercimlerden bazıları şunlardır:

3.4. İtalya'daki Mütercimler

Afrikalı Konstantin (ö.1087): İslam Tıbbını Batıya aktaran Orta çağ bilginidir. Kartaca'da doğmuş ve burada tıp, felsefe eğitimi almıştır. Endülüs'te adından söz ettiren Müslüman hekim ve filozofları araştırmak için Doğu'ya seyahatler düzenlemiştir. Hindistan, İran, Irak Suriye, Mısır ve Habeşistan'ı gezmiştir. Bu seyahatleri gerçekleştirirken İbn Sina ve Biruni hayatta idi fakat onlarla görüştüğüne dair bilgi mevcut değildir. Daha sonra Salerno'ya yerleşen Afrikalı

³⁴⁰ Sevim Tekeli vd., *Bilim Tarihine Giriş* (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2007), 115-116.

³⁴¹ Lombard, *İslam Medeniyeti'nin Altın Çağı "İlk Zafer Yıllarında İslam"*, 110.

³⁴² Jerry Brotton, *Rönesans*, çev. Hakan Gür (Ankara: Dost Kitabevi, 2012), 144.

³⁴³ İsa - Ali, *Müslümanların Rönesansa Katkıları*, 104.

³⁴⁴ Sarıçam - Erşahin, *İslam Medeniyeti Tarihi*, 241.

Konstantin, Arapça tıbbi eserleri Latinceye tercüme ederek Batıyı derinden etkileyen gelişmelere vesile olmuştur. Hipokrat, Galen (Câlnûs), İshak b. Süleyman, Ali b. Abbas Mecûsî, İbnü'l-Cezzar gibi bilginlere ait yüze yakın tıbbi ve felsefi eserleri çevirmiş, çok sayıda kitap da yazmıştır.³⁴⁵ Galen, asıl adı Galenos iken İslami literatürde Câlnûs olarak geçti. Çağdaş literatürde ise Galen veya Galien şeklinde isimlendirildi. Galen İskenderiye'de almış olduğu tıp ilminden sonra Roma'da anatomi çalışmalarını yaptı. Felsefeye olan ilgisi nedeniyle Aristocu filozoflarla temas halinde oldu. Roma kralının oğluna hekimlik yaptı. Tıp ve felsefe konularında dersler verip çok sayıda eser kaleme aldı. Galen'in özellikle Fizyoloji alanı üzerine yapmış olduğu çalışması, İskenderiye'nin 4000 yıldır kabul ettiği damarlardan geçen şeyin hava olduğu görüşünü çürütürken, damarlardan geçen şeyin kan olduğunu belirtti. Hipokrat'ın tıp bilgisine ve ahlakına hayran olan Galen, Hipokrat'ın tıbbını kendi yorumlarıyla zenginleştirerek önemli eserler ortaya koydu.³⁴⁶ Ali b. Abbas Mecûsî İbn Sînâ'dan önce tıp bilimine büyük katkılar sundu ve "*Kâmilü's-şinâ'a*" adlı eseri XIII. yy. kadar Avrupa ve İslam dünyasında ders kitabı olarak okutuldu. Eserinde yer alan psikoterapi konusuyla psikoloji ve tıp arasındaki ilişkiden bahsetti. Eserde müshiller, haplar, fitiller, şerbetler, yağlar, göz ilaçları, yakılar gibi daha birçok konuda bilgiye yer verdi.³⁴⁷ İbnü'l Cezzar hekim ve eczacıydı. Basit ilaçları konu alan "*Kitâbü'l-İ'timâd fi'l-edviyeti'l-müfrede*" eseri yazarın ilk müstakil çalışmasıydı. Afrikalı Konstantin bu eseri çevirerek "*Liber de gradibus*" ismiyle kendisine mal etti. Moritz Steinschneider'in el-İ'timâd'ın muhtasar bir tercümesi olduğunu ifade edene kadar da öyle bilindi.³⁴⁸

Adelard (Bath'lı) (ö. 1152): Batı medeniyetinin aydınlanması sürecinde etkili olan biridir. Eski Yunan ilmi ve felsefesini öğrenmek için Arapçayı ve İslam Felsefesini biliyor olmayı önemsemmiştir. İtalya, Mısır, Suriye ve Endülüs'e seyahatler gerçekleştirerek Bath'a yerleşmiştir. Burada felsefe, riyâziyât ve astronomiye dair eserleri tercüme etmiştir. Öklid'in "Usûlü İlmi'l-Hendese" ismiyle Arapçaya çevirisi yapılan eseri "Elements" ismiyle Latinceye çevirmiştir. Bu eser uzun yıllar Batı'da temel geometri kitabı olarak okutulmuştur. Bunun yanı sıra Arapça astronomi tablolarını çevirmiştir. Hârizmî'ye ait olan eseri "ez-Zîc'ini Liber Ezich Japharis el Kauresmi" ismiyle tercüme etmiştir. İnsan tabiatı, meteoroloji, astronomi, botanik ve zoolojiyi konu aldığı "Qestionnes Naturales (Doğa soruları)" isimli eseri kaleme almıştır. Bu eser 76 tartışma metnini içine alarak diyalog şeklinde yazılmıştır. Ayrıca abaküs ve usturlapla ilgili çalışmalarda da bulunmuştur. Sâbit b. Kurre, Nasîrüddîn Tûsî ve Huneyn b. İshak'ın eserleri üzerinde çalışmalar yapmıştır. Sâbit b. Kurre Yunan matematiği önemli eserlerini, özellikle Archimedes'in matematik alanındaki bütün çalışmalarını tercüme etmiştir. Kurre'nin sayılar teorisi, cebir, geometri, trigonometri, küresel trigonometri ve analitik geometri gibi

³⁴⁵ Fuat Sezgin, *İslam'da Bilim ve Teknik*, çev. Abdurrahman Aliy (Ankara: TÜBA Yayınları, 2007), 1/152.

³⁴⁶ İlhan Kutluer, "Câlnûs", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 32-33.

³⁴⁷ Ayşegül Demirhan Erdemir, "Ali b. Abbas el-Mecûsî", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 379-380.

³⁴⁸ Hasan Doğruyol, "İbnü'l-Cezzar, Ebû Ca'fer", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 1-3.

alanlarda yapmış olduğu çalışmalar büyük önem taşımaktadır.³⁴⁹ Nasîrüddîn Tûsî'nin öncülüğünde kurulan Merâğa Rasathanesi'nde önemli çalışmalar yapılmış ve astronomide kullanılan aletlerin birçoğu Tûsî tarafından icat edilmiştir. Burası astronominin yanında, akli ve naklî ilimlerle uğraşan bilginlerin de çalışma alanı haline gelmiştir. Rasathanede yer alan kütüphanenin önemi çok büyüktür. Bu kütüphanede Tûsî'nin farklı coğrafyalardan getirttiği kitapların yanı sıra, Moğolların Bağdat'ı yağmaladıkları sırada bizzat kendisinin kurtarmış olduğu eserler de mevcuttur. Bu nedenle birçok ülkeden çalışmalar yapmak için buraya gelen alimler olmuştur.³⁵⁰ Huneyn b. İshak tıp, metafizik, jeofizik, meteoroloji, zooloji, lengüistik ve Hristiyan Teolojisine dair eserleri mevcuttur. Galen'in eserlerini çevirmiş ve tıp metinlerinde yapmış olduğu çevirileri Avrupa'da verilen tıp eğitiminde okutulmasına vesile olmuştur. Buna ilaveten Hipokrat, Eflatun, Aristo ve Batlamyus'un eserlerini de tercüme etmiştir. Bu yüzden İslam dünyasında ilmin gelişmesi yönünde çok fazla etkisi vardır. Oğlu İshak b. Huneyn ise Felsefe, matematik ve astronomi alanlarında çeviri faaliyetlerinde bulunmuştur.³⁵¹

Cremonalı Gerhard (ö.1187): İtalyan mütercimdir, felsefe ve astronomi alanlarına ilgi duymuştur. Batlamyus'un "el-Mecistî" eserini duyunca Toledo'ya gitmiş ve uzun süre burada yaşamıştır. Arapçadan Latinceye tercüme yapmış ve böylece felsefe ve bilim alanındaki birikimleri Batıya aktarmıştır. Aristo'nun Arapçaya çevirmiş olduğu eseri tercüme etmiştir. Kindî, Fârâbî ve İbn Sînâ'nın 80'den fazla eserini çevirmiştir. Abdurrahman el-Hâzinî'nin "Mizânü'l-Hikme" adlı eserini, İbn Sina'nın "el-Kânûnu fi't-Tıbb"ı, Hârizmî'nin "Kitâbü'l-Muhtasar fi Hisâbi'l-Cebr ve'l-Mukâbele"sinin ilk bölümlerini tercüme etmiştir.³⁵² Özellikle "el-Kânûnu fi't-Tıbb" Latinceye tercüme edildiği zaman İtalya'da 30 baskı yapmış ve Batı dünyasında tıp ilminin en önemli kitabı haline gelerek, Avrupa'daki üniversitelerde ders kitabı olarak okutulmuştur.³⁵³ Kindî Arapların filozofu olarak bilinir. Eserlerin çoğu felsefe alanına ait olsa da matematik, fizik, farmakoloji ve coğrafyayla ilgili de çalışmaları vardır. Kindi çok önemli bir fizikçi olmasının yanında Arap müziği hakkında bilimsel çalışmaları mevcuttur. 256 eseri vardır ve fizikle ilgili tezi 33 adettir. Meteoroloji, özgül ağırlık, gelgitler, optik, müzik, ışığın yansımaları üzerine yaptığı çalışmalar bulunmaktadır. En meşhur eseri *On Optik*'tir. Bu eserini Cremonalı Gerard Latinceye çevirmiştir. Roger Bacon, Witeola, John Pecham isimli bilim insanlarını da eseri ile etkisi altında bırakmıştır.³⁵⁴ İslam Felsefesini metot, terminoloji ve problemler açısından temellendiren Türk asıllı ilk filozoftur.³⁵⁵ Farabi Mantık bilimini

³⁴⁹ İhsan Fazlıoğlu, "Sâbit b. Kurre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 353.

³⁵⁰ Agil Şirinov, "TÛSÎ, Nasîrüddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 438.

³⁵¹ Hasan Katipoğlu - İlhan Kutluer, "Huneyn b. İshak", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 377; Elif Kübra Aslandođdu, "Huneyn b. İshak (877)", *İslam Medeniyetinde Bilim Öncüleri/Tıp* (İstanbul: Mana Yayınları, 2021), 36.

³⁵² Öztürk, "İslam Medeniyetinin Dünya Medeniyet ve Bilimine Katkısı", 254; Demirkent, "Haçlı Seferleri Döneminde Yakındoğu Kültürünün Batı'ya Taşınması ve Bunun Avrupa Toplumuna Etkileri Üzerine", 216.

³⁵³ Brotton, *Rönesans*, 145.

³⁵⁴ İsa - Ali, *Müslümanların Rönesansa Katkıları*, 130-131.

³⁵⁵ Montgomery Watt, "İslam Medeniyetinin Avrupa'ya Tesiri", çev. Hulusi Yavuz, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi* (İstanbul: Çağ Yayınları, 1990), 51.

felsefenin merkezine koyarak, insanı diğer varlıklardan ayıran şeyin akıl olduğunu vurgulamıştır. Teorik ve pratik olarak felsefeyi iki ana bölüme ayırmıştır. Teorik felsefeyi kendi içinde matematik, fizik ve metafizik olarak üç gruba ayırmıştır. Pratik felsefeyi ise etik ve politika olarak iki gruba ayırmıştır. Tüm bu alanların ise mantık bilimi ile ele alınabileceğini ifade etmiştir. Eserlerinin İbranice, Latince ve bazı modern dillere çevrilmiş olması Fârâbî'nin farklı medeniyetleri etkisi altına aldığı söylenilebilir.³⁵⁶ Kendisine “*Aristo'dan sonra en büyük felsefi otorite*” unvanı verilmiştir.³⁵⁷ İbn Sina birçok alanda çalışmalar yapmıştır. Doğa bilimleri, matematik, mantık, metafizik ilimlerinin yanında tıp alanıyla ilgili yapmış olduğu çalışmalar kendisini sadece İslam dünyasında değil Avrupa dünyasında da yankı uyandırmıştır. El-Kânûn fi't-Tıbb adlı eseri Batı'da “tıbbın mukaddes İncil'i” olarak anılmıştır.³⁵⁸ Ebû Bekr Râzi de birçok bilim dalıyla ilgilenen alimlerimizdendir. Matematik, astronomi, müzik, felsefe, edebiyat ve kimyadır. Kimya alanıyla ilgili yazmış olduğu eserlerinde mineral ve maddeleri sınıflandırdığı bunun yanı sıra kimyasal cihazları tarif ettiği görülmektedir. Gençliğinde kuyumculukla uğraştığı, hatta çeşitli madenleri birleştirerek elde etmiş olduğu altınları külçeler halinde Bizanslılara sattığı bilinmektedir. Horasan'a gittiğinde Hint, İran, Yunan ve İslam tıbbı hakkında bilgi sahibi olmuştur. Kimya alanında sahip olduğu bilgileri tıp alanına aktararak önemli çalışmalar elde etmiştir. Bu alandaki en önemli çalışması Kitâbu'l-Esrâr'dır ve bu eseri Cremonalı Gerard 1187 yılında Latinceye tercüme etmiştir. Roger Bacon'da bu eser hakkında “*Razi, tecrübeyle doğruluğu kanıtlanabilen konular üzerinde çalışmakta ısrar etmesi nedeniyle gerçek bilim insanıydı*” yorumunu dile getirmiştir.³⁵⁹

Antakyalı Stephanus (ö.XII.yy): Aslen İtalyan olan Stephanus, Haçlı Seferleri nedeniyle amcasının Patrik olarak Antakya'da bulunduğu sırada, kendisi de oraya giderek Arapça öğrenmiştir. İslam felsefesi alanında incelemeler yapmıştır. Ardından İtalya ve İspanya'ya gitmiş ve yanına tercüme ettiği eserleri alarak burada neşretmiştir. Ali b. Abbas “el-Mecûsî” adlı eseri 1127 yılında ve “Kâmilü's-Sinâati't-tıbbiyye”yi de aynı yıl içinde Latinceye çevirmiştir. Hıristiyan bilim insanları arasında İncil araştırmaları için Yunanca ve İbranice teşvik edilirken, Stephanus Arap Bilimlerinin gerçeğinden söz etmekte ve bunu da hem beden hem de ruh için gerekli görmektedir.³⁶⁰

Michael Scot (ö.1235): Kendisi İskoç'tur ve papa başpiskoposudur. Aristo'nun eserlerini Arapça ve İbraniceden tercüme etmiştir. Bitrûcî'nin “Kitâbü'l-Hey'e” adlı eserini “De Motibus colerum circularibus” olarak 1217 yılında Toledo'da Latinceye çevirmiştir. 1227 yılında II. Friedrich'in sarayında himaye edilmiş ve burada İbn Rüşd'ün Aristo'nun eserlerine yazdığı

³⁵⁶ Ali Tekin, “Fârâbî (950)”, *İslam Medeniyetinde Bilim Öncüleri/Felsefe* (İstanbul: Mana Yayınları, 2021), 74-75.

³⁵⁷ İsa - Ali, *Müslümanların Rönesansa Katkıları*, 277.

³⁵⁸ Talip Demir, “İbn Sina (1037)”, *İslam Medeniyetinde Bilim Öncüleri/Tıp* (İstanbul: Mana Yayınları, 2021), 78.

³⁵⁹ İsa - Ali, *Müslümanların Rönesansa Katkıları*, 125-126; İhsan Hacıismailoğlu, “Ebu Bekir Er-Razi (925)”, *İslam Medeniyetinde Bilim Öncüleri/Tıp* (İstanbul: Mana Yayınları, 2021), 45-46.

³⁶⁰ Sezgin, *İslam'da Bilim ve Teknik*, 1/151; Demirkent, “Haçlı Seferleri Döneminde Yakınoğu Kültürünün Batı'ya Taşınması ve Bunun Avrupa Toplumuna Etkileri Üzerine”, 216.

şerhleri tercüme etmiştir. İbn Rüşd Meşşâî okulunun son temsilcisi, filozof, fakih ve hekimdir. Fizik, metafizik, mantık, astronomi gibi daha birçok alanda eserleri vardır. Aristoteles'in eserlerine yapmış olduğu şerhler büyük bir önem arz etmektedir. İbn Rüşd'ün eserlerinin Latinceye çevrilmesiyle Hıristiyan dünyasında büyük etki yaratmış, Rönesans'a büyük katkısı olmuştur. Özellikle 14. Yüzyıl İtalya'sında büyük ilgi görmüştür.³⁶¹ Özellikle Siger of Barbant İbn Rüşd'ün görüşlerini özümsemiş ve Avrupa'ya tesirinde etkili bir isim olmuştur.³⁶²

Leonardo Fibonacci (ö.1240): Müslümanlardan matematik ilmini öğrenmiştir. Kendisi İtalyan'dır ve Mısır, Suriye, Sicilya ve Bizans'a seyahatlerde bulunmuştur. II. Friedrich de sarayında himaye edilen önemli bir bilgin ve mütercimdir. Seyahat ettiği yerlerin kütüphanelerini gezmiş ve bölgenin uleması ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Kullanılan sayı sistemleri ve hesaplamaları öğrenerek Hint-Arap sayılarına hayranlık duymuştur. Liber Abaci (Abaküs Kitabı) isimli eseri kaleme almış ve 0-9 rakamların aritmetikte nasıl kullanılacağını anlatmıştır. Eser yayınlandığı zaman, kitabın içeriğinde geçen sayılardan sadece birkaç Avrupalı aydının bilgisi vardır. Hârizmî'den yapılan tercüme sayesinde bu aydınlar eserde geçen sayılardan haberdar olmuşlardır.³⁶³ Hârizmî İslam dünyasında cebir ilminin kurucusudur. Matematik, astronomi ve coğrafya alanlarına hakimdir. Helenistik kavramlar ile Hint yöntemlerini birleştirmiştir. Algoritma sözcüğü Hârizmî'nin adından gelmiştir çünkü "Hisabü'l-Cebr ve'l-Mukabele" isimli eseri Latinceye çevrilirken Algebra olarak çevrilmiştir. Algoritma tabiri de buradan gelmektedir. Bu eserde Hint ondalık sistemiyle ilgili bilgiler mevcuttur.³⁶⁴

Hermannus Allemannus (ö.1272): Babası Roger Bacon İngiliz bir filozoftur. Hermannus Almandır ve yirmi yıl Toledo'da kalmıştır. Burada Arapça öğrendikten sonra Sicilya'ya geçmiştir. Aristo'ya şerhler olan İbn Rüşd ve Farabi'nin eserlerini tercüme etmiştir.³⁶⁵

Antakyalı Theodore: İslam bilim ve medeniyetinin Avrupa'ya ulaşmasında önemli bir isimdir. II. Friedrich'in himayesinde Sicilya'da bulunmuştur. Antakya, Musul ve Bağdat'ta Müslüman bilim insanlarının yanında tıp ve astronomi alanında eğitim almıştır. Sicilya'da yaşadığı süreçte de bilim insanı olmasının yanında hükümdar danışmanı olarak çok itibar görmüştür. Arapça eserlerin tanınmasına vesile olurken, eserleri Sicilya ve İtalya'ya tanınır kılmıştır.³⁶⁶ Antakyalı Theodore İbn Yûnus'un yanına giderek Fârâbî'nin, İbn Sinâ'nın, Öklid'in, Batlamyus'un eserlerini okumuş ve kendisinden çok faydalanmıştır. Theodore Sicilya Adasına gittiğinde de II. Friedrich'in filozofu olarak anılmıştır. İbn Yûnus Theodore gibi yetiştirmiş

³⁶¹ H. Bekir Karlığa, "İbn Rüşd", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 288; Ömer Bozkurt, "İbn Rüşd (1198)", *İslam Medeniyetinde Bilim Öncüleri/Felsefe* (İstanbul: Mana Yayınları, 2021), 155-156.

³⁶² Montgomery Watt, *İslam'ın Avrupa'ya Tesiri* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1986), 76.

³⁶³ Sezgin, *İslam'da Bilim ve Teknik*, 1/152.

³⁶⁴ Goody, *Rönesanslar*, 134.

³⁶⁵ Sarıçam - Erşahin, *İslam Medeniyeti Tarihi*, 242-244.

³⁶⁶ Sezgin, *İslam'da Bilim ve Teknik*, 1/154; Öztürk, "İslam Medeniyetinin Dünya Medeniyet ve Bilimine Katkısı", 254.

olduğu öğrencileriyle İslam bilimini Batı dünyasına aktarmıştır. Yûnus, astronomi alimi ve matematikçidir. Eyyûbilerin Sicilya ile olan münasebetlerinin olduğu bir dönemde yaşamıştır. Matematik alanında en önemli katkısı Arşimed geometrisi üzerine yazmış olduğu risalesidir. Pozitif bilimlerdeki ilminin yanında felsefeye olan katkısı nedeniyle kendisine “*Yunan bilimleri uzmanı*” unvanı verilmiştir. Musul’da İbn Sina ve Fârâbî’nin felsefelerini tanıtmıştır. İslam dünyası dışında da İbn Yûnus’dan ders alan ilim insanları olmuştur.³⁶⁷

İslam tıp alanıyla ilgili Rönesansa büyük bir katkı sunmuştur. Çeviriler sayesinde Yunan bilgi birikimini yeniden hayata geçirmekle kalmamış, yapılan deneyler ve hastaneler Avrupa Rönesansı üzerinde etkili olmuştur. Hastaneler sadece hastaları iyileştirmek için değil, vakaları inceleme ve karşılaştırma yaparak tıp bilgilerini artırdıkları mekanlardır. Tıp bilgileri geliştikçe tedavi yöntemlerinde de çeşitlilik arz edildi. Cerrahi yöntem, ilaçla tedavi, önleyici tıp, hijyen, kamu sağlığı, diyet ve egzersizler gibi uygulamalar başlamıştır. Özellikle 10. ve 11. yüzyıla İslam dünyasında İbn Sina, İbn Heysem, Gazali ve Birûnî gibi ilim insanları sayesinde kozmopolit bir bakış açısı gelişmiştir. 12. yüzyıl Avrupa Rönesansı Arap kazanımlarının Avrupalılarca elde edilmesiyle oluşmuştur.³⁶⁸

Gastronomi bilimi de Rönesans dönemlerinde büyük bir ilgi görmüştür. Yemek yapımına yönelik XIV. yüzyıla birlikte ivme katetmiştir. Bu dönemde İtalyan mutfağı altın çağını yaşıyordu. Zamanla bölgesel tarifleri ile bazı gelenekler yarattı. Po Vadisi geleneği, Roma-Toskana geleneği bunlardan bazılarıdır.³⁶⁹

³⁶⁷ Hilal Çiftçi, “İbn Yûnus (1242)”, *İslam Medeniyetinde Bilim Öncüleri/Matematik* (İstanbul: Mana Yayınları, 2021), 122-124.

³⁶⁸ Goody, *Rönesanslar*, 138-139.

³⁶⁹ Baldoli, *İtalya Tarihi*, 93.

SONUÇ

Müslümanların İtalya'ya girmeleri ve buralarda göstermiş olduğu askeri ve siyasi faaliyetlerinden önce Sicilya Adasında hakim oldukları anlaşılıyor. Ardından Orta ve Güney İtalya bölgesine Sicilya üzerinden askeri hareket düzenleyen Ağlebî Devleti, fethettikleri bölgede kurmuş oldukları emirlikler ile hakimiyetlerini güçlendirmişlerdir. Bu emirlikler o kadar etkilidir ki Roma şehrini tehdit eder hale geldiği için Hıristiyan güçlerinin birleşmesine neden olmuştur. Örneğin Bari Emirliği Kuzeyde Roma'yı tehdit ederken doğu yönünde Dalmaçya kıyılarına zaman zaman saldırı düzenlemiştir. Bizans, Fransa ve İtalya şehir devletleri, kurmuş oldukları ortak ordu ile bu emirliği mağlup etmişlerdir. Taranto ve Garigliona Emirlikleri ise Papayı vergiye bağlayacak kadar güçlenmişti. Hıristiyan dünyası bu emirliklerin başarısından korkar olmuştur.

Kuzey Afrika'da kurulan Fatımî Devleti İtalya'daki emirliklerin gücünü zayıflatmıştır. Çünkü bu emirlikler zor durumda kaldıkları zaman Sicilya ve Kuzey Afrika'daki Ağlebî Devletinden yardım alabiliyordu. Ağlebîler ve Fatımîler arasında başlayan bu çekişme İtalya'daki Müslümanları kötü yönde etkiledi. Zamanında ve yeterli desteği göremeyen emirlikler, Bizans ve Frank ordusu karşısında direnemedi. Ağlebîlerden sonra gelen Fatımîler ve Kelbîler döneminde Müslümanlar fiili hakimiyet göstermişlerse de Normanların emri altına girmeleriyle bürokrasi ve sanatta etkin konumlarını devam ettirdiler.

Normanların İtalya yarımadasına girmeleri, ilk başta servet arayışı için olsa da daha sonra bölgenin siyasi karışıklığı sebebiyle Bizans'ın paralı askerleri oldular. Ardından buranın yöneticileri konumuna geldiler. İtalya'ya ve Sicilya'ya hakim olan Normanlar, Müslümanlardan miras kalan idari, askeri, mimari ve diğer alanlardaki bilgi ve deneyimleri yok etmek yerine sahiplenerek devam ettirdiler. Norman Krallarının Müslüman Sultanları örnek alan davranışları, giyimleri, adetleri ve Müslümanlardan kalan mimari yapıları, askeri ve idari sistemlerini koruyup Bürokraside İslami izleri devam ettirmeleri, Papalık tarafından kafirlikle itham edilmelerine neden oldu. Bu durum Hıristiyan dünyayı her ne kadar rahatsız etmiş olsa da İslam medeniyetinin İtalya üzerinden Avrupa'ya yayılmasını engelleyemedi. Yapılan tercüme sayesinde Müslüman dünyasındaki bilgi birikimi, Kilisenin baskısına rağmen Rönesansı tetikler hale geldi.

KAYNAKÇA

- Abulafia, David. *Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları*. çev. Nurettin Elhüseyni. İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 2005.
- Ahmad, Aziz. *A History Of İslamic Sicily*. Edinburg: T. & A. Constable Yayınları, 1975.
- Akyer, Harun. *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*. 10. Cilt. İstanbul: Gelişim Yayınları, 1986.
- Algül, Hüseyin. "Hasan b. Ali el-Kelbî". *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Alkhateeb, Fıras. *Kayıp İslam Tarihi*. çev. Mustafa Alican. İstanbul: Timaş Yayınları, 2016.
- Altan, İbrahim. *İslam Tarihinde Sicilya Adası'nın Yeri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1993.
- Altan, İbrahim. "Kelbîler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.
- Altan, İbrahim. *XII. Yüzyılda Kuzey Afrika İtalya Ticari İlişkileri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.
- Amari, Michele. *Storia dei Musulmani di Sicilia*. Firenze: Felice le Monnier Yayınları, 1854.
- Aslandođdu, Elif Kübra. "Huneyn b. İshak (877)". *İslam Medeniyetinde Bilim Öncüleri/Tıp*. İstanbul: Mana Yayınları, 2021.
- Attaleiates, Mikhael. *Tarih*. çev. Bilge Umar. İstanbul: Arkeoloji Sanat Yayınları, 2008.
- Ayda, Adile. *Etrüskler Türk Mü İdi?* Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1974.
- Azimli, Mehmet. "Sicilya'daki İslam Medeniyeti'nin Avrupa'ya Etkileri". *Marife Dergisi* 2 (2009).
- Bakır, Abdulhalik. *Ortaçağ Tarihi ve Medeniyetine Dair Çeviriler II*. Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2008.
- Baldoli, Claudia. *İtalya Tarihi*. çev. Eylem Çağdaş Babaoğlu. İstanbul: Feylesof Yayınları, 2018.
- Ball, Warwick. *Arabistan'dan Öteye: Fenikeliler, Araplar ve Avrupa'nın Keşfi*. çev. Ahmet Aybars Çağlayan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, ts.
- Barthold, W. *İslam Medeniyeti Tarihi*. çev. M. Fuad Köprülü. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1984.
- Bazancourt, Le Baron. *Histoire de la Sicilie Sous la Domination des Normands*. Paris: Librairie Damyot, 1846.
- Bedevî, Abdurrahman. *Batı Düşüncesinin Oluşumunda İslâm'ın Rolü*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2002.

Belâzürî, Ahmed b. Yahya b. Cabir. *Fütûhü'l-Büldan*. çev. Mustafa Fayda. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.

Black, Jeremy. *Kısa İtalya Tarihi*. çev. Ekin Duru. İstanbul: Say Yayınları, 2020.

Bondioli, Lorenzo M. "İslamic Bari between the Aghlabids and the Two Empires". *The Aghlabids and Their Neighbors*. Tuta Sub Aegide Pallas Yayınları, 1683.

Bonfante, Larissa - Swaddling, Judith. *Etrüsk Mitleri*. çev. Birgül Açıkyıldız. Ankara: Phoenix Yayınları, 2011.

Bozkurt, Ömer. "İbn Rüşd (1198)". *İslam Medeniyetinde Bilim Öncüleri/Felsefe*. İstanbul: Mana Yayınları, 2021.

Brotton, Jerry. *Rönesans*. çev. Hakan Gür. Ankara: Dost Kitabevi, 2012.

Burckhardt, Jacob. *İtalya'da Rönesans Kültürü*. çev. Bekir Sıtkı Baykal. İstanbul: Okuyan Us Yayınevi, 2021.

Bury, John B. *Barbarların Avrupa'yı İstilas*. çev. İslam Kavas - Yusuf Akbaba. İstanbul: Kronik Yayınları, 2020.

Cahen, Claude. *İslamiyet-I "Doğuşundan Osmanlı Devletinin Kuruluşuna Kadar"*. çev. Esat Nermi Erendor. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2000.

Canik, Gülmiş Vesile. *Sicilya'da Müslümanlar (827-1243)*. İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Cardini, Franco. *Avrupa ve İslam*. çev. Gürol Koca. İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2004.

Câsim el-Ubûdî. "Mûsâ b. Nusayr". *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2020.

Considine, Craig. "Öteki Endülüs: Sicilyalı Müslümanlar ve Hristiyanlar Arasında Bir Karşılaşma Hikayesi". *Sabah Ülkesi | Kültür-Sanat ve Felsefe Dergisi* (blog), 05 Şubat 2018. <https://www.sabahulkesi.com/2018/02/05/oeteki-enduelues-sicilyali-muesluemanlar-ve-hristiyanlar-arasinda-bir-karsilasma-hikayesi/>

Çelik, Aydın. *Fâtımîler Devleti Tarihi (909-1171)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018.

Çınar, Aynur. "Tarihte Kaybolmuş Bir Medeniyet: Etrüskler Ve Etrüsk Dini" 84/299 (2020), 43-74.

Çiftçi, Hilal. "İbn Yûnus (1242)". *İslam Medeniyetinde Bilim Öncüleri/Matematik*. İstanbul: Mana Yayınları, 2021.

Demir, Talip. "İbn Sina (1037)". *İslam Medeniyetinde Bilim Öncüleri/Tıp*. İstanbul: Mana Yayınları, 2021.

Demiralay, Mehmet. "IX. ve XIII. Yüzyılları Arası Sicilya Adasında İslam Kültür ve Medeniyetinin İzleri" 12 (2018).

Demirhan Erdemir, Ayşegül. "Ali b. Abbas el-Mecûsî". *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Demirkent, Işın. "Haçlı Seferleri Döneminde Yakındoğu Kültürünün Batı'ya Taşınması ve Bunun Avrupa Toplumuna Etkileri Üzerine".

Doğruyol, Hasan. "İbnü'l-Cezzar, Ebû Ca'fer". *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Durant, Will. *İslam Medeniyeti*. çev. Orhan Bahaeddin. Tercüman Yayınları, ts.

Esîr, İbnü'l. *El Kâmil Fi't-Tarih*. çev. Abdullah Köşe. İstanbul: Bahar Yayınları, 1991.

Falcandus, Hugo. *The History of the Tyrants of Sicily By "Hugo Falcandus" 1154-69*. çev. Graham A. Loud - Thomas Wiedemaan. New York: Manchester University Press, 1998.

Fazlıoğlu, İhsan. "Sâbit b. Kurre". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Fox, Robbert. *The Inner Sea: The Mediterranean and its People*. New York: Alfred A. Knopf, 1993.

Freely, John. *Işık Doğu'dan Yükselir "İslam Biliminin Batı Dünyasının Şekillenmesine Katkıları*. çev. Gül Çağalı Güven. İstanbul: Doğan Kitap Yayıncılık, 2014.

Goody, Jack. *Rönesanslar*. çev. Bahar Tırnakcı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

Gürcan, Fatih. *Sorularla Avrupa Tarihi*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2020.

Güzel, Fatih. "Norman İstilasına Kadar Sicilya ve Güney İtalya'da Müslümanlar". *Tarih ve Siyaset Bilimi Araştırmaları*. Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2019.

Hacısmailoğlu, İhsan. "Ebu Bekir Er-Razi (925)". *İslam Medeniyetinde Bilim Öncüleri/Tıp*. İstanbul: Mana Yayınları, 2021.

Hasan, Hasan İbrahim. *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi*. çev. İsmail Yiğit. İstanbul: Kayıhan Yayınevi, 1997.

Hayyât, Halîfe b. *et-Tarih*. çev. Ömer Sabuncu - Mahmut Sabuncu. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019.

Hitti, Philip K. *Siyâsî ve Kültürel İslam Tarihi*. çev. Salih Tuğ. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1980.

Hobson, John M. *Batı Medeniyeti'nin Doğulu Kökenleri*. çev. Esra Ermert. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.

- Homeros. *Odysseia*. çev. Azra Erhat - A. Kadir. İstanbul: Can Yayınları, 2011.
- Hunke, Sigrid. *Avrupa'nın Üzerine Doğan İslam Güneşi*. çev. Servet Sezgin. İstanbul: Bedir Yayınevi, 1997.
- İbn Cafer, Kudâme. *Kitabü'l Harac*. çev. Ramazan Şeşen. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2018.
- İbn Cübeyr. *Endülüsten Kutsal Topraklara*. çev. İsmail Güler. İstanbul: Selenge Yayınları, 2019.
- İbn Havkal. *10. Asırda İslam Coğrafyası*. çev. Ramazan Şeşen. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2017.
- İbn Kesîr. *El-Bidaye ve'n-Nihaye*. çev. Mehmet Keskin. İstanbul: Çağrı Yayınları, ts.
- İbn Kuteybe. *el-İmâme ve's-Siyâse*. çev. Cemalettin Saylık. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020.
- İbn Rüsteh. *el-A'lâku'n-Nefîse*. çev. Ali Fuat Ekber. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- İbnü'l-Esîr. *İslâm Tarihi El Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi*. çev. Ahmet Ağırakça. İstanbul: Bahar Yayınları, 1991.
- İbnü'l-Esîr. *İslâm Tarihi El-Kâmil Fi't-Târîh Tercümesi*. çev. Abdülkerim Özaydın. İstanbul: Bahar Yayınları, 1991.
- İdrisî. *Kadim Dünya Coğrafyası*. çev. Ramazan Şeşen. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2021.
- İnalcık, Halil. *Rönesans Avrupası*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- İsa, Ahmed - Ali, Osman. *Müslümanların Rönesansa Katkıları*. İstanbul: Mahya Yayınları, 2014.
- Kalın, İbrahim. *Ben, Öteki ve Ötesi - İslâm-Batı İlişkileri Tarihine Giriş* -. İstanbul: İnsan Yayınları, 2016.
- Karlığa, Bekir. *İslam Düşüncesi'nin Batı Düşüncesi'ne Etkisi*. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2004.
- Karlığa, H. Bekir. "İbn Rüşd". *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Katipoğlu, Hasan - Kutluer, İlhan. "Huneyn b. İshak". *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1998. <https://islamansiklopedisi.org.tr/huneyn-b-ishak>
- Kavas, Ahmet. "İtalya (Tarih)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 03 Ekim 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/italya>
- Kaya, Semra. *Ağlebî Devleti ve Akdeniz'deki Faaliyetleri (809-909)*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Kılıç, Murat. "Hannibal'in Savaş Taktiklerine Genel Bir Bakış" 3/5 (2018).
- Kreutz, Barbara M. *Before the Normans: Southern Italy in the ninth and tenth centuries*. United States of America: University of Pennsylvania Press, 1991.

- Kutluer, İlhan. "Câlînûs". *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Küçükcan, Talip. "İtalya (Fiziki ve Beşeri Coğrafya)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 22 Eylül 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/italya>
- Le Goff, Jacques. *Avrupa'nın Doğuşu*. çev. Timuçin Binder. İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2008.
- Lewis, Bernard. *Tarihte Araplar*. çev. Hakkı Dursun Yıldız. İstanbul: Anka Yayınları, 2003.
- Lombard, Maurice. *İslam Medeniyeti'nin Altın Çağı "İlk Zafer Yıllarında İslam"*. çev. Nezh Uzel. İstanbul: Pınar Yayınları, 2020.
- Mantran, Robert. *İslam'ın Yayılış Tarihi (VII-XI. Yüzyıllar)*. çev. İsmet Kayaoğlu. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1981.
- McNeill, William H. *Avrupa Tarihinin Oluşumu*. çev. Yusuf Kaplan. İstanbul: Külliyyat Yayınları, 2021.
- McNeill, William H. *Dünya Tarihi*. çev. Alaeddin Şenel. İstanbul: İmge Kitabevi, 2007.
- Mes'ûdî. *et-Tenbîh ve'l-İsrâf*. çev. Mithat Eser. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020.
- Metcalf, Alex. *The Muslims of Medieval Italy*. Edinburg: Edinburg Universty Press, 2009.
- Miranda, Ambroxio Huici. "İbery Yarımadası ve Sicilya". çev. Kasım Turhan - Ufuk Uyan. *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti*. 3/295-327. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1997.
- Moreno, Martino Mario. "Sicilya'da Müslümanlar". çev. Abdulhalik Bakır - Aydın Çelik 5/1 (2007).
- Mukaddesî, Muhammed bin Ahmed. *İslam Coğrafyası (Ahsenüt-Takâsîm)*. çev. Ahsen Batur. İstanbul: Selenge Yayınları, 2015.
- Musul, Gizem. *Norman İdarecileri II. Roger Yönetiminde Sicilya Adası (1095-1154)*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, ts.
- Nemeth, Gyula. *Attila ve Hunları*. çev. Şerif Baştav. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1982.
- O'shea, Stephen. *İnanç Denizi - Ortaçağ Akdenizinde İslam ve Hıristiyanlık*. çev. Egemen Demircioğlu. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.
- Ostrogorsky, Georg. *Bizans Devleti Tarihi*. çev. Fikret Işıltan. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1981.
- Özkuyumcu, Nadir. "Hassân b. Nu'mân". *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Özmen, Zeynep Nur. *9-11. Yüzyıllar Arasında Endülüs Emevileri ve Fatımi Devleti İlişkileri*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

- Öztürk, Eyüp. "İslam Medeniyetinin Dünya Medeniyet ve Bilimine Katkısı". *İslam Medeniyeti Tarihi*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.
- Peker, Danyal. "İtalya'da Bir İslam Medeniyeti". *Medeniyet Ufku*. Erişim 30 Ağustos 2022. <https://www.medeniyetufku.com/italyada-bir-islam-medeniyeti/>
- Picard, Christophe. *Sea of the Caliphs - The Mediterranean in the Medieval Islamic World*. çev. Nicholas Elliott. İngiltere: Harvard University, 2018.
- Pirenne, Henri. *Hız Muhammed ve Charlemagne*. çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2006.
- Pirenne, Henri. *Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. çev. Uygur Kocabaşoğlu. İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Poyraz, Mevlüt. *Sicilya Adası ve Güney İtalya'nın Müslümanlar Tarafından Fethi (31-296/652-909)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Poyraz, Mevlüt. *Sicilya Adası ve Güney İtalya'nın Müslümanlar Tarafından Fethi (31-296/652-909)*. Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, 2015.
- Roberts, J.M. *Avrupa Tarihi*. çev. Fethi Aytuna. İstanbul: İnkılab Yayınları, 2015.
- Rodinson, Maxime. *Batı'yı Büyüleyen İslam*. çev. Cemil Meriç. İstanbul: Pınar Yayınları, 1989.
- Sarıçam, İbrahim - Erşahin, Seyfettin. *İslam Medeniyeti Tarihi*. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- Savelli, A. vd. *İtalya Tarihi*. İstanbul: Kanaat Yayınevi, 1940.
- Seyyid, Eymen Fuad. "İbnü'l-Havvâs". *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Sezgin, Fuat. *İslam'da Bilim ve Teknik*. çev. Abdurrahman Aliy. Ankara: TÜBA Yayınları, 2007.
- Solmaz, Mustafa. *Biçimbilim ve Sözdizim Açısından Etrüsk Dili*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Starr, S. Frederick. *Kayıp Aydınlanma "Arap Fetihlerinden Timur'a Orta Asya'nın Altın Çağı"*. çev. Yusuf Selman İnanç. İstanbul: Kronik Kitap Yayınları, 2019.
- Şahin, Seyhun. "Bizans'ın Büyük Roma'yı Yeniden Kurma İdeali ve İtalya-Sicilya Siyaseti." 9/1 (2013).
- Şahin, Seyhun. *Normanlar Döneminde Sicilya Adası (11-12. Yüzyıllar)*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Şakiroğlu, Mahmut H. "Bârî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

- Şakiroğlu, Mahmut H. "Sicilya". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Şen, Fatih. *Normanların Güney İtalya ve Sicilya'yı Fetihleri, 1059-1130*. Trabzon: Karadeniz teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Şirinov, Agil. "TÛSÎ, Nasîrüddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Talbi, Mohamed. *-L'emirat Aghlabide (184-296 / 800-909)*. Paris: De La Facultedes Lettres, 1966.
- Tekeli, Sevim vd. *Bilim Tarihine Giriş*. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2007.
- Tekin, Ali. "Fârâbî (950)". *İslam Medeniyetinde Bilim Öncüleri/Felsefe*. İstanbul: Mana Yayınları, 2021.
- Tekin, Oğuz. *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- Tez, Zeki. *İslam'ın Batı Cephesi*. İstanbul: Hayykitap Yayınları, 2014.
- Tokuş, Ömer. "Fâtımîler ile Sicilya ve Güney İtalya Arasındaki Münasebetler" 59 (2014).
- Turan, Şerafettin. "Dubrovnik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Vasilev, Alexander A. *Bizans İmparatorluğu Tarihi*. çev. Arif Müfid Mansel. Ankara: Maarif Matbaası, 1943.
- Watt, Montgomery. "İslam Medeniyetinin Avrupa'ya Tesiri". çev. Hulusi Yavuz. *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*. İstanbul: Çağ Yayınları, 1990.
- Watt, Montgomery. *İslam'ın Avrupa'ya Tesiri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1986.
- Watt, W. Montgomery. *İslam Avrupa'da*. çev. Hulusi Yavuz. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1989.
- Watt, W. Montgomery. *İslam'ın Ortaçağ Avrupası Üzerindeki Etkisi*. çev. Ümit Hüsrev Yolsal. Ankara: BilgeSu Yayınları, 2013.
- Yıldız, Hakkı Dursun. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*. 5 Cilt. İstanbul: Çağ Yayınları, 1989.
- Yıldız, Yusuf. "15. Yüzyıla Kadar Sicilya ve İtalya'da Müslümanlar". *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 40 (Mayıs 2017).

EKLER

Ek.1. İtalya Yarımadası

https://www.kozmosungenetigi.org/wp-content/uploads/2021/08/resim_2021-08-01_020456.png

Ek.2. Etrüsklerin En Geniş Yayılma Alanı

https://www.kozmosunenetigi.org/wp-content/uploads/2021/08/resim_2021-08-01_020800.png

Ek.3. Toskana Bölgesi

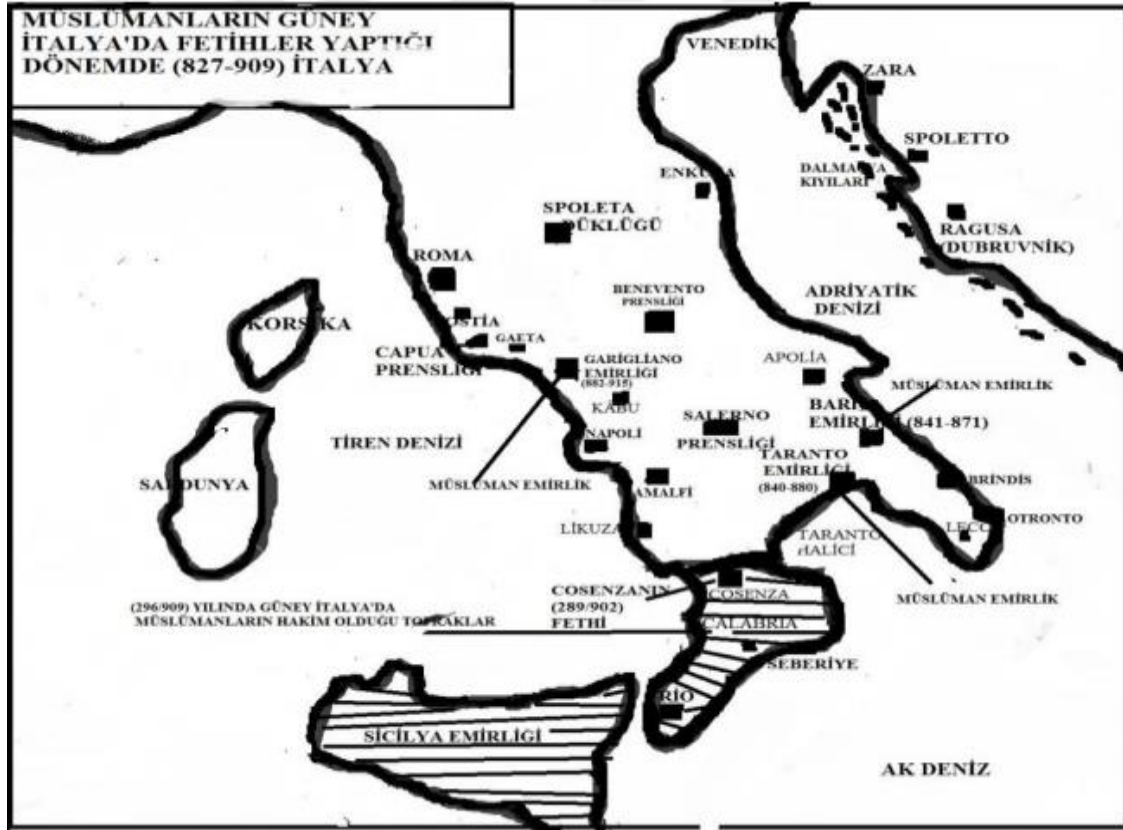
<https://tr.wikipedia.org/wiki/Toskana>

Ek.4. Lidya Bölgesi

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Lidya>

Ek.5. 827-909 Tarih Aralığında Müslümanların Sicilya ve İtalya'daki Konumları

Poyraz, Mevlüt. *Sicilya Adası ve Güney İtalya'nın Müslümanlar Tarafından Fethi (31-296/652-909)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.

Ek.6. Ragusa (Dubrovnik) Şehri

Ek.7. Rafel'in Resmetmiş Olduğu Ostia Deniz Savaşı

<https://www.arthipo.com/tr-tr/raphael-ostia-savasi.html>

Ek.8. II. Roger'a Ait İpek Pelerin (Kûfî Yazılı)

Mehmet Demiralay, "IX. ve XIII. Yüzyılları Arası Sicilya Adasında İslam Kültür ve Medeniyetinin İzleri" 12 (2018).

Ek.9. İdrisî'nin Dünya Haritası

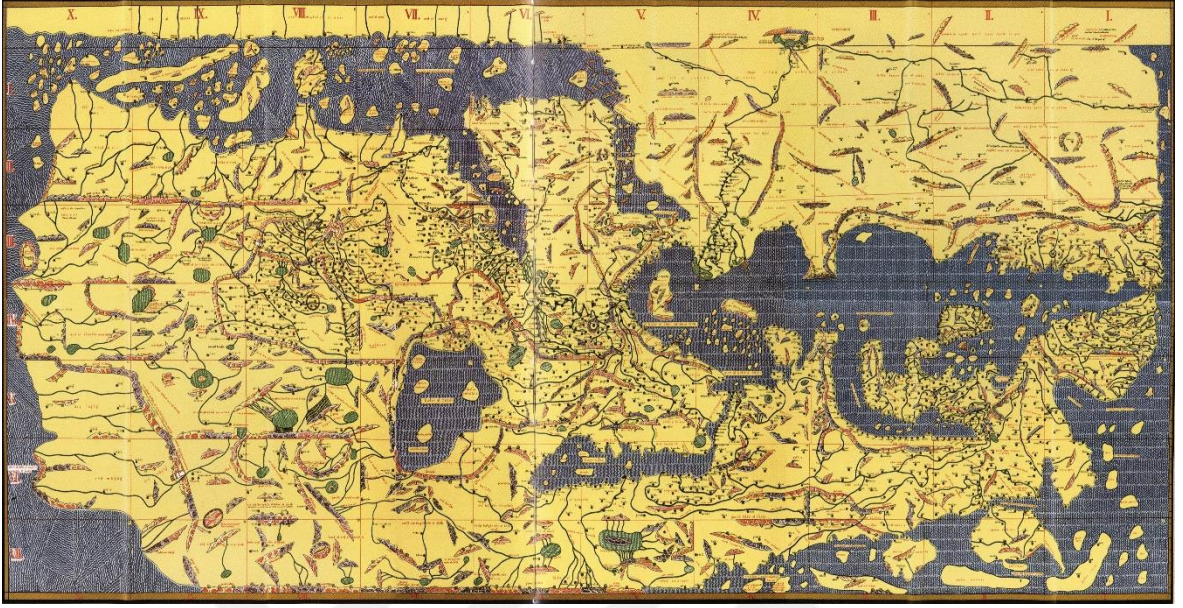
Fuat Sezgin, "İslam'da Bilim ve Teknik", 3/ 13, Entegre Matbaacılık, İstanbul 2008.

Ek.10. San Giovanni degli Eremiti Manastırı

https://en.wikipedia.org/wiki/Roger_II_of_Sicily

Ek.11. İdrisî tarafından II. Roger için çizilen dünya haritası (1154)

https://en.wikipedia.org/wiki/Roger_II_of_Sicily

Ek.12. II. Roger'ın Taç Giyme Sahnesi (Martorana Kilisesi Duvarında Mozaikle İşlenmiş)

https://en.wikipedia.org/wiki/Roger_II_of_Sicily

Ek.13. Castel del Monte Kalesi

Berthold Werner, CC BY-SA 3.0,
<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=59357768>

